

Тема:

**РАУ створила
Комітет
медичного
та фармацевтич-
ного права
та біоетики**

с. 3

**Вища школа
адвокатури:
ротації
керівного складу**

с. 4

**Огляд ключових
рішень РАУ
від 4-5 серпня
2017 року**

с. 4

**Рішення ЄСПЛ
з питань мови
ненависті:
аналітичний
огляд**

с. 41

Новини та події

- РАУ створила Комітет медичного
та фармацевтичного права та біоетики 3
- Вища школа адвокатури: ротації керівного складу..... 3

Рішення органів адвокатського самоврядування

- Огляд ключових рішень РАУ від 4-5 серпня 2017 року..... 4

Адвокатська діяльність

- А. Чебаненко*
ЄСВ для адвокатів-пенсіонерів:
наслідки для адвокатури України 7

Цікава тема

- А. Сербіна*
Набрав чинності новий закон про Конституційний
Суд України 9

Цивільні справи

- А. Сербіна*
Перелік будівельних робіт, які не підлягають
прийняттю в експлуатацію 15
- А. Сітніков*
Проблемні питання правового режиму
саморегулівних організацій у сфері архітектурної
діяльності 17

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації
адвокатів України, Ради адвокатів
України

Гвоздй В. А.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної
асоціації адвокатів України,
Ради адвокатів України

Дроздов О. М.

Голова Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури України

Беляєв О. А.

Заступник Голови Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої
кваліфікаційно-дисциплінарної
комісії адвокатури України

Дмитрієва О. Л.

Голова Вищої ревізійної комісії
адвокатури України

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія КВ № 20370-10170 Р
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04071, м. Київ, вул. Ярославська, 6,
поверх 5

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

rwс

Адміністративні справи

І. Подкопаєва

Перевірка Держпраці: що перевіряють? 21

Практика ЄСПЛ

О. Дроздов, О. Дроздова

Аналітичний огляд окремих рішень, ухвалених ЄСПЛ
протягом травня-червня 2017 року 28

О. Дроздов, О. Дроздова

Рішення ЄСПЛ з питань мови ненависті: аналітичний
огляд (частина 1) 41

Судова практика

Огляд судової практики Верховного Суду України 47

Історія адвокатури

Нова монографія «Адвокати у судочинстві
ранньомодерної держави Гетьманщини» 53

О. Барановський

Історія створення Ради присяжних повірених
(адвокатів) Київського округу (1916 — 1919 роки):
передвиборна кампанія й утворення коаліцій 54

Майстер-клас

О. Зімовін

Як захиститися від психопата 59

Зразки документів

Заперечення на позовну заяву про зміну розміру
аліментів 63

Головний редактор
Ізовітова Л. П.

Шеф-редактор
Козіна В. В.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Відповідальний випускаючий
Олійник Е. М.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «Видавничий будинок
«Фактор»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76
e-mail: mskovtyn@gmail.com
www.id.factor.ua

Віддруковано
згідно з наданим
оригінал-макетом
у друкарні «Фактор-Друк»,
вул. Саратовська, 51,
м. Харків, 61030, Україна
тел.: (057) 717-53-55

Номер замовлення
7876

Загальний тираж видання
4300 екз.

Передплатний індекс: 86385

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
18.09.2017 р.

© ТОВ «Видавничий будинок «Фактор»,
2017.

Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який спосіб
творів (окремих частин творів),
розміщених у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», допускається лише
за дозволом Національної асоціації
адвокатів України. При відтворенні
матеріалів, що містяться у бюлетені
«Вісник Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма) автора
твору обов'язкові.

РАУ СТВОРИЛА КОМІТЕТ МЕДИЧНОГО ТА ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

На засіданні Ради адвокатів України 5 серпня 2017 року було створено Комітет медичного та фармацевтичного права та біоетики при НААУ.

Комітет створений для розвитку практики медич-

ного і фармацевтичного права, правових основ біоетики, забезпечення ефективного захисту прав людини у сфері охорони здоров'я.

Головою комітету стала **Ірина Сенюта**, адвокат, к. ю. н., доцент, завідувач кафедри медичного права Львівського національного медичного університету ім. Д. Галицького, президент ГО «Фундація медичного права та біоетики України».

*«Ми розуміємо важливість цього комітету сьогодні. Адвокати висловили зацікавленість тими проектами, які вами були реалізовані, і ні в кого немає сумніву в тому, що цей комітет потрібен», — сказала **Лідія Ізовітова**.*

У Комітеті працюватиме 4 секції: секція з права громадського здоров'я; секція з фармацевтичного права; секція з правових основ біоетики; секція з медичного права.

ВИЩА ШКОЛА АДВОКАТУРИ: РОТАЦІЇ КЕРІВНОГО СКЛАДУ

На засіданні Ради адвокатів України 5 серпня 2017 року було призначено нового ректора Вищої школи адвокатури, яким став відомий адвокат **Ярослав Зейкан**. Проректором з організаційно-методичної роботи стала **Ірина Василик**, голова Центру досліджень адвокатури і права; проректором з наукової роботи — **Віолетта Федчишина**, голова Комітету експертного забезпечення адвокатської діяльності.

РАУ відповідно прийняла заяви про звільнення від Олександра Святоцького з посади ректора та Руслана Стефанчука з посади проректора з наукової роботи.

ОГЛЯД КЛЮЧОВИХ РІШЕНЬ РАУ ВІД 4-5 СЕРПНЯ 2017 РОКУ

Підготовлено секретаріатом Національної асоціації адвокатів України

Назва рішення	Короткий зміст рішення
Про розгляд звернення Керівника Державного управління справами Куцика І. М. щодо засвідчення та подання адвокатом копії ордеру на надання правової допомоги	Рада адвокатів України звернула увагу, що до адвокатського запиту додається копія ордеру на надання правової допомоги як цілісного документа, встановленої Радою адвокатів України форми, тобто у сукупності його титульної та зворотної сторін. Відмітка про посвідчення копії ордеру на надання правової допомоги має складатися зі слів «Згідно з оригіналом», особистого підпису адвоката (або керівника адвокатського об'єднання / адвокатського бюро, у випадку якщо ордер видається адвокатським об'єднанням / адвокатським бюро), який засвідчує копію, його ініціалів та прізвища, а також дати засвідчення копії
Питання ведення адвокатського дос'є	<p>1. Рада адвокатів України роз'яснила, що:</p> <ul style="list-style-type: none"> у всіх правовідносинах щодо адвокатського дос'є під таким слід розуміти сукупність документів та інформації, що отримуються, збираються, створюються, зберігаються, використовуються адвокатом та/або знаходяться у його розпорядженні (володіння, віданні тощо) і охоплюється поняттям адвокатської таємниці, а також окремі (одиночні) документи та будь-які носії інформації, які охоплюються таким поняттям, предмети, тощо; адвокат не зобов'язаний вести адвокатське дос'є і його відсутність не може бути підставою для притягнення адвоката до дисциплінарної відповідальності, а також не є доказом ненадання, неналежного, неповного, несвоєчасного чи неякісного надання ним правової допомоги; у разі ведення адвокатського дос'є адвокат самостійно визначає зміст та порядок його ведення; адвокатське дос'є не може використовуватися як засіб контролю за діяльністю адвоката, а також не є засобом перевірки і критерієм оцінки якості його діяльності і наданої ним правової допомоги; адвокатське дос'є може бути використане адвокатом за його бажанням лише для захисту від претензій клієнта в суді чи КДКА, а також в інших випадках, з дотриманням вимог Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Правил адвокатської етики та актів НААУ, РАУ. <p>2. Рада адвокатів України затвердила Положення про адвокатське дос'є, яке має рекомендаційний характер</p>
Про результати розгляду звернення адвоката Удовиченка С. В. щодо виготовлення посвідчення адвоката України	Рада адвокатів України зобов'язала Раду адвокатів Рівненської області за власний рахунок видати адвокатам Рівненської області, які з 27.09.13 р. отримали посвідчення адвоката України відмінного від затвердженого Радою адвокатів України єдиного зразка, належним чином виготовлене відповідно до рішення Ради адвокатів України № 119 від 23.04.16 р. посвідчення адвоката України (за підписом Голови Національної асоціації адвокатів України). Рада адвокатів України звернула увагу рад адвокатів регіонів на обов'язковість виконання рішень Ради адвокатів України та неприпустимість видачі посвідчень адвоката України, що не відповідають затвердженому Радою адвокатів України єдиному зразку

Назва рішення	Короткий зміст рішення
Про застосування адвокатами права на вилучення речей та документів, їх копій	Рада адвокатів України доручила Комітету законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності при Національній асоціації адвокатів України розробити законопроект про внесення змін та доповнень до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та, за потреби, до деяких інших законодавчих актів України щодо переваги норм цього Закону при конкуренції із нормами інших нормативно-правових актів України, а також щодо кореспондування кожного права адвоката, передбаченого ст. 21 цього Закону, з відповідним обов'язком органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, незалежно від форми власності, а також фізичних осіб. Рада адвокатів України доручила Голові НААУ, РАУ Ізюмовій Л. П. надіслати розроблений Комітетом законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності при НААУ законопроект суб'єктам законодавчої ініціативи з пропозицією внести його на розгляд Верховної Ради України
Про створення представництва Національної асоціації адвокатів України в Королівстві Іспанія (м. Мадрид)	Рада адвокатів України створила представництво НААУ в Королівстві Іспанія (м. Мадрид). Встановила, що фінансування діяльності представництва здійснюється за рахунок коштів спонсорів (фізичних та юридичних осіб), благодійних фондів (організацій) та ґрунтується на принципі самофінансування. (Розпорядженням Голови Ради адвокатів України від 05.08.17 р. адвоката Миколаїв Лілію Богданівну призначено директором Представництва)
Про створення представництва Національної асоціації адвокатів України в Республіці Португалія (м. Лісабон)	Рада адвокатів України створила представництво НААУ в Республіці Португалія (м. Лісабон). Встановила, що фінансування діяльності представництва здійснюється за рахунок коштів спонсорів (фізичних та юридичних осіб), благодійних фондів (організацій) та ґрунтується на принципі самофінансування. (Розпорядженням Голови Ради адвокатів України від 05.08.17 р. Архіпова Віктора Віталійовича призначено директором Представництва)
Про створення представництва Національної асоціації адвокатів України в Республіці Чехія (м. Прага)	Рада адвокатів України створила представництво НААУ в Республіці Чехія (м. Прага). Встановила, що фінансування діяльності представництва здійснюється за рахунок коштів спонсорів (фізичних та юридичних осіб), благодійних фондів (організацій) та ґрунтується на принципі самофінансування. (Розпорядженням Голови Ради адвокатів України від 5 серпня 2017 року адвоката Іляшовича Віктора Васильовича призначено директором Представництва)
Про створення при Національній асоціації адвокатів України Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики	Рада адвокатів України створила при НААУ постійно діючий колегіальний дорадчий орган — Комітет медичного і фармацевтичного права та біоетики, а також затвердила запропонований адвокатом, завідувачем кафедри медичного права факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету ім. Данила Галицького Сенютою Іриною Ярославівною проект Положення про Комітет медичного і фармацевтичного права та біоетики
Про призначення Голови Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики Національної асоціації адвокатів України	Рада адвокатів України призначила Головою Комітету медичного і фармацевтичного права та біоетики НААУ адвоката, к. ю. н., доцента, завідувача кафедри медичного права факультету післядипломної освіти Львівського національного університету ім. Данила Галицького Сенюту Ірину Ярославівну

Назва рішення	Короткий зміст рішення
Про призначення Ректора Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України	Рада адвокатів України призначила Ректором Вищої школи адвокатури НААУ Голову Комітету законотворчих ініціатив з питань адвокатської діяльності НААУ Зейкана Ярослава Павловича, уповноваживши його на внесення відповідних змін до відомостей Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань
Про затвердження кандидатур на посади проректорів Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України	Рада адвокатів України затвердила такі кандидатури на посади проректорів Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України: — Василик Ірина Богданівна (Керівник Науково-методичного Центру досліджень адвокатури і права НААУ); — Федчишина Віолетта Віталіївна (Голова Комітету експертного забезпечення адвокатської діяльності НААУ)
Про створення робочої групи з розробки Стандартів якості надання безоплатної правової допомоги	Рада адвокатів України доручила Голові РАУ, НААУ Ізовітовій Л. П. сформувати кількісний та персональний склад Робочої групи з розробки Стандартів якості надання безоплатної правової допомоги за особистими заявами адвокатів, залучивши голів рад адвокатів регіонів
Про внесення зміни до Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України	Рада адвокатів України внесла зміну до пункту 3.1.7 ст. 3 «Відомості, які вносяться до ЄРАУ» Порядку ведення Єдиного реєстру адвокатів України, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 17.12.12 р. № 26, з наступними змінами та доповненнями, виклавши його у такій редакції: «3.1.7. За заявою адвоката до ЄРАУ в розділ «Інші відомості» можуть бути внесені відомості стосовно: — стажу адвокатської діяльності (на підставі документів, що підтверджують такий стаж, зокрема довідки з КДКА регіону щодо роботи в колегії до 1993 року); — займаної посади в органах адвокатського самоврядування; — адреси його сторінки в соціальних мережах; — модель та серійний номер комп'ютерної техніки, що використовує адвокат; — характеристики та відповідні серійні номери носіїв інформації, які використовує адвокат у своїй діяльності; — відомості про транспорт, який використовує адвокат, тощо». Крім того, вирішила за необхідне радам адвокатів регіонів (адміністраторам бази даних ЄРАУ на Першому рівні) провести відповідну персональну звірку у розрізі кожного адвоката з метою отримання інформації щодо документів, підтверджуючих робоче місце адвоката, у разі встановлення факту їх відсутності (не повного подання), привівши таким чином у відповідність відомості у ЄРАУ. Встановила, що адвокатам, які подавали інформацію стосовно себе для внесення відомостей у ЄРАУ до березня 2014 року, подати до Рад адвокатів регіонів (адміністраторів бази даних ЄРАУ на Першому рівні) документи, що підтверджують право на користування/володіння приміщенням, де здійснюється адвокатська діяльність, у випадку їх відсутності, на виконання п. 3.2 Порядку та з метою приведення у відповідність відомостей у ЄРАУ
Про внесення та затвердження зміни до Положення про помічника адвоката	Рада адвокатів України внесла та затвердила зміну до п. 4.3 розд. 4 «Посвідчення помічника адвоката» Положення про помічника адвоката, затвердженого рішенням Ради адвокатів України від 25.09.15 р. № 113, зі змінами від 13.06.16 р., виклавши його у такій редакції: «4.3. Внесок за доповнення даних у Єдиному реєстрі адвокатів України про помічника адвоката становить 50 відсотків однієї мінімальної заробітної плати, встановленої законом на день такої оплати.»

ЄСВ ДЛЯ АДВОКАТІВ-ПЕНСІОНЕРІВ: НАСЛІДКИ ДЛЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ

Андрій Чебаненко,

адвокат, член дисциплінарної палати КДКА Одеської області

Від редакції.

Оподаткування адвокатської діяльності — болюча тема для адвокатів.

Особливо коли йде мова про оподаткування адвокатів-пенсіонерів.

Пропонуємо вашій увазі статтю постійного автора Вісника НААУ адвоката Андрія Чебаненка, в якій він ділиться своїм поглядом на вказану проблему та пропонує шляхи її вирішення.

Ще у 2014 році в статті «Окремі питання оподаткування індивідуальної адвокатської діяльності»¹ разом з іншими пропозиціями автором цих рядків була внесена пропозиція щодо зміни редакції першого речення ч. 4 ст. 4 Закону України від 08.07.10 р. № 2464 «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»² стосовно звільнення від сплати єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування як фізичних осіб — підприємців, так і осіб, які займаються незалежною професійною діяльністю, насамперед адвокатів, які є пенсіонерами за віком чи інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу. На той час наведена пропозиція була включена до переліку пропозицій, які опрацьовувались створеною НААУ робочою групою, що працювала над законопроектом «Про внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», хоча в подальшому з незалежних від автора причин будь-якого якісного розвитку не зазнала.

Проте 07.03.17 р. народним депутатом України А. В. Помазановим був унесений до Парламенту законопроект № 6165, в якому вищезгадана позиція автора певною мірою знайшла своє відображення. Одна із статей цього законопроекту передбачає звільнення від спла-

ти єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування як фізичних осіб — підприємців, так і осіб, котрі займаються незалежною професійною діяльністю, в тому числі і адвокатів, які є пенсіонерами за віком чи інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу.

На цей час щодо законопроекту на сайті Верховної Ради України значиться, що він наданий для ознайомлення, по законопроекту отримано Висновок щодо відповідності положенням Конституції України (17.05.17 р.) та Висновок Головного науково-експертного управління (23.05.17 р.).

Зараз Кабінет Міністрів України досить широко рекламує в засобах масової інформації і в соціальних мережах пенсійну реформу, внаслідок якої будуть звільнені від оподаткування пенсії працюючих пенсіонерів, значній частині пенсіонерів пенсії будуть осучаснені і тому подібне. Проте прикро, що у рамках цієї пенсійної реформи урядові реформатори навіть не згадують ані про наявний законопроект № 6165, ані про те, яким чином будуть звільнені від сплати ЄСВ особи, котрі займаються незалежною професійною діяльністю, у тому числі і адвокати, які є пенсіонерами за віком чи інвалідами та отримують відповідно до закону пенсію або соціальну допомогу.

¹ Оpubлікована у Віснику НААУ № 2 (3) за квітень 2014 року, с. 49-50.

² Далі за текстом — Закон № 2464.

Навпаки, згадані можновладці якнайширше рекламують як досягнення і передумову майбутньої пенсійної реформи підвищення у 2017 році мінімальної заробітної плати до 3200,00 грн., що потягло за собою суттєве збільшення надходжень до Пенсійного Фонду України, яке, за їх задумкою, стане надійною запорукою успішного проведення цієї реформи в країні. Однак про зворотний бік цього підвищення та його недолугі наслідки було доволі докладно описано у статті автора цих рядків під назвою «Про правові проблеми нарахування і сплати ЄСВ»³. Стає прикро за те, що кожен з колег-адвокатів вимушений нараховувати до сплати за 2017 рік ЄСВ у розмірі 704,00 грн. незалежно від наявності або відсутності доходу від адвокатської діяльності.

Заслуговує на увагу і проект «Основні напрями бюджетної політики на 2018 — 2020 роки», схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.06.17 р. № 411-р, який пропонується передати Парламенту для затвердження. Документ визначає напрями підвищення розміру мінімальної заробітної плати, зокрема у 2018 році — 3723,00 грн.; у 2019 році — вже 4273,00 грн.; у 2020 році — аж 4425,00 грн. Якщо ці напрями будуть втілені Парламентом у тому чи іншому законодавчому акті, то кожному з нас, адвокатів, включаючи пенсіонерів за віком, доведеться у 2018 році щомісячно нараховувати та сплачувати єдиний соціальний внесок у сумі 819,06 грн.; у 2019 році — вже 918,06 грн., а у 2020 році — аж 973,50 грн. незалежно від наявності або відсутності доходу від адвокатської діяльності.

Певна частина адвокатів — пенсіонерів за віком працює в системі безоплатної вторинної правової допомоги, де отримує гонорар відповідно до умов, визначених постановою Кабінету Міністрів України від 17.09.14 р. № 465 «Питання оплати послуг та відшкодування витрат адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу»⁴. Вищезгадана постанова з 01.01.17 р. діє в новій редакції, тобто в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 21.12.16 р. № 1048.

Пунктом 2 нової редакції згаданої постанови передбачено, що розмір оплати за годину роботи адвоката з надання безоплатної вторинної правової допомоги становить не 2,5 % від розміру мінімальної заробітної плати, як це було до 01.01.17 р., а 2,5 % (з 01.01.18 р. —

5 %) від розміру прожиткового мінімуму, встановленого законом для працездатних осіб на момент подання адвокатом відповідних звітних документів. А як відомо, розмір прожиткового мінімуму навіть для працездатних осіб приблизно вдвічі менший за розмір мінімальної заробітної плати.

Мимоволі виникає запитання: чи виявиться фізично спроможним адвокат — пенсіонер за віком сплачувати згадані суми єдиного соціального внеску, навіть якщо він працює в системі безоплатної вторинної правової допомоги і отримує гонорар, удвічі менший від розміру мінімальної заробітної плати?

Відповідь очевидна, а тому внаслідок невирішення на законодавчому рівні питання про звільнення адвокатів — пенсіонерів за віком від сплати невідомо для кого і невідомо для чого єдиного соціального внеску переважна більшість колег адвокатів — пенсіонерів за віком протягом найближчих років буде вимушеною подати до відповідних регіональних рад адвокатів заяви про внесення до ЄРАУ відомостей про зупинення адвокатської діяльності, які будуть підставою для зняття їх з податкового обліку і фактичного виходу з лав адвокатури взагалі.

Відоме народне прислів'я говорить: «доки грім не гримне, мужик не перехреститься». Проте в цьому випадку хреститись буде доволі запізно.

Українській адвокатурі за 25 років існування незалежної України вдалося зберегти традиційно поступову передачу набутого професійного досвіду і професійних знань від адвокатів старшого покоління до адвокатів молодшого покоління. З виходом із лав адвокатури значної частини адвокатів-пенсіонерів за віком разом з ними водночас відійдуть набуті за багато років та десятиліть професійний досвід і професійні знання. У результаті цього у більшості молодих адвокатів виявиться повна відсутність можливості отримати практичну пораду щодо складних ситуацій по справі та практично повчитися професійній діяльності під час проходження стажування.

Автор цих рядків разом з колегами сподівається на те, що найближчим часом вдасться вирішити на законодавчому рівні проблеми звільнення від сплати ЄСВ адвокатів — пенсіонерів за віком та уникнути тих негативних наслідків, які в протилежному випадку чекають на адвокатуру України.

³ Оpubлікована у Віснику НААУ № 4 (32) за квітень 2017 року, с. 6-7.

⁴ Далі за текстом — постанова.

НАБРАВ ЧИННОСТІ

НОВИЙ ЗАКОН ПРО КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ

Анастасія Сербіна, аналітик Видавничого будинку «Фактор», адвокат

Новий Закон України від 13.07.17 р. № 2136 «Про Конституційний Суд України»¹ визначає порядок організації та діяльності Конституційного Суду України², статус суддів КСУ, підстави і порядок звернення до нього, процедуру розгляду ним справ і виконання його рішень.

Відповідно до ст. 1 Закону Суд є органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції України, вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Суд здійснює свою діяльність на засадах верховенства права, незалежності, колегіальності, гласності, відкритості, повного і всебічного розгляду справ, обґрунтованості та обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків.

Суд діє відповідно до повноважень, визначених Конституцією України. Порядок організації і діяльності Суду, порядок конституційного провадження, процедуру розгляду справ та виконання рішень і висновків установлює Закон. А організацію внутрішньої роботи Суду та відповідні правила процедури розгляду ним справ установлює Регламент Суду.

У складі Суду діють **Велика палата, два сенати та шість колегій** (ст. 32 Закону). Велика палата, сенати, колегії у межах визначених цим Законом повноважень щодо конституційного провадження діють як Конституційний Суд.

Представницькі, організаційні, розпорядчі функції здійснюють Голова Суду, заступник Голови Суду, секретарі колегій.

Голова Суду очолює Суд та організовує його діяльність. Окрім іншого, Голова Суду скликає засідання, спеціальні пленарні засідання Суду, засідання, пленарні засідання Великої палати та головує на них.

Велика палата, Сенат, Колегія **мають статус органів Суду**. Допоміжними органами Суду з питань організації його внутрішньої діяльності є постійні комісії (ст. 40 Закону). Суд на засіданні створює з числа суддів Конституційного Суду постійні комісії та затверджує положення про них.

ВІДКРИТІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУДУ

Розгляд справ на пленарних засіданнях Великої палати Суду, Сенату Суду здійснюється **відкрито**, за винятком закритої частини цих засідань, коли ухвалюється рішення, надається висновок, постановляється ухвала Суду (ч. 1 ст. 6 Закону).

Закрите пленарне засідання допускається, якщо розгляд справи на відкритому пленарному засіданні **може призвести** до розголошення дер-

¹ Далі за текстом — Закон.

² Далі за текстом — КСУ, Конституційний Суд або Суд.

жавної таємниці та (або) іншої інформації, що охоплюється законом.

Осіб, які виявили бажання бути присутніми на відкритій частині пленарного засідання Великої палати, Сенату, допускають до приміщення Суду та до Зали засідань Суду в порядку, встановленому Регламентом.

Представники засобів масової інформації, **акре-**

дитовані в Суді, можуть здійснювати відео- та фотофіксацію, вести аудіозапис відкритої частини пленарного засідання Великої палати, Сенату в порядку, встановленому Регламентом.

ПОВНОВАЖЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ

Статтею 7 Закону визначені повноваження Суду, до них належать:

1	вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України ³ , правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим ⁴
2	офіційне тлумачення Конституції України
3	надання за зверненням Президента України або щонайменше 45 народних депутатів України, або КМУ висновків про відповідність Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до ВРУ для надання згоди на їх обов'язковість
4	надання за зверненням Президента України або щонайменше 45 народних депутатів України висновків про відповідність Конституції України (конституційність) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою
5	надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, визначених ст. 111 і 151 Конституції України
6	надання за зверненням Верховної Ради України висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 і 158 Конституції України
7	надання за зверненням Верховної Ради України висновку про порушення Верховною Радою АРК Конституції України або законів України
8	вирішення питань про відповідність Конституції України та законам України нормативно-правових актів Верховної Ради АРК за зверненням Президента України згідно з ч. 2 ст. 137 Конституції України
9	вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) законів України (їх окремих положень) за конституційною скаргою особи, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України суперечить Конституції України

Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) чинних актів (їх окремих положень).

З метою захисту та відновлення прав особи Суд розглядає питання щодо відповідності Конституції України (конституційності) акта (його окремих положень), **який втратив чинність, але продовжує застосовуватись** до правовідносин, що виникли під час його чинності.

Суд не розглядає питання щодо відповідності законам України актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної

Ради АРК, актів інших органів державної влади, органів влади АРК та органів місцевого самоврядування, крім випадків, передбачених п. 28 ч. 1 ст. 85 та ч. 2 ст. 137 Конституції України.

Склад Суду становить **18 суддів** Конституційного Суду. Президент України, Верховна Рада України та з'їзд суддів України призначають **по 6 суддів** Конституційного Суду.

Суд є повноважним здійснювати конституційне провадження, якщо у його складі є щонайменше **12 суддів** Конституційного Суду.

³ Далі за текстом — КМУ.

⁴ Далі за текстом — Верховна Рада АРК.

ВЕЛИКА ПАЛАТА

Велика палата діє **у складі всіх суддів** Конституційного Суду (ст. 35 Закону).

Велика палата розглядає питання щодо:

1	відповідності Конституції України (конституційності) законів України та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів КМУ, правових актів Верховної Ради АРК
2	офіційного тлумачення Конституції України
3	відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість
4	відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою
5	додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту в межах, встановлених ст. 111 і 151 Конституції України
6	відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 і 158 Конституції України
7	порушення Верховною Радою АРК Конституції України або законів України
8	відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради АРК Конституції України та законам України
9	відповідності Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) за конституційними скаргами у разі відмови Сенату від розгляду справи на розсуд Великої палати у випадках, визначених цим Законом

До повноважень Великої палати також належить вирішення процедурних питань, що виникають під час конституційного провадження згідно з цим Законом.

СЕНАТ

Відповідно до ст. 36 Закону Сенат діє **у складі 9 суддів** Суду.

Якщо кількість суддів Суду є меншою за 18, Сенат є повноважним за умови участі в ньому **щонайменше 6 суддів** Конституційного Суду.

Склад сенатів формується на спеціальному пленарному засіданні Суду шляхом жеребкування. Стосовно Голови Суду та заступника Голови Суду жеребкування не проводиться.

Персональний склад сенатів затверджується постановою Суду.

Сенат розглядає справи за участю **щонайменше 6 суддів** Суду.

На засіданнях сенатів головує відповідно Голова Суду та заступник Голови Суду, а у разі їх відсутності — старший за віком Суддя, що входить до складу відповідного Сенату.

Сенати утворюються у порядку, встановленому Регламентом.

Сенат **розглядає питання щодо відповідності** Конституції України (конституційності) законів України (їх окремих положень) **за конституційними скаргами**, а також інші питання, визначені цим Законом.

КОЛЕГІЯ

Колегія діє **у складі 3 суддів** Конституційного Суду.

Суд на спеціальному пленарному засіданні шляхом жеребкування утворює в межах сенатів колегії в порядку, встановленому Регламентом. Один і той самий Суддя не може входити на постійній основі до складу кількох колегій. Суд затверджує персональний склад Колегії постановою.

Якщо Колегія неповноважна за складом, до її складу тимчасово залучають Суддю з іншої Колегії в порядку, встановленому Регламентом.

До повноважень Колегії належить вирішення питань **щодо відкриття конституційного провадження** у справі за конституційним поданням, конституційним зверненням, конституційною скаргою.

Колегія більшістю голосів від її складу постановляє ухвалу про відкриття конституційного провадження у справі або про відмову у відкритті конституційного провадження у справі.

Якщо Колегія постановила **ухвалу про відкриття** конституційного провадження у справі за конституційним поданням або за конституційним зверненням, секретар Колегії **вносить пропозицію** Голові Суду **скликати засідання Великої палати** для розгляду питань, пов'язаних із конституційним провадженням.

Якщо Колегія постановила **ухвалу про відмову** у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним поданням або за конституційним зверненням, секретар Колегії передає конституційне подання або конституційне звернення на розгляд Великої палати **для вирішення питання щодо відкриття конституційного провадження** у справі.

Якщо Колегія постановила ухвалу про відкриття конституційного провадження **у справі за конституційною скаргою**, секретар Колегії вносить пропозицію головному відповідному Сенату скликати його засідання для розгляду питань, пов'язаних із конституційним провадженням.

Якщо Колегія не одностайно постановила ухвалу про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою, секретар Ко-

гії передає конституційну скаргу на розгляд Сенату для вирішення питання про відкриття конституційного провадження у справі.

Одностайно постановлена ухвала Колегії про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційною скаргою **є остаточною**.

Секретаря Колегії обирають у порядку, встановленому Регламентом, із числа суддів Конституційного Суду, які входять до її складу.

ДОСТУП ДО ПУБЛІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Акти Суду, засідання Суду та інформація щодо справ, які розглядає Суд, **є відкритими**, якщо інше не встановлено цим Законом. Ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в Суді усної або письмової інформації про результати розгляду його справи. Будь-яка особа має право на вільний доступ до рішення Суду в порядку, встановленому цим Законом.

Інформація про конституційні подання, конституційні звернення, конституційні скарги, що надійшли до Суду, перебіг справи, дату і час засідання Сенату, Великої палати є відкритою та оприлюднюється на офіційному веб-сайті Суду, якщо інше не встановлено цим Законом.

Суд на своєму офіційному веб-сайті оприлюднює:

1	інформацію про конституційні подання, конституційні звернення, конституційні скарги
2	повідомлення про порядок денний пленарних засідань Великої палати та сенатів, прес-релізи, іншу інформацію
3	матеріали судових справ, ухвалені рішення або надані висновки щодо розглянутих Судом справ, окрім матеріалів закритої частини пленарних засідань Сенату чи Великої палати та матеріалів, які містять інформацію з обмеженим доступом
4	записи відеотрансляцій відкритої частини пленарних засідань Суду
5	щорічну інформаційну доповідь Суду

Суд надає інформацію за запитом відповідно до Закону України «Про доступ до публічної інформації». **Інформація за запитом щодо матеріалів справи, яку розглядає Суд, не надається.**

Оприлюднення та надання інформації за запитом забезпечує Секретаріат Суду.

ЗВЕРНЕННЯ ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ

Формами звернення до Суду є конституційне подання, конституційне звернення, конституційна скарга.

Конституційним поданням є подане до Суду письмове клопотання щодо:

1	визнання акта (його окремих положень) неконституційним
2	офіційного тлумачення Конституції України

У конституційному поданні зазначаються:

1	суб'єкт права на конституційне подання
2	відомості про представника суб'єкта права на конституційне подання
3	документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційне подання, із зазначенням повного найменування, номера, дати ухвалення, джерела офіційного видання акта
4	перелік документів і матеріалів, що додаються

У конституційному поданні щодо конституційності акта (його окремих положень) зазначаються акт (його конкретні положення), що належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити акт (його окремі положення), а також обґрунтування тверджень щодо неконституційності акта (його окремих положень).

У конституційному поданні щодо офіційного тлумачення Конституції України зазначаються конкретні положення Конституції України, які потребують офіційного тлумачення, та обґрунтування підстав, які спричинили потребу в тлумаченні.

Відповідно до Конституції України **суб'єктами права на конституційне подання є:**

1	Президент України
2	щонайменше 45 народних депутатів України
3	Верховний Суд
4	Уповноважений Верховної Ради України з прав людини
5	Верховна Рада АРК

Заява народного депутата України про відкликання свого підпису під конституційним поданням не має юридичних наслідків.

Конституційним зверненням є подане до Суду письмове клопотання про надання висновку щодо:

1	відповідності Конституції України чинного міжнародного договору України або міжнародного договору, що вноситься до Верховної Ради України для надання згоди на його обов'язковість
2	відповідності Конституції України (конституційності) питань, які пропонуються для винесення на всеукраїнський референдум за народною ініціативою
3	додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту
4	відповідності законопроекту про внесення змін до Конституції України вимогам ст. 157 і 158 Конституції України
5	порушення Верховною Радою АРК Конституції України або законів України
6	відповідності нормативно-правових актів Верховної Ради АРК Конституції України та законам України

У конституційному зверненні зазначаються:

1	суб'єкт права на конституційне звернення
2	відомості про представника суб'єкта права на конституційне звернення
3	документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційне звернення, із зазначенням повного найменування, номера, дати ухвалення, джерела офіційного видання акта
4	перелік документів і матеріалів, що додаються

Суб'єктами права на конституційне звернення є:

1	Президент України — за пп. 1, 2, 6 ч. 1 ст. 53 цього Закону, що впливає із ст. 137, 151 Конституції України
2	Верховна Рада України — за пп. 3, 4, 5 ч. 1 ст. 53 цього Закону, що впливає з п. 28 ч. 1 ст. 85, ст. 151 та 159 Конституції України
3	Кабінет Міністрів України — за п. 1 ч. 1 ст. 53 цього Закону, що впливає із ст. 151 Конституції України
4	щонайменше 45 народних депутатів України — за пп. 1, 2 ч. 1 ст. 53 цього Закону, що впливає із ст. 151 Конституції України

Заява народного депутата України про відкликання свого підпису під конституційним зверненням не має юридичних наслідків.

Останньою формою звернення є **конституційна скарга** — подане до Суду письмове клопотання

щодо перевірки на відповідність Конституції України (конституційність) закону України (його окремих положень), що застосований в остаточному судовому рішенні у справі суб'єкта права на конституційну скаргу. У конституційній скарзі зазначаються:

1	П. І. Б. скаржника, адреса зареєстрованого місця проживання особи (для іноземця чи особи без громадянства — місця перебування) або повна назва та місцезнаходження юридичної особи, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є
2	відомості про уповноважену особу, що діє від імені суб'єкта права на конституційну скаргу
3	короткий виклад остаточного судового рішення, в якому було застосовано відповідні положення закону України
4	опис перебігу розгляду відповідної справи в судах
5	конкретні положення закону України, які належить перевірити на відповідність Конституції України, та конкретні положення Конституції України, на відповідність яким належить перевірити закон України
6	обґрунтування тверджень щодо неконституційності закону України (його окремих положень) із зазначенням того, яке з гарантованих Конституцією України прав людини, на думку суб'єкта права на конституційну скаргу, зазнало порушення внаслідок застосування закону
7	відомості про документи і матеріали, на які посилається суб'єкт права на конституційну скаргу, із наданням копій цих документів і матеріалів
8	перелік документів і матеріалів, що додаються

Копія остаточного судового рішення у справі суб'єкта права на конституційну скаргу має бути засвідчена в установленому порядку судом, що його ухвалив.

Суб'єктом права на конституційну скаргу є особа, яка вважає, що застосований в остаточному судовому рішенні в її справі закон України (його окремі положення) суперечить Конституції України.

До суб'єктів права на конституційну скаргу **не належать юридичні особи публічного права.**

Конституційну скаргу юридичної особи підписує уповноважена на це особа, повноваження якої має бути підтверджено установчими документами цієї юридичної особи та актом про призначення (обрання) на посаду уповноваженої особи.

Про порядок розгляду справ у Конституційному Суді читайте у наших наступних номерах.

ПЕРЕЛІК БУДІВЕЛЬНИХ РОБІТ, ЯКІ НЕ ПІДЛЯГАЮТЬ ПРИЙНЯТТЮ В ЕКСПЛУАТАЦІЮ

Анастасія Сербіна, аналітик Видавничого будинку «Фактор», адвокат

Постановою Кабінету Міністрів України від 07.06.17 р. № 406 затверджено новий Перелік будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після закінчення яких об'єкт не підлягає прийняттю в експлуатацію¹.

Стаття 96 Кодексу України про адміністративні правопорушення містить низку складів адміністративних правопорушень за порушення вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил під час будівництва.

Разом із тим не всі будівельні роботи можуть легально проводитися після отримання дозвільних до-

кументів та не всі потребують подальшого прийняття в експлуатацію.

До будівельних робіт, які не потребують документів, що дають право на їх виконання, та після закінчення яких об'єкт не підлягає прийняттю в експлуатацію, **належать такі:**

1	Роботи з переобладнання та перепланування жилого будинку і жилого приміщення, а також нежилого будинку, будівлі, споруди, приміщення в них, виконання яких не передбачає втручання в огорожувальні та несучі конструкції та/або інженерні системи загального користування, — щодо об'єктів, що за класом наслідків (відповідальності) належать до об'єктів з незначними наслідками (СС1)
2	Роботи із заміни покрівлі будівель і споруд згідно з будівельними нормами, виконання яких не передбачає втручання в несучі конструкції
3	Технічне переоснащення згідно з державними будівельними нормами внутрішніх систем опалення, вентиляції, водопостачання, водовідведення, газопостачання (включаючи спеціальне), силових та слабкострумових систем, які забезпечують функціонування будівель і споруд; обладнання (переобладнання) будівель і споруд приладами для ведення відокремленого обліку енергоносіїв, гарячої і холодної води
4	Заміна існуючих заповнень віконних, балконних та дверних блоків
5	Приєднання та підключення до інженерних мереж відповідно до технічних умов індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків, господарських будівель і споруд, гаражів, розташованих на присадибних, дачних і садових земельних ділянках та земельних ділянках для будівництва індивідуальних гаражів.
6	Зведення на земельній ділянці тимчасових будівель та споруд без влаштування фундаментів, зокрема навісів, альтанок, наметів, накриття, сходів, естакад, літніх душових, теплиць, гаражів, а також свердловин, криниць, люфт-клозетів, вбиралень, вигрібних ям, замощень, парканів, відкритих басейнів та басейнів із накриттям, погребів, входів до погребів, воріт, хвіртток, прямиків, терас, ганків — щодо індивідуальних (садибних) житлових будинків, садових, дачних будинків
7	Розміщення тимчасових споруд для провадження підприємницької діяльності відповідно до ст. 28 Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності»

¹ Далі за текстом — Перелік.

8	Знесення і демонтаж будівель та споруд без подальшого будівництва, які не є підготовчими роботами, та без порушення експлуатаційної придатності інших будівель і споруд.
9	Відновлення елементів благоустрою, визначених Законом України «Про благоустрій населених пунктів»
10	Відновлення у дворах чи в межах мікрорайонів дитячих і спортивних майданчиків, майданчиків для вигулу домашніх тварин, майданчиків для відпочинку людей та обслуговування багатоквартирних житлових будинків
11	Улаштування засобів безперешкодного доступу до об'єктів житлово-комунального та громадського призначення осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення
12	Монтаж технічних засобів телекомунікацій та антенних споруд зв'язку для кріплення антенно-фідерних пристроїв на будівлях, спорудах, у вбудовано-прибудованих приміщеннях, у/на приміщеннях контейнерного типу, а також на існуючих наземних щоглах з відтяжками та на баштах. (Можливість монтажу зазначених технічних засобів телекомунікацій та антенних споруд зв'язку для кріплення антенно-фідерних пристроїв визначається за результатами оцінки технічного стану та відповідно до вимог законодавства з питань охорони культурної спадщини за погодженням з власником будівлі, споруди, іншого об'єкта нерухомості)
13	Відновлення окремих конструкцій будівель та споруд з метою ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (аварій) та відновлення функціонування об'єктів, призначених для забезпечення життєдіяльності населення, без зміни їх геометричних розмірів
14	Улаштування систем раннього виявлення надзвичайних ситуацій та оповіщення населення про їх виникнення, установок пожежогасіння, автоматичних установок контролю за вибухонебезпечними концентраціями газу в повітрі, охоронних систем з їх диспетчеризацією, систем внутрішнього та зовнішнього протипожежного водопостачання, монтаж протипожежних воріт (штор), дверей, клапанів і вікон, пристроїв для блискавкозахисту будівель та споруд
15	Розміщення на автомобільних дорогах елементів санітарного облаштування та технічних засобів, визначених Законом України «Про автомобільні дороги», відповідно до будівельних норм, стандартів та схем організації дорожнього руху
16	Заміна одиниць та вузлів технологічного устаткування та їх інженерних мереж, систем управління та автоматизації, які застаріли та технічний ресурс яких вичерпано, в існуючих цехах, приміщеннях
17	Будівництво фортифікаційних споруд, інженерно-технічного облаштування з метою зміцнення обороноздатності держави в зонах, визначених переліком населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, затвердженим розпорядженням КМУ від 02.12.15 р. № 1275
18	Роботи, пов'язані із залізничним транспортом, а саме: реконструкція, технічне переоснащення та капітальний ремонт інженерних споруд, земляного полотна, залізничних колій та переїздів, пасажирських платформ, горловин станцій з укладенням стрілкових переводів, контактної мережі залізниць, повітряних ліній електропостачання 6 — 35 кВ, розташованих на підтримуючих конструкціях контактної мережі та окремих опорах обводів, повітряних та кабельних ліній, розподільних і живильних пристроїв електропостачання, сигналізації, централізації та блокування, зв'язку, станційних пристроїв зв'язку, пристроїв станційної електричної централізації стрілок і сигналів, гіркової централізації, ключової залежності стрілок і сигналів, автоматичного та напівавтоматичного блокування, диспетчерської централізації та контролю, переїзної автоматики, засобів автоматичного контролю технічного стану рухомого складу під час руху поїздів (технічне переоснащення)
19	Знесення самочинно збудованих об'єктів за рішенням суду

Важливо додати, дія цього Переліку не поширюється на об'єкти, що належать до пам'яток культурної спадщини.

У будь-якому випадку виконання будівельних робіт повинно здійснюватися з дотриманням вимог законодавства, будівельних норм, стандартів і правил.

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ САМОРЕГУЛІВНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У СФЕРІ АРХІТЕКТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Андрій Сітніков, адвокат, заступник голови ради адвокатів Хмельницької області

Світовий досвід розвинутих країн свідчить про без перебільшення велику роль саморегулівних організацій у різних сферах професійної діяльності. Це є показником розвинутої демократії та суспільства із ринковою економікою. У Сполучених Штатах Америки створені та працюють тисячі саморегулівних організацій, найбільш відома з яких організація виробників вогнепальної зброї, яка має багатомільйонний бюджет та власне лобі у Конгресі.

Суть створення таких організацій полягає в тому, що держава віддає їм частину своїх повноважень у сфері діяльності такої організації та дозволяє встановлювати правила такої діяльності. Це знижує державне регулювання, зменшує навантаження на державний бюджет та кількість чиновників, суттєво знижує рівень корупції та дає змогу професійній спільноті самостійно вирішувати свої питання. При цьому держава вимагає від саморегулівних організацій репрезентативності всієї професійної спільноти, встановлення чіткого механізму доступу до здійснення професійної діяльності та відповідальності за неякісне здійснення такої діяльності, страхування професійної відповідальності тощо.

Саме за цими правилами повинна вибудовуватися система саморегулівних організацій у сфері архітектурної діяльності. І оскільки діяльність саморегулівних організацій впливає на одне із базових конституційних прав людини, а саме право на професійну діяльність, захищену статтями 42, 43, 54 Конституції України, адвокатам, що надають правову допомогу таким організаціям, слід бути особливо пильними при дослідженні правових механізмів створення та роботи таких організацій.

Із прийняттям Закону України від 17.02.11 р. № 3038 «Про регулювання містобудівної діяльності» були внесені зміни у Закон України від 20.05.99 р. № 687 «Про

архітектурну діяльність»¹. Було встановлено: — можливість створення саморегулівних організацій у сфері архітектурної діяльності; — створення Реєстру саморегулівних організацій у сфері архітектурної діяльності; — порядок делегування повноважень саморегулівним організаціям у сфері архітектурної діяльності.

Відповідно до ст. 16¹ Закону № 687 в Україні можуть створюватися і діяти саморегулівні організації у сфері архітектурної діяльності. Неприбуткові добровільні об'єднання фізичних та юридичних осіб, що провадять підприємницьку та професійну діяльність, набувають статусу саморегулівних організацій з дня їх реєстрації центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури і внесення відомостей про них до Державного реєстру саморегулівних організацій у сфері архітектурної діяльності.

Саморегулівні організації у сфері архітектурної діяльності визначають правила і стандарти підприємницької та професійної діяльності, обов'язкові для виконання всіма членами таких організацій, а також передбачають механізм відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегулівної організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості. Саморегулівні організації у сфері архітектурної діяльності можуть на підставі делегованих повноважень проводити професійну атестацію

¹ Далі за текстом — Закон № 687.

виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, та залучатися до ліцензування господарської діяльності членів саморегулювальної організації.

Центральний орган виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури визначає порядок реєстрації таких організацій і здійснює контроль за їх діяльністю.

Статтею 17 Закону № 687 визначаються особливості ліцензування та професійної атестації виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури. Цією нормою встановлено, що господарська діяльність, пов'язана із створенням об'єкта архітектури, підлягає ліцензуванню відповідно до законодавства. Порядок ліцензування господарської діяльності, пов'язаної із створенням об'єктів архітектури, визначається Кабінетом Міністрів України.

Органами ліцензування є Державна архітектурно-будівельна інспекція України та її територіальні органи.

Відповідальні виконавці окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, проходять професійну атестацію. Перелік таких видів робіт (послуг) і порядок професійної атестації встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Професійна атестація виконавців робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, проводиться центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури.

Повноваження щодо проведення професійної атестації можуть бути делеговані саморегулювальною організацією у сфері архітектурної діяльності. Саморегулювальна організація набуває делегованих їй повноважень з дня опублікування центральним органом виконавчої влади з питань будівництва, містобудування та архітектури рішення про надання (делегування) таких повноважень в офіційному виданні, визначеному таким органом.

На підставі Закону № 687 Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України були прийняті: — наказ від 25.11.14 р. № 326 «Про обсяг повноважень, що делегуються саморегулювальною організацією у сфері архітектурної діяльності»; — наказ від 13.05.14 р. № 137 «Про затвердження Порядку реєстрації саморегулювальних організацій у сфері архітектурної діяльності».

Також був створений Реєстр саморегулювальних організацій у сфері містобудівної діяльності, який оприлюднений на офіційному веб-сайті Мінрегіону².

Відповідно до вимог, визначених наказом Мінрегіону від 13.05.14 р. № 137 «Про затвердження Порядку реєстрації саморегулювальних організацій у сфері архітектурної діяльності» встановлені критерії, необхідні для реєстрації саморегулювальної організації.

Для цього об'єднання подає Мінрегіону України **заяву** із зазначенням напряму підприємницької чи професійної діяльності, за яким передбачається здійснювати саморегулювання, до якої додаються:

1	Засвідчені в установленому порядку копії установчих документів, рішення про внесення до Реєстру неприбуткових установ та організацій	
2	Рішення органу управління об'єднання про намір набуття статусу саморегулювальної організації (крім випадків, коли набуття такого статусу передбачено установчими документами)	
3	Інформація про:	— відокремлені підрозділи об'єднання в усіх регіонах України
		— наявність офіційного сайту об'єднання, на якому, зокрема, оприлюднені установчі документи, правила та стандарти підприємницької чи професійної діяльності, інформація про діяльність об'єднання: перелік членів об'єднання, органи управління та їх рішення, відокремлені підрозділи, їх контактні дані (місцезнаходження, телефон, факс, електронна пошта)
4	Перелік членів об'єднання із зазначенням прізвища, імені, по батькові та номери кваліфікаційного сертифіката (за наявності) — для фізичних осіб або найменування, коду за ЄДРПОУ, дати та номери ліцензії (за наявності) — для юридичних осіб	

² Ознайомитися з реєстром можна на офіційному веб-сайті Мінрегіону: <http://old.minregion.gov.ua/samoregulivni-organizaciyi-576975/reestr-samoregulivnih-organizaciyi-785318/>.

5	Прийняті правила та стандарти підприємницької чи професійної діяльності, обов'язкові для виконання всіма членами саморегулювальної організації, які, зокрема, визначають:	— вимоги до членів саморегулювальної організації, якості їх товарів, робіт та послуг на рівні, не нижчому, ніж визначено вимогами нормативно-правових актів, будівельними нормами, державними стандартами та правилами
		— механізми контролю за дотриманням правил та стандартів підприємницької чи професійної діяльності
		— механізм відшкодування збитків, завданих споживачам унаслідок надання членами саморегулювальної організації товарів, виконання робіт (послуг) неналежної якості

Правила та стандарти підприємницької чи професійної діяльності і зміни до них підлягають погодженню з Мінрегіоном України.

Відповідно до наказу № 326 від 25.11.14 р. Мінрегіоном делегуються саморегулювним організаціям у сфері архітектурної діяльності повноваження щодо **професійної атестації архітекторів, інженерів-проектвальників, інженерів технічного нагляду та експертів**.

При цьому питання професійної атестації вже були врегульовані постановою Кабінету Міністрів України від 23.05.11 р. № 554 «Деякі питання професійної атестації відповідальних виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури», якою був затверджений Перелік видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, відповідальні виконавці яких проходять професійну атестацію:

— Розроблення містобудівної документації
— Архітектурне та інженерно-будівельне проектування
— Експертиза та обстеження у будівництві
— Технічний нагляд
— Інжинірингова діяльність у сфері будівництва в частині координації дій усіх учасників будівництва

Також наказом Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 93 від 25.06.11 р. «Про затвердження Поло-

ження про Атестаційну архітектурно-будівельну комісію» були визначені повноваження Атестаційної архітектурно-будівельної комісії³, яка приймає рішення про:

— видачу кваліфікаційного сертифіката
— відмову у видачі кваліфікаційного сертифіката
— видачу дублікату кваліфікаційного сертифіката у разі його втрати або пошкодження
— позбавлення виконавця кваліфікаційного сертифіката за наявності підстав, визначених п. 20 Порядку професійної атестації
— обмін кваліфікаційного сертифіката
— надання рекомендацій виконавцю, позбавленому кваліфікаційного сертифіката, щодо проходження курсів підвищення кваліфікації за відповідними програмами за напрямом професійної атестації

³ Далі за текстом — Комісія.

Також Комісія відповідно до п.п. 2.2.6 вказаного наказу **веде реєстр атестованих осіб**.

На засіданні Комісії від 25.11.11 р. був затверджений «Порядок проведення іспиту відповідальних виконавців окремих видів робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, які проходять професійну атестацію».

Таким чином, Комісія є єдиним повноважним органом на ведення реєстру атестованих осіб.

Питання проведення професійної атестації на підставі делегованих повноважень саморегулювними організаціями у сфері архітектурної діяльності було вирішено шляхом доповнення Положення про Атестаційну архітектурно-будівельну комісію п. 6.6 у редакції наказу Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України від 22.12.14 р. № 362: наступного змісту «п. 6.6. У разі проведення професійної атестації на підставі делегованих повноважень саморегулювними організаціями у сфері архітектурної діяльності такі організації подають Комісії відомості, визначені пунктом 6.2 цього розділу, для їх внесення до Реєстру протягом двох робочих днів після прийняття ними відповідного рішення.»

Таким чином, саморегулювні організації у сфері архітектурної діяльності уповноважені приймати рішення про видачу кваліфікаційного сертифіката та про позбавлення особи кваліфікаційного сертифіката. При

цьому вони повинні керуватися як загальними, так і власними нормативними документами. Реалізувати свої повноваження шляхом запису у відповідному Реєстрі такі організації можуть виключно через Атестаційну архітектурно-будівельну комісію. Таким чином, на думку автора, держава залишає за собою найбільш вагомі важелі впливу на професійну спільноту.

Станом на 23.06.17 р. у Реєстрі саморегулювних організацій у сфері архітектурної діяльності значаться:

— Всеукраїнська громадська організація «Гільдія проектувальників у будівництві», код за ЄДРПОУ 38022434;

— Громадська організація «Гільдія інженерів технічного нагляду за будівництвом об'єктів архітектури», код за ЄДРПОУ 36677477;

— Всеукраїнська громадська організація «Асоціація експертів будівельної галузі», код за ЄДРПОУ 37509268.

Вказані організації мають відокремлені підрозділи у всіх регіонах України.

Найбільш відома та потужна професійна організація архітекторів — Національна спілка архітекторів України (правонаступник спілки часів УРСР) на цей час не є саморегулювною організацією у сфері архітектурної діяльності, однак прагне набути такого статусу.

Отже, ми маємо потенційний розвиток професійної спільноти в рамках існуючого правового поля, яке також має удосконалюватися.

ПЕРЕВІРКА ДЕРЖПРАЦІ: ЩО ПЕРЕВІРЯЮТЬ?

Ірина Подкопаєва, адвокат

У 2017 році напевно вперше в історії України з'явився орган державної влади, перевірок якого бізнес «боїться» більше, ніж інспекторів Державної фіскальної служби України.

Судова практика свідчить, що відмова у допуску інспекторів Державної служби України з питань праці¹ до перевірки не є виходом чи «панацеєю» від штрафів. Більше того, саме за недопущення до проведення перевірки з питань додержання законодавства про працю, створення перешкод у її проведенні передбачено штраф у трикратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення (з 01.01.17 р. — 9 600,00 грн.), а у разі недопущення та/

або створення перешкод проведення перевірки з питань виявлення порушень у формі фактичного допуску працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, та виплати заробітної плати (винагороди) без нарахування та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та податків — у стократному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення (01.01.17 р. — 320 000,00 грн.).

За висловлюванням Антуана де Сент-Екзюпері «Людину лякає тільки невизначеність. Але коли людина стикається із невизначеністю один на один, вона вже припиняє бути невизначеністю».

Тож зупинимось докладніше на предметі перевірки Держпраці, питаннях: що перевіряють, на що звертають увагу, як до неї підготуватись, щоб можливість перевірки не лякала, а сама перевірка перестала бути невизначеністю.

НОРМАТИВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Частиною 1 ст. 259 Кодексу законів про працю України² визначено, що державний нагляд та контроль за додержанням законодавства про працю юридичними особами незалежно від форми власності, виду діяльності, господарювання, фізичними особами — підприємцями, які використовують найману працю, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України³.

Посадові особи Державної інспекції України з питань праці та її територіальних органів у своїй діяльно-

сті керуються такими нормативно-правовими актами:

— Законом України від 05.04.07 р. № 877 «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності»⁴;

— постановою КМУ від 26.04.17 р. № 295 «Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», якою затверджені Порядок здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю та Порядок здійснення державного нагляду за додержанням законодавства про працю;

— Порядком проведення перевірок посадовими особами Державної інспекції України з питань

¹ Далі за текстом — Держпраці.

² Далі за текстом — КЗпП.

³ Далі за текстом — КМУ, Кабмін.

⁴ Далі за текстом — Закон № 877.

праці та її територіальних органів⁵, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України від 02.07.12 р. № 390;

— Порядком накладення штрафів за порушення законодавства про працю та зайнятість населення, затвердженим постановою КМУ від 17.07.13 р. № 509.

Так, абз. 7 — 9 ч. 2 ст. 5 Закону № 877 визначено, що орган державного нагляду (контролю) визначає перелік питань для здійснення планових заходів⁶, що затверджується наказом такого органу. Уніфіковані форми актів з переліком питань затверджуються органом державного нагляду (контролю) та оприлюднюються на його офіційному веб-сайті протягом 5 (п'яти) робочих днів з дня затвердження. Виключно в межах переліку питань орган державного нагляду (контролю) визначає питання, щодо яких буде здійснюватися державний нагляд (контроль).

Акт перевірки додержання суб'єктами господарювання законодавства про працю та загальнообов'язкове державне соціальне страхування (з переліком питань) затверджений наказом Мінсоцполітики № 390.

Зупинимось докладніше на найбільш загальних питаннях перевірки.

УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Відповідно до ч. 1 — 3 ст. 24 КЗпП трудовий договір з працівниками укладається, як правило, в письмовій формі. При укладенні трудового договору громадянин зобов'язаний подати паспорт або інший документ, що посвідчує особу, трудову книжку, а у випадках, передбачених законодавством, — також документ про освіту (спеціальність, кваліфікацію), про стан здоров'я та інші документи. Працівник не може бути допущений до роботи без укладення трудового договору, оформленого наказом чи розпорядженням власника або уповноваженого ним органу, та повідомлення центрального органу виконавчої влади з питань забезпечення формування та реалізації державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування про прийняття працівника на роботу в порядку, встановленому Кабміном.

Під час проведення перевірки **інспектори Держпраці перевіряють наявність:**

— штатного розпису, затвердженого адміністрацією підприємства (ч. 3 ст. 64 Господарського кодексу України)
— власноруч написаних заяв працівників про прийняття їх на роботу
— наказів про прийняття працівників на роботу із зазначенням розміру оплати праці
— ознайомлення працівників із наказом про прийняття їх на роботу
— особових справ працівників

Порядок ведення особових справ працівників здійснюється відповідно до вимог Правил організації діловодства та архівного зберігання документів у державних органах, органах місцевого самовряду-

вання, на підприємствах, в установах і організаціях, затверджених наказом Міністерства юстиції України від 18.06.15 р. № 1000/5.

ШТРАФ

За фактичний допуск працівника до роботи без оформлення трудового договору (контракту), оформлення працівника на неповний робочий час у разі фактичного виконання роботи повний робочий час, установлений на підприємстві, до порушників застосовується штраф у 30-кратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення (абз. 1 ч. 2 ст. 265 КЗпП).

У 2017 році — 96 000, 00 грн. за кожного працівника.

⁵ Далі за текстом — наказ Мінсоцполітики № 390.

⁶ Далі за текстом — перелік питань.

ТРУДОВІ КНИЖКИ

Відповідно до ч. 1 ст. 48 КЗпП трудова книжка є основним документом про трудову діяльність працівника.

Порядок ведення трудових книжок визначений Інструкцією про порядок ведення трудових

книжок⁷, затвердженою наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.93 р. № 58.

Під час проведення перевірки інспектори Держпраці **перевіряють дотримання наступних вимог:**

— трудові книжки ведуться на всіх працівників, які працюють на підприємстві, в установі, організації або у фізичної особи понад п'ять днів	ч. 2 ст. 48 КЗпП
— до трудової книжки заносяться відомості про роботу, заохочення та нагороди за успіхи в роботі на підприємстві, в установі, організації; відомості про стягнення до неї не заносяться	ч. 3 ст. 48 КЗпП
— трудові книжки і вкладиші до них заповнюються у відповідних розділах українською і російською мовами	п. 2.1 гл. 2 Інструкції № 58
— записи в трудовій книжці при звільненні або переведенні на іншу роботу проводяться у точній відповідності з формулюванням чинного законодавства і з посиланням на відповідну статтю, пункт закону	п. 2.3 гл. 2 Інструкції № 58
— із кожним записом, що заносяться до трудової книжки на підставі наказу (розпорядження) про призначення на роботу, переведення і звільнення, працівники ознайомлені під розписку в особовій картці	п. 2.5 гл. 2 Інструкції № 58
— ведеться Книга обліку руху трудових книжок і вкладишів до них: Книга пронумерована, прошнурована та скріплена підписом керівника підприємства і печаткою; у книзі реєструються всі трудові книжки, що прийняті від працівників при влаштуванні на роботу, а також трудові книжки і вкладиші до них із записом серії і номера, що видані працівникам знову	п. 7.1 гл. 7 Інструкції № 58

ШТРАФ

Недотримання порядку ведення та зберігання Книги обліку та руху трудових книжок є порушенням інших вимог трудового законодавства, за що передбачений штраф у розмірі мінімальної заробітної плати (абз. 8 ч. 2 ст. 265 КЗпП).

*У 2017 році — **3 200,00 грн.***

КОЛЕКТИВНИЙ ДОГОВІР

Відповідно до ч. 2 ст. 11 КЗпП колективний договір укладається на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності і господарювання, які використовують найману працю і мають права юридичної особи.

Правові засади розробки, укладення та виконання колективних договорів і угод визначаються ст. 10 — 20 КЗпП, а також Законом України від 01.07.93 р. № 3356 «Про колективні договори і угоди»⁸.

Під час проведення перевірки інспектори Держпраці **перевіряють дотримання наступних вимог:**

⁷ Далі за текстом — Інструкція № 58.

⁸ Далі за текстом — Закон № 3356.

— наявність колективного договору ⁹	ч. 1 ст. 11 КЗпП, ст. 2 Закону № 3356
— чи зареєстрований колективний договір місцевими органами державної виконавчої влади	ст. 15 КЗпП, ч. 11 ст. 9 Закону № 3356
— щодо змісту чи відсутні умови, що погіршують порівняно з чинним законодавством і угодами становище працівників	ст. 16 КЗпП, ч. 3 ст. 5 Закону № 3356
— чи поширюються умови колективного договору на всіх працівників	ст. 18 КЗпП, ч. 1 ст. 9 Закону № 3356
— чи ознайомлено працівників до початку роботи з колективним договором	ст. 29 КЗпП
— чи здійснюється контроль за виконанням колективного договору сторонами, що його уклали	ч. 1 ст. 19 КЗпП, ч. 1 ст. 15 Закону № 3356
— чи дотримано порядок та строки розгляду подань про усунення порушень колективного договору	ч. 2 ст. 19 КЗпП

ПРАВИЛА ВНУТРІШНЬОГО ТРУДОВОГО РОЗПОРЯДКУ

Відповідно до ч. 1 ст. 142 КЗпП трудовий розпорядок на підприємствах, в установах, організаціях

визначається правилами внутрішнього трудового розпорядку.

Під час проведення перевірки інспектори Держпраці перевіряють дотримання таких вимог:

— наявність правил внутрішнього трудового розпорядку	ч. 1 ст. 142 КЗпП
— дотримання порядку їх затвердження	ч. 2 ст. 142 КЗпП ¹⁰
— чи ознайомлено працівників до початку роботи з правилами внутрішнього трудового розпорядку	ст. 29 КЗпП

ОПЛАТА ПРАЦІ

Відповідно до ч. 1 ст. 94 КЗпП, ст. 1 Закону України від 24.03.95 р. № 108/95-ВР «Про оплату праці»¹¹ **заробітна плата** — це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу. Розмір заробітної плати залежить від складності

та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства, установи, організації і максимальним розміром не обмежується.

Мінімальна заробітна плата — це встановлений законом мінімальний розмір оплати праці за виконану працівником місячну (годинну) норму праці. Мінімаль-

⁹ Важливо! Колективний договір укладається між роботодавцем з одного боку і одним або кількома профспілковими органами, а у разі відсутності таких органів — представниками працівників, обраними і уповноваженими трудовим колективом, — з іншого боку.

¹⁰ Правила внутрішнього трудового розпорядку затверджуються трудовими колективами за поданням власника або уповноваженого ним органу і виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) (за наявності такого органу) на основі типових правил. Важливо! На підприємствах, де виборний орган первинної профспілкової організації (профспілковий представник) відсутній, Правила внутрішнього трудового розпорядку затверджуються трудовим колективом підприємства. Правила внутрішнього трудового розпорядку не можуть затверджуватися наказом директора підприємства.

¹¹ Далі за текстом — Закон № 108.

на заробітна плата є державною соціальною гарантією, обов'язковою на всій території України для підприємств, установ, організацій усіх форм власності і господарювання та фізичних осіб, які використовують працю найманих працівників, за будь-якою системою

оплати праці. Заробітна плата підлягає індексації у встановленому законодавством порядку (ч. 1, 4, 5 ст. 95 КЗпП, ч. 1, 2 ст. 3 Закону № 108).

Під час проведення перевірки **інспектори Держпраці перевіряють дотримання таких вимог:**

— чи виплачується працівнику заробітна плата за виконану роботу	ч.1 ст.94 КЗпП, ч.1 ст.1 Закону №108
— чи дотримано розмір мінімальної заробітної плати (у 2017 році: у погодинному розмірі — 19,34 грн.; у місячному розмірі — 3 200,00 грн.) ¹²	ст.95 КЗпП, ст.3 Закону №108
— чи забезпечено диференційований підхід до визначення та виплати заробітної плати залежно від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності тощо	ч.2 ст.94 КЗпП, ч.2 ст.1 Закону №108
— чи дотримано гарантії оплати праці за роботу в нічний час, святкові і неробочі дні, надурочний час тощо	ст. 100, 106 — 108, 113 КЗпП
— чи проводиться індексація заробітної плати у встановленому чинним законодавством порядку	ч. 6 ст. 95 КЗпП, ст. 33 Закону № 108, п. 4 постанови КМУ від 17.07.03 р. № 1078 «Порядок проведення індексації грошових доходів громадян»)
— чи дотримані строки виплати заробітної плати	ч. 1, 2 ст. 115 КЗпП, ч. 1 ст. 24 Закону № 108 ¹³
— чи дотримані строки виплати заробітної плати за час відпустки ¹⁴ та при звільненні з роботи ¹⁵	ч. 4 ст. 115, ч. 1 ст. 116 КЗпП

ШТРАФ

За порушення строків виплати заробітної плати працівникам, інших виплат, передбачених законодавством про працю, більш як за один місяць, виплата їх не в повному обсязі застосовується штраф у 3-кратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення (абз. 3 ч. 2 ст. 265 КЗпП).

У 2017 році — 9 600,00 грн.

За недотримання мінімальних державних гарантій в оплаті праці застосовується штраф у 10-кратному розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої законом на момент виявлення порушення, за кожного працівника, щодо якого скоєно порушення (абз. 4 ч. 2 ст. 265 КЗпП).

У 2017 році — 32 000,00 грн.

¹² Стаття 8 Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21.12.16 р. № 1801.

¹³ Відповідно до ч. 1, 2 ст. 115 КЗпП заробітна плата виплачується працівникам не рідше двох разів на місяць через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата. У разі коли день виплати заробітної плати збігається з вихідним, святковим або неробочим днем, заробітна плата виплачується напередодні.

¹⁴ Відповідно до ч. 4 ст. 115 КЗпП заробітна плата за весь час щорічної відпустки виплачується не пізніше ніж за три дні до початку відпустки.

¹⁵ Відповідно до ч. 1 ст. 116 КЗпП при звільненні працівника виплата всіх сум, що належать йому від підприємства, установи, організації, проводиться в день звільнення.

ВИКОРИСТАННЯ ПРАЦІ ІНВАЛІДІВ

Основи соціальної захищеності інвалідів в Україні, в тому числі забезпечення їх трудових прав, визначені Законом України від 21.03.91 р. № 875 «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»¹⁶ та постановою КМУ від 31.01.07 р. № 70 «Про реалізацію статей 19 і 20 Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні»¹⁷.

Відповідно до ч. 1 ст. 19 Закону № 875 для підприємств, установ, організацій, у тому числі підприємств, організацій громадських організацій інвалідів, фізичних осіб, які використовують найману працю, установлюється норматив робочих місць для працевлаштування інвалідів у розмірі чотирьох відсотків середньооблікової чисельності штатних працівників облікового складу за рік, а якщо пра-

цює від 8 до 25 осіб, — у кількості одного робочого місця. Підприємства самостійно розраховують кількість робочих місць для працевлаштування інвалідів відповідно до нормативу і забезпечують працевлаштування інвалідів.

Отже, якщо штатна чисельність працівників на підприємстві, в установі, організації, у фізичної особи, що використовує працю найманих працівників, становить 8 і більше осіб, то на такому підприємстві, в установі, організації, у фізичної особи мають бути працевлаштовані інваліди, для яких таке місце роботи є основним.

Під час проведення перевірки підприємств із штатною чисельністю працівників 8 і більше осіб **інспектори Держпраці перевіряють дотримання наступних вимог:**

— на підприємстві забезпечено працевлаштування інвалідів відповідно до нормативу робочих місць для інвалідів	ч.1 ст.19 Закону №875
— роботодавець зареєстрований у Фонді соціального захисту інвалідів	ч. 9 ст. 19 Закону № 875, Порядок реєстрації підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, що використовують найману працю, затверджений постановою КМУ від 31.01.07 р. № 70
— роботодавець подає звіти про зайнятість та працевлаштування інвалідів	ч. 9 ст. 19 Закону № 875, Порядок подання підприємствами, установами, організаціями та фізичними особами, що використовують найману працю, звітів про зайнятість і працевлаштування інвалідів та інформації, необхідної для організації їх працевлаштування, затверджений постановою КМУ від 31.01.07 р. № 70

За порушення вимог чинного законодавства щодо забезпечення працевлаштування інвалідів передбачені наступні види відповідальності:

Адміністративна відповідальність за невиконання посадовою особою, яка користується правом приймати на роботу і звільняти з роботи, фізичною особою, яка використовує найману працю, нормативу робочих місць для працевлаштування інвалідів — штраф від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 188¹ Кодексу про адміністративні правопорушення України¹⁸).

Штраф від 170,00 до 340,00 грн.

Адміністративна відповідальність за неподання Фонду соціального захисту інвалідів звіту про зайнятість та працевлаштування інвалідів — штраф від десяти до двадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 2 ст. 188¹ КпАП).

Штраф від 170,00 до 340,00 грн.

¹⁶ Далі за текстом — Закон № 875.

¹⁷ Далі за текстом — постанова КМУ № 70.

¹⁸ Далі за текстом — КпАП.

Фінансові санкції у вигляді штрафу в розмірі мінімальної заробітної плати (абз. 7 ч. 2 ст. 265 КЗпП).

У 2017 році штраф — 3200,00 грн.

Адміністративно-господарські санкції: за кожне призначене для працевлаштування інваліда і не зайняте інвалідом місце сплачується штраф в **розмірі половини середньої річної заробітної плати на відповідному підприємстві, в установі, організації, у фізичної особи, яка використовує найману працю** (ч. 1 ст. 20 Закону № 875).

За порушення термінів сплати адміністративно-господарських санкцій нараховується **пеня, виходячи зі 120 % річних облікової ставки Національного банку України**, що діяла на момент сплати, нарахованої на повну суму недоїмки за весь її строк (ч. 2 ст. 20 Закону № 875)

УМОВИ ПРАЦІ

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 29 КЗпП до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний: роз'яснити працівникові його права і обов'язки та **проінформувати під розписку про умови праці**, наявність на робочому місці, де він буде працювати, небезпечних і шкідливих виробничих факторів, які ще не усунуто, та можливі наслідки їх впливу на здоров'я, його права на пільги і компенсації за роботу в таких умовах відповідно до чинного законодавства і колективного договору.

Визначення умов праці працівників, наявність на робочому місці небезпечних або шкідливих виробничих факторів встановлюються шляхом проведення атестації робочих місць за умовами праці.

Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці затверджений постановою КМУ від 01.08.92 р. № 442.

ОХОРОНА ПРАЦІ

Відповідно до пп. 3, 4 ч. 1 ст. 29 КЗпП до початку роботи за укладеним трудовим договором власник або уповноважений ним орган зобов'язаний: визначити працівникові робоче місце, забезпечити його необхідними для роботи засобами; проінструктувати працівника з техніки безпеки, виробничої санітарії, гігієни праці і протипожежної охорони.

Вищезазначені питання перевірки є найбільш загальними та стосуються кожного суб'єкта господарювання, що використовує працю найманих працівників, в тому числі фізичних осіб.

Одночасно з тим, залежно від сфери господарювання, виду робіт, суб'єктного складу працівників (жінки, неповнолітні, інваліди тощо), чинним законодавством передбачені особливості правового регулювання їх праці.

Вичерпний перелік питань перевірки додержання суб'єктами господарювання законодавства про працю та загальнообов'язкове державне соціальне страхування визначений в Акті перевірки, затвердженому наказом Мінсоцполітики № 390.

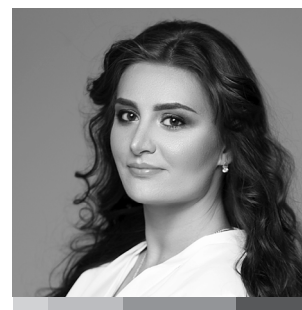

АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ОКРЕМИХ РІШЕНЬ, УХВАЛЕНИХ ЄСПЛ ПРОТЯГОМ ТРАВНЯ-ЧЕРВНЯ 2017 РОКУ

Олександр Дроздов, адвокат, доцент кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Голова ВКДКА, Перший проректор Вищої школи адвокатури, к. ю. н.

Олена Дроздова, адвокат, викладач кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка С. Дем'янчука, помічник Першого проректора Вищої школи адвокатури

У цій публікації ми продовжуємо цикл періодичних оглядів найбільш важливих рішень, винесених Європейським судом з прав людини¹ у справах щодо іноземних країни. Розглянемо деякі з них, прийняті протягом травня-червня 2017 року.

1. Рішення ЄСПЛ від 27.06.17 р. у справі Гард (GARD) та інші проти Сполученого Королівства (заява № 39793/17)².

У цій справі ЄСПЛ розглянув справу в аспекті дотримання позитивних зобов'язань за ст. 2 (Право на життя) Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод³ та дійшов висновку, що заява щодо рішення про скасування штучного підтримання життєвих функцій дитини, яка страждала від смертельного генетичного захворювання є неприйнятною.

Факти. Справа стосувалася немовляти (Чарльз Гард), яка страждала від рідкісного і смертельного генетичного захворювання. У лютому 2017 року лікарня звернулася до місцевих судів із заявою про те, чи було б законним скасувати штучну вентиляцію та надати йому паліативну допомогу. Його батьки також звернулися до судів з проханням розглянути питання стосовно того, чи було б у найкращих інтересах їх сина проходження експериментального лікування

в Сполучених Штатах. Національні суди дійшли висновку, що лікарня могла на законних підставах припинити штучне підтримання життєвих функцій тому, що дитина ймовірно могла б страждати від серйозної шкоди, якщо б його тогочасні страждання були б продовжені без жодної дійсної перспективи покращення та експериментальна терапія не надавала б жодної ефективної користі.

Під час розгляду справи відповідно до Конвенції заявники скаржилися, зокрема, на те, що лікарня заблокувала доступ до потенційного штучного підтримання життєвих функцій у Сполучених Штатах у порушенні ст. 2 Конвенції і рішення національних судів складало несправедливе та непропорційне втручання у їх батьківські права (ст. 8 КЗПЛ).

Право. Стаття 2 КЗПЛ. Стосовно скарги заявників на те, що лікарня, за допомогою проваджень у національних судах, заблокувала доступ до штучної підтримки життєвих функцій дитини, Суд нагадав, що в справі

¹ Далі — ЄСПЛ, Європейський Суд або Суд.

² Case of «Gard and others v. United Kingdom». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175359>.

³ Далі — КЗПЛ, Конвенція.

Хрістозов і інші проти Болгарії⁴ він виявив відсутність порушення ст. 2 КЗПЛ, оскільки держава-відповідач у цій справі створила нормативну базу, яка регулювала доступ до експериментального лікування. Така нормативна база існувала у Сполученому Королівстві та виникла з відповідних європейських директив⁵. Статтю 2 Конвенції неможливо тлумачити як таку, яка вимагає, щоб доступ до несанкціонованих лікарських засобів для невиліковно хворих регулювався за допомогою будь-якого особливого способу.

Суд продовжив розглядати питання про порушення ст. 2 КЗПЛ у зв'язку зі скасуванням підтримки життєвих функцій. Важливим у справі було (I) існування у внутрішньому праві та практиці правової основи, відповідної до вимог ст. 2 КЗПЛ; (II) врахування бажань, попередньо висловлених заявником та його близькими, а також думки інших членів медичного персоналу; і (III) можливість судового оскарження в разі сумніву щодо прийняття найкращого рішення в інтересах пацієнта⁶.

Усі три елементи були виконані у цій справі:

(I) Правова основа. Суд уже постановив у попередній справі (Гласс проти Сполученого Королівства⁷), що в Сполученому Королівстві існувала відповідна нормативно-правова база, яка узгоджувалася з нормами, встановленими в Конвенції Ради Європи з прав людини та біомедицини у сфері надання згоди та не знайшов підстав змінити цей висновок.

(II) Думки пацієнта, сім'ї та медичних експертів. Незважаючи на те, що дитина не могла висловлювати свої побажання, національні суди гарантували, що її бажання були висловлені за допомогою захисника, незалежного професіонала, призначеного спеціально національними судами для цієї мети. Батьки були повністю залучені та представлені за допомогою всіх прийнятих рішень та було надане важливе значення їх поглядам. Вони також мали можливість надати вказівки їх власному медичному експерту, а національні суди докладно ознайомились з думкою цього експерта. Думки всіх залучених медичних працівників були докладно вивчені, а також були подані запити на отримання думок від спеціалізованої команди за кордоном.

Апеляційний суд також почув від лікаря Сполучених Штатів, який був готовий лікувати цю дитину, а також був запрошений обговорити свої професійні погляди з лікарями дитини у Сполученому Королівстві.

(III) Передача на розгляд судів. З провадження в національному суді було очевидно, що існувала не лише можливість звернутися до суду у випадку виникнення сумнівів, але, фактично, обов'язок зробити це. Лікарня належним чином подала апеляцію до Високого суду відповідно до актуального статуту та власної компетенції суду приймати законне рішення стосовно відповідного шляху наступного розвитку.

Відповідно і з урахуванням наданих органам влади меж розсуду скарга згідно зі ст. 2 КЗПЛ була явно необґрунтованою.

Висновок: неприйнятна (явно необґрунтована).

Право. Стаття 8 КЗПЛ. Мало місце втручання у права батьків щодо їх сімейних зв'язків з їх сином. Це втручання було відповідним до закону та переслідувало законні цілі захисту «здоров'я або моралі» і «прав та свобод» неповнолітнього.

Перевіряючи, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, Суд відхилив два докази, які були висунуті батьками, які стверджували, що (I) не було прийнятним, щоб вирішення питання про лікування їх сина було прийняте судами та (II) відповідна перевірка для визначення того, чи було втручання у їх батьківські права необхідним, полягала не в тому, чи було це в «найкращих інтересах» дитини, а чи існував ризик «значної шкоди» для дитини. Стосовно першого доказу Суд зазначив, що у світлі прецедентного права в Гласс і Ламберт та інші, лікарня, яка проводила лікування, відповідно могла звернутися до суду у випадку конфлікту. Стосовно другого доказу, існував широкий консенсус — у тому числі в міжнародному праві — на підтримку думки, що у всіх рішеннях стосовно дітей їх найкращі інтереси повинні бути найголовнішими. Проте це питання не було вирішальним у цій справі, оскільки національні суди у будь-якому випадку постановили на підставі значних доказів експертів, що існував ризик «значної шкоди»

⁴ Case of «Hristozov and others v. Bulgaria». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126886>.

⁵ Зокрема, Європейська Директива з клінічних досліджень (EC/2001/20).

⁶ Case of «Lambert and others v. France». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-163012>.

⁷ Case of «Glass v. the United Kingdom». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61663>.

для дитини, яка, ймовірно, зазнавала тривалий біль, страждання і муки та не отримала б користі від експериментального лікування.

Національні суди були скрупульозними та ретельними, гарантували представництво всіх зацікавлених осіб, заслухали значні та якісні докази експертів та надавали значення всім висунутим доказам. Рішення національних судів були переглянуті на трьох рівнях юрисдикції з чітким та широким обґрунтуванням, яке надавало відповідну й достатню підтримку висновкам судів на всіх трьох рівнях.

Отже, ніщо не вказувало на те, що рішення національних судів могло б складати свавільне або непропорційне втручання.

Висновок: неприйнятна (явно необґрунтована).

Суд також визнав неприйнятною, як явно необґрунтовану, скаргу заявників відповідно до ст. 5 Конвенції.

2. У справі «Сінім (Sinim) проти Туреччини» (за-ява № 9441/10; рішення від 06.06.17 р.)⁸ ЄСПЛ дослідив питання позитивних зобов'язань держави (процесуальний аспект) та констатував порушення ст. 2 Конвенції у зв'язку з відсутністю відповідного судового реагування на встановлення обставин смерті пасажирів у вантажному автомобілі, який перевозив горючі речовини: порушення.

Факти. Чоловік заявниці уклав угоду з власником вантажного автомобіля для перевезення особистих речей і меблів. Чоловік був проінформований, що вантажний автомобіль був зареєстрований транспортною компанією того ж дня, а також перевозив сировину, яка належала іншому клієнту. Під час транспортування товарів вантажний автомобіль зіткнувся з іншим транспортним засобом і загорівся. Чоловік заявниці, який був пасажиром у вантажному автомобілі, згодом помер від опіків у лікарні. Пізніше було виявлено, що «сировина», яку перевозили з товарами чоловіка, насправді, була легкозаймистою рідиною, яка загорілася після зіткнення.

Право. Стаття 2 Конвенції (процесуальний аспект). Вантажний автомобіль не був оснащений електричною системою для запобігання короткого замикання і пожежі й не мав жодних попереджувальних знаків. Водій не був підготовлений для перевезення небезпечних вантажів у супереччя чітким вимогам за-

кону. Не була отримана ліцензія на транспортування таких товарів і вантаж був неправильно описаний як «сировина» в рахунку-фактурі та транспортній накладній при можливій спробі уникнути перевірки владою. Усі ці елементи разом указували на те, що, хоча і не навмисно, смерть чоловіка виникла внаслідок добровільного та необережного ігнорування обов'язків відповідальними особами. Це не було звичайною помилкою або людською помилкою, для якої були достатні цивільні засоби судового захисту. Через їх явно безрозсудну поведінку особи, відповідальної за перевезення, завдали таку серйозну шкоду, яку мало намір запобігти законодавство, про яке йдеться. Такі дії вимагали відповідної кримінальної відповідальності для забезпечення ефективного стримування від схожих загроз для права на життя в майбутньому. Необхідне було кримінальне розслідування аварії для того, щоб визначити, чи була смерть викликана незаконним перевезенням небезпечної речовини всупереч розділу 174 § 1 Кримінального кодексу.

Незважаючи на те, що було негайно розпочате розслідування обставин смерті, здавалося, що державний прокурор розглядав цей інцидент як звичайну дорожньо-транспортну пригоду, викликану недбалістю водінням, не звертаючи уваги на причину пожежі, яка забрала життя чоловіка заявниці. Не було зроблено жодних кроків для визначення складу та хімічних властивостей вантажу у вантажному автомобілі або для ідентифікації осіб або компаній, які займалися транспортуванням такого матеріалу. На ці значні недоліки державного прокурора не звернув уваги Суд присяжних, незважаючи на заперечення заявника.

Крім того, судові органи протягом тривалого часу ігнорували офіційні скарги заявниці та відмовляли їй у праві ефективно брати участь у провадженні. Вона не була повідомлена про думку експерта або про рішення прокурора не переслідувати в судовому порядку. Вона не була визнана «позивачем» Судом присяжних і не була повідомлена про його рішення.

Ці міркування значною мірою були достатніми для того, щоб зробити висновок, що кримінальне провадження, про яке йдеться, не відповідало позитивним зобов'язанням держави відповідно до ст. 2 КЗПЛ, оскільки вони не проявили обставини смерті та мали незначний стримуючий ефект щодо забезпе-

⁸ Case of «Sinim v. Turkey». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174064>.

чення ефективного застосування нормативної бази стосовно перевезення небезпечних вантажів.

Незважаючи на те, що заявник також відкрив провадження для отримання компенсації проти осіб, які, як стверджувалось, були відповідальними, відповідне юридичне реагування було б кримінально-правовим засобом судового захисту. Цивільні засоби судового захисту, спрямовані на відшкодування збитків, не були достатніми для виконання зобов'язань держави-відповідача відповідно до ст. 2 КЗПЛ у справі заявника.

Висновок: порушення (прийняте одноголосно).

Стаття 41 КЗПЛ (Справедлива сатисфакція): 15000 євро відшкодування моральної шкоди; вимога відшкодування матеріальної шкоди відхилена.

3. Стаття 3 (Заборона катування) КЗПЛ. Нелюдське або таке, що принижує гідність, покарання. Довічне ув'язнення, яке не передбачає дійсні перспективи звільнення: порушення.

Рішення ЄСПЛу справі «Матіошаїтіс (Matiošaitis) та інші проти Литви» (22662/13 та ін., рішення від 23.05.17 р.)⁹.

Факти. Шість заявників, заяви яких були визнані прийнятними, усі відбували покарання у виді довічного позбавлення волі. У своїх заявах до Європейського суду вони скаржилися відповідно до статті 3 Конвенції на те, що їх вироки *de jure* або *de facto* неможливо було зменшити.

Закон. Стаття 3 Конвенції. Питання, яке постало перед Судом, полягало в тому, чи покарання, призначені заявникам, повинні були бути класифіковані як такі, які неможливо пом'якшити, або існувала перспектива звільнення.

(а) Умовно-дострокове звільнення, пом'якшення покарання у зв'язку зі смертельною хворобою, амністією і перекваліфікацією вироку: жоден із цих заходів не надавав дійсну перспективу звільнення. Відповідно до законодавства Литви право на звільнення мали ув'язнені, які відбували вироки до встановленого терміну ув'язнення, а не ув'язнені, які відбували вироки, за якими до осіб, визнаних винними у вчиненні злочину, судом був застосований такий вид покарання, як довічне позбавлення волі. Зі свого боку, а також

оскільки Суд неодноразово стверджував, що пом'якшення покарання у виді довічного позбавлення волі через смертельну хворобу неможливо вважати «перспективою звільнення». Таким же чином амністія відповідно до законодавства Литви не може розглядатися як захід, за яким засуджені, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, мають перспективу пом'якшення їх покарання або звільнення від нього. Усі попередні амністії, оголошені Сеймом, не застосовувались до ув'язнених, засуджених за найбільш серйозні злочини, а також три попередні амністії або їх судовий розгляд не враховували таких ув'язнених. Більше того, як загальний акт, а не індивідуальне застосування амністії, здається, не враховує реабілітацію в аспекті кожного окремого ув'язненого¹⁰. Нарешті, хоча до статті 3 нового Кримінального кодексу було включено положення, згідно з яким покарання у виді довічного позбавлення волі змінено на позбавлення волі на певний строк, проте це була одноразова можливість, і всі заявники, які мали таке право, уже безуспішно зверталися з відповідними клопотаннями за наведеним положенням без успіху.

(б) Президентське помилування. Засуджені, які відбувають покарання у виді довічного позбавлення волі, мають право просити про помилування протягом певного періоду, значно меншого, ніж 25 років. Суд, посилаючись на справи Вінтер та інші і Мюррей, наголосив, що зазначена процедура повинна бути прозорою і доступною, щоб, задіявши комплекс критеріїв, дозволило Президенту на підставі пропозицій від Комісії у питаннях помилування, оцінити, чи є довічне позбавлення волі виправданим законним пенологічними підставами. Проте президентське помилування не може розглядатися як ухвалення судового вироку *de facto*. По-перше, ні Комісія у питаннях помилування, ні Президент не зобов'язані навести причини для відмови у клопотанні про помилування. По-друге, Президентський Указ про помилування не підлягав судовій перевірці і не міг бути оскаржений безпосередньо засудженим. По-третє, робота Комісії у питаннях помилування не була прозорою та її рекомендації не були юридично обов'язковими для Президента. У підсумку, помилування президентською владою у Литві стано-

⁹ Case of «Matiošaitis and others v. Lithuania». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173623>.

¹⁰ Як Суд зазначив у попередніх справах, перегляд вироку до довічного позбавлення волі повинен дозволяти органам влади оцінювати будь-які зміни в житті ув'язнених та будь-який прогрес у їх реабілітації.

вило сучасний еквівалент королівської прерогативи милосердя, швидше заснованого на принципі людяності, аніж механізм, що має адекватні процедурні заходи перегляду ситуації ув'язнених таким чином, щоб бути пристосованою для вирішення життєво важливих питань засуджених. Крім того, тюремні умови на засуджених до довічного позбавлення волі не сприяли реабілітації: хоча у в'язниці Лукішкес і було запроваджено низку програм соціальної реабілітації, у яких засудженим до довічного позбавлення волі доводилося брати участь перші десять років відбування покарання за вироками. Європейський комітет із запобігання тортурам (СРТ) повідомив, що ув'язнені проводили протягом 22,5 години на добу у їх камерах і утримувалися ізольовано малими групами з обмеженою можливістю зв'язків з ув'язненими з інших камер.

Для того щоб забезпечити належний розгляд, зміни та прогрес у напрямку реабілітації засуджених до довічного позбавлення волі, рішення, прийняті виконавчою владою задля уникнення сваволі, повинні містити підстави їх прийняття та передбачати судову перевірку. Президентське помилування в Литві *de facto* не дозволяло засудженим, які відбували за вироком покарання у виді довічного позбавлення волі, дізнатися, що вони повинні були зробити для того, щоб було розглянуте клопотання про їх звільнення і за яких умов, а також не існувало жодного доступного судового перегляду. Відповідно, довічне позбавлення волі заявників неможливо вважати таким покаранням, яке можна було б пом'якшити відповідно для цілей ст. 3 Конвенції.

Висновок: порушення (прийняте одностанно).

Стаття 41 КЗПЛ: встановлення порушення складає достатньо справедливе відшкодування моральної шкоди.

Слід зазначити, що з наведених питань актуальними є рішення ЄСПЛ у справах **«Кафкаріс проти Кіпру»** від 12.02.08 р., **«Вінтер і інші проти Сполученого Королівства»** від 09.07.13 р., **«Хакарчієв і Толумов проти Болгарії»** від 08.07.14 р., **«Мюррей проти Ні-**

дерландів» від 25.04.16 р.; **«Хатчінсон проти Сполученого Королівства»** від 17.01.17 р., огляд більшості з них уже було здійснено авторами цієї статті на шпальтах попередніх номерів Вісника Національної асоціації адвокатів України¹¹. Додамо, що у більш загальному значенні практичний інтерес з окреслених проблем становить Інформаційний бюлетень щодо довічного позбавлення волі¹².

4. Стаття 5 § 1 (Право на свободу та особисту недоторканність) КЗПЛ.

ЄСПЛ у справі «Васілікіук (Vasiliciuc) проти Республіки Молдова» (заява № 15944/11, рішення від 02.05.17 р.)¹³ установив, що нездатність влади зробити обґрунтовані спроби проінформувати заявника про відкриття кримінального провадження проти неї і необхідність постати перед нею становить порушення Конвенції.

Факти. Заявника, громадянку Молдови, яка мешкає в Греції, зупинили і допитали в аеропорту м. Кишинів у зв'язку з ювелірними виробами, які вона перевозила. Після її повернення в Грецію проти неї було відкрито кримінальне провадження за спробу контрабанди ювелірних виробів і її згодом викликали до суду за її адресою в Молдові. 19.06.09 р. окружний суд Молдови ухвалив рішення, яким наказав взяти заявника під варту на підставі того, що вона не з'явилася до слідчих органів після виклику. Заявник дізналася про рішення про взяття під варту і подала заяву про його скасування стверджуючи, що їй не було відомо про кримінальне провадження проти неї. Їй було відмовлено в задоволенні заяви, а її апеляція була відхилена. У 2011 році заявник була заарештована у Греції на підставі міжнародного ордеру на арешт і її утримували під вартою до розгляду питання про екстрадицію протягом 23 днів.

Під час розгляду справи відповідно до Конвенції заявник скаржилася згідно зі ст. 5 КЗПЛ на те, що наказ про утримання, виданий проти неї владою Молдови, не був заснований на обґрунтованих та достатніх підставах.

Право. Стаття 5 § 1 КЗПЛ.

¹¹ Див.: Дроздов О., Дроздова О. Огляд справ щодо іноземних країни, розглянутих ЄСПЛ протягом квітня-травня 2016 року // Вісник НААУ. — 2016. — № 7-8 (25). — С. 62 — 64; Дроздов О., Дроздова О. Аналітичний огляд окремих рішень, ухвалених ЄСПЛ протягом січня 2017 року // Вісник НААУ. — 2017. — № 4 (32). — С. 31 — 35.

¹² Factsheet — Life imprisonment (June 2017). — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Life_sentences_ENG.pdf.

¹³ Case of «Vasiliciuc v. the Republic of Moldova». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173256>.

(а) *Прийнятність*. Заявник перебувала під контролем і владою органів влади Греції протягом періоду між її арештом у Греції і її звільненням з-під варті. Таке позбавлення свободи впливало із заходів, вжитих владою Молдови, а саме міжнародного ордеру на арешт, виданого в Інтерполі на її запит. У контексті процедури екстрадиції держава, від якої вимагають екстрадиції, повинна мати можливість визнати дійсність юридичних документів, виданих державою, яка вимагає екстрадиції, на підставі яких був поданий запит на позбавлення свободи. Крім того, держава, яка вимагає екстрадиції, повинна була забезпечити законність запиту про затримання та екстрадицію не лише відповідно до національного законодавства, але й відповідно до Конвенції. Отже, дія, на яку скаржилася заявниця, до якої спонукала Молдова на підставі власного національного законодавства і яку повторила Греція відповідно до її міжнародних зобов'язань, повинна була бути віднесена до Молдови незважаючи на те, що ця дія була вчинена в Греції.

(б) *Сутність*. Позбавлення заявниці свободи в Греції було прямим наслідком наказу про її затримання від 19.06.09 р. і відсутність позбавлення свободи в Греції була б можливою за відсутності цього наказу. Цей факт був чітко відзначений судами Греції у своїх рішеннях стосовно екстрадиції заявниці. Утримання заявниці під вартою у Греції, хоча й формально з метою її екстрадиції, було частиною механізму, який застосовувала влада Молдови для виконання наказу про взяття під варту за межами Молдови.

Підставою для наказу про утримання заявника під вартою, на яку посилалися суди Молдови, був той факт, що заявник не з'явилася до слідчих органів після виклику. Проте заявник покинула країну законно в той час, коли проти неї не було відкрито жодного кримінального провадження. Після того як вона виїхала з країни, влада відкрила кримінальне провадження. Вона надала владі свою контактну інформацію в Греції, але, незважаючи на це, прокуратура надіслала виклик за адресою в Молдові. Прокуратура не намагалася слідкувати за інформацією стосовно того, що вона перебувала в Греції, і не зробила обґрунтованих спроб повідомити її про кримінальне провадження та про необхідність з'явитися перед ними.

Влада вирішила обрати надто формальний підхід

до вирішення проблеми виклику заявника, і коли вона не з'явилася, влада поспішно дійшла висновку, що вона переховувалася. Відмова національних судів перевірити твердження заявника про невідповідний виклик та надати їй можливість постати перед владою, переконала Суд у тому, що утримання заявника під вартою неможливо було вважати необхідним і позбавленим свавілля.

Висновок: порушення (прийняте одногосно).

Стаття 41 Конвенції: 3000 євро відшкодування моральної шкоди.

5. Стаття 6 § 1 КЗПЛ (дисциплінарний аспект). Доступ до суду.

У рішенні у справі «Палуда (Paluda) проти Словаччини» від 23.05.17 р. (заява № 33392/12) ЄСПЛ установив, що нездатність судді отримати судовий перегляд його тимчасового звільнення з посади тоді, коли дисциплінарне провадження було незакінчено, призвело до порушення Конвенції¹⁴.

Факти. У вересні 2009 року Рада суддів Словацької Республіки (вищий орган судової влади в Словаччині, який на той час перебував під головуванням Голови Верховного Суду) прийняла рішення про відсторонення заявника від його обов'язків судді Верховного суду і призначила йому дисциплінарний штраф. Стверджувалось, що заявник подав заяву про вчинення злочину, звинувачуючи Голову Верховного Суду в зловживанні повноваженнями, а також у тому, що він публічно заявив, що Голова Верховного Суду намагався вплинути на результат судового розгляду. Відсторонення від виконання обов'язків, яке відповідно до законодавства могло тривати до двох років, викликало скорочення заробітної плати заявника на 50 %. Спроби заявника оскаржити його відсторонення від виконання обов'язків були невдалими. Його апеляційна скарга до Ради суддів була відхилена на підставі того, що це була справа адміністративних судів. Адміністративні суди постановили, що рішення про відсторонення заявника від виконання обов'язків мало тимчасовий характер, не відповідало визначенню його прав з остаточною законною силою і не вплинуло на його основні права та свободи. Скарги заявника до Конституційного Суду були визнані неприйнятними.

Під час розгляду справи відповідно до Конвенції

¹⁴ Case of «Paluda v. Slovakia». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173621>.

заявник скаржився згідно зі ст. 6 § 1 КЗПЛ на те, що він був позбавлений доступу до суду для оскарження рішення про його тимчасове усунення з посади.

Право. Стаття 6 § 1 Конвенції. Тимчасове усунення заявника з посади було призначене Радою суддів — органом, розгляд яким не мав судового характеру і не передбачав організаційні та процесуальні гарантії, притаманні ст. 6 § 1 КЗПЛ в контексті дисциплінарного провадження, яке відкрила Рада суддів. Заявник не був заслуханий у зв'язку з тимчасовим усуненням з посади або основними дисциплінарними штрафами.

Заявник не мав доступу до розгляду справи в судовому органі у значенні ст. 6 § 1 КЗПЛ для оскарження тимчасового усунення з посади, унаслідок чого він на два роки опинився в ситуації, коли не мав можливості виконувати свої суддівські повноваження, і в нього утримували половину його заробітної плати, у той же час він не мав можливості займатися будь-якою іншою прибутковою діяльністю.

Уряд не надав жодної обґрунтованої підстави для відмови йому в судовому захисті стосовно цього заходу. У зв'язку з цим важливо було чітко розмежувати спірні переконливі підстави для тимчасового усунення з посади судді, який зіткнувся з певним типом дисциплінарного штрафу, та підстави, які не дозволяли йому доступ до судового органу у зв'язку з тимчасовим усуненням з посади. На думку Суду, важливість цього розмежування була посилена тим фактом, що орган, який вжив ці заходи, і процедура, під час якої цей захід був вжитий, не відповідала вимогам ст. 6 § 1 КЗПЛ, а також тим фактом, що захід було вжито в особливому контексті, який мав місце у справі заявника.

Тому відсутність доступу заявника до суду не могла бути пропорційною до будь-якої законної мети. Відповідно, була порушена сама сутність його права.

Висновок: порушення (прийняте одноголосно).

Стаття 41 КЗПЛ: 7800 євро відшкодування моральної шкоди; вимога відшкодування матеріальної шкоди відхилена.

6. Стаття 6 § 3 (d) (Право на справедливий суд) КЗПЛ. Допит свідків.

Наказ, заснований на свідченнях відсутніх свідків, сплатити штраф за ухилення від сплати по-

датків і пеню на думку ЄСПЛ становив порушення Конвенції (рішення у справі «Chap Ltd проти Вірменії» від 04.05.17 р.)¹⁵.

Факти. Компанія-заявник була ліцензованою телевізійною компанією. У 2007 році податкові органи підготували звіт, у якому вони з'ясували, що компанія-заявник занижувала своє фіскальне зобов'язання, приховуючи доходи від реклами. Податкові органи покладалися, зокрема, на документи, які вони зробили запит у голови Національної комісії телебачення і радіо (NTRC), і заяви свідків, які стверджували, що вони не отримали квитанцію про платежі, які вони зробили після розміщення реклами в телевізійній станції. Згодом компанії-заявникові Адміністративний суд наказав сплатити несплачений податок, 60 %.

Право. Суд дійшов висновку, що голова № TRC був «свідком», щодо якого застосовувались гарантії статті 6 § 1 Конвенції, незважаючи на те, що він не зробив жодних усних або письмових заяв стосовно компанії-заявника та надав відповідні документи під час виконання своїх обов'язків. Для Суду той факт, що він не робив жодних заяв проти компанії-заявника, не мав значення. Важливим було те, що інформація, яка містилася в поданих ним документах, була доказом для податкових органів та судів.

Відповідно, компанія-заявник була необґрунтовано обмежена у їх праві допитувати свідків у судовому процесі проти неї.

Висновок: порушення (одноголосно).

Стаття 41 КЗПЛ: 2 400 євро відшкодування моральної шкоди; вимога відшкодування матеріальної шкоди відхилена.

7. Стаття 6 (Право на справедливий суд) КЗПЛ. Неупереджений суд.

На думку ЄСПЛ у справі «Рамляк (Ramljak) проти Хорватії» (заява № 5856/13, рішення від 27.06.17р.) склад апеляційного суду не гарантував об'єктивну неупередженість, що призвело до порушення КЗПЛ¹⁶.

Факти. Рішення, прийняте на користь заявника в цивільному провадженні, було скасоване в апеляційній інстанції. Заявник подав скаргу до Верховного суду, стверджуючи, що вона не отримала справедли-

¹⁵ Case of «Chap Ltd v. Armenia». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173366>.

¹⁶ Case of «Ramljak v. Croatia». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174624>.

вого слухання в незалежному та неупередженому судовому органі, оскільки один з апеляційних суддів був батьком стажиста адвоката, який працював в офісі двох адвокатів, які представляли її опонента. Її апеляція була відхилена і її конституційна скарга була визнана неприйнятною.

У Європейському суді заявник скаржилася на порушення її права відповідно до ст. 6 КЗПЛ на неупереджений суд.

Право. Стаття 6 § 1 КЗПЛ. Не існувало жодних доказів стосовно особистої упередженості апеляційного судді. Отже, справу необхідно було розглядати з точки зору об'єктивної неупередженості й, особливо, питання стосовно того, чи можливо було вважати сумніви заявника, які випливають з певних обставин, об'єктивно обґрунтованими.

Характер особистого зв'язку був важливим для визначення того, чи були побоювання заявника об'єктивно обґрунтованими. Ніщо не вказувало на те, що судді було відомо про той факт, що його син працював у юридичній фірмі, яка представляла сторону в провадженні, про яке йдеться. Проте в матеріалах справи ніщо не вказувало на те, що він повідомив голову суду про ці обставини. Якщо б він це зробив, усі питання стосовно його участі у цій справі були б розглянуті до його перевірки. Той факт, що такий близький родич, як син судді, який виносив рішення у цивільній справі на етапі оскарження, мав настільки тісні ділові зв'язки з адвокатами, які представляли опонента заявника як одну зі сторін у цивільному провадженні, незважаючи на те, що він не був залучений до справи та перебував на посаді, підпорядкованій їм, ставило під сумнів неупередженість суду.

Було неможливо з'ясувати точний вплив судді на результат апеляції, оскільки рішення було прийняте на закритому засіданні. Проте можливо було зазначити, що він очолював колегію суддів апеляційного суду, яка складалась із трьох суддів, і тому заявник мала підстави вважати, що він відіграв важливу роль під час винесення рішення проти неї і неупередженість суду могла б бути поставлена під справжні сумніви.

Незважаючи на те, що вищі суди мали повноваження скасувати рішення на підставі, які з'ясувалося, що голова колегії суддів апеляційного суду не був неупередженим, вони відмовилися це зробити.

Висновок: порушення (шість голосів проти одного).

Стаття 41 КЗПЛ: 3500 євро відшкодування моральної шкоди.

Разом з тим практичний інтерес у згаданому контексті становить рішення ЄСПЛ у справі «*Моріс проти Франції*» від 23.04.15 р. (заява № 29369/10).

8. Стаття 6 § 1 КЗПЛ (кримінальний аспект). Рівність сторін.

Призначення експерта, який уже робив висновок державному прокурору під час попереднього розслідування як офіційний експерт у судовому розгляді, у справі «J.M. і інші проти Австрії» (заяви № 61503/14 і ін.; рішення від 01.06.17 р.) ЄСПЛ не розцінює як порушення Конвенції¹⁷.

Факти. Заявники перебували під слідством у зв'язку з можливим порушенням довіреною особою її зобов'язань і шахрайстві, пов'язаному з рівнем гонорару за консультаційні послуги, сплачувані у зв'язку з продажем акцій у банку. Під час попереднього розслідування державний прокурор призначив експерта (F.S.) та зобов'язав його подати звіт стосовно того, що було обґрунтованою платою за консультаційні послуги.

Під час наступного слухання справи заявників той же експерт, який брав участь під час досудового розслідування, був призначений офіційним експертом. Він подав письмовий висновок, і його допитали суд першої інстанції та сторони. Незважаючи на те, що заявники реалізували своє право заявити йому відвід за упередженість, їх відвід було відхилено як необґрунтований. Експерт, який брав участь у справі на боці сторони захисту, засідав поруч із адвокатами заявників та надавав їм консультації, але йому не було дозволено самостійно поставити питання F.S., а клопотання заявників про отримання доказів від приватних експертів для протидії висновкам F.S. були відхилені. Зрештою, заявники були засуджені.

Під час розгляду справи відповідно до Конвенції заявники скаржились на те, що кримінальне провадження було несправедливим, оскільки офіційний експерт на слуханні справи (F.S.) також виступав експертом, призначеним державним прокурором під час досудового розслідування.

Право. Стаття 6 §§ 1 і 3 (d) КЗПЛ. Якщо обвинувальний акт засновується на звіті експерта, який був

¹⁷ Case of «J.M. and others v. Austria». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173780>.

призначений під час досудового розслідування прокурором, призначення однієї і тієї ж особи експертом судом першої інстанції тягне за собою ризик порушення принципу рівності сторін. Проте цей ризик можливо компенсувати певними процедурними гарантіями.

У цій справі сумніви заявників щодо об'єктивності F.S. не були об'єктивно обґрунтованими. Як професор права в німецькому університеті, F.S. не був економічно або будь-яким іншим чином залежним від прокуратури. Він був присутнім на судовому розгляді, коротко охарактеризував його звіт і відповідав на запитання суду та сторін, але інакше не брав активної участі. Заявники могли вільно покладатися на допомогу приватних експертів для підтримки в судовому розгляді, наприклад, під час допиту F.S. F.S. мав суворе юридичне зобов'язання бути об'єктивним, а суд першої інстанції розглянув твердження заявників про упередженість до відхилення їх як необґрунтованих. Докази F.S. не були вирішальними для засудження. Заявники мали обґрунтовану можливість надати пояснення у справі і не перебувати у значному несприятливому становищі порівняно з обвинуваченням. Отже, у кримінальному провадженні проти заявників не було порушення принципу рівності сторін.

Висновок: відсутність порушення (прийняте одностановно).

9. Стаття 6 § 1 КЗПЛ (виконання судового рішення). Розумний строк.

Заява щодо надмірної тривалості часу, необхідного для виконання судових наказів щодо сплати судових витрат у провадженнях «Пінто», безпосередньо адвокатами позивачів визнана ЄСПЛ у справі «Іццо і інші проти Італії» (заява № 46141/12; рішення від 30.05.17 р.) неприйнятною¹⁸.

Факти. Заявники були юристами, які виступали як адвокати для низки клієнтів, які вимагали компенсації відповідно до «Закону Пінто»¹⁹ у справах про тривалість провадження. Висунувши судові видатки від імені своїх клієнтів, заявники подали запит і отримали наказ про сплату судових видатків та суму (від 150 до 2180 євро), які повинні бути сплачені безпосередньо їм. Суми були сплачені лише після затримок від 16

до 23 місяців. Під час розгляду справи відповідно до Конвенції заявники скаржились згідно зі ст. 6 § 1 Конвенції та ст. 1 Протоколу № 1 на затримки в оплаті.

Право. Стаття 6 § 1 Конвенції та стаття 1 Протоколу № 1. Суд підтвердив, що у світлі особливого характеру засобу судового захисту «Пінто» рішення, прийняті в рамках провадження, відкритого відповідно до «Закону Пінто» повинні, у принципі, бути виконані протягом особливо короткого часу, зокрема протягом періоду, який не перевищує шість місяців з дати, коли рішення про сплату компенсації отримало позовну силу.

Проте цей короткий термін впливає з компенсаційного характеру засобу судового захисту «Пінто», який був доречним лише щодо позивача, який подав скаргу відповідно до «Закону Пінто», а не адвокатів, які представляли їх. Рішення в провадженні «Пінто» про присудження певної суми безпосередньо адвокату не мало компенсаційного значення і лише складало кредитний інструмент, який підтверджував борг держави. Суворе дотримання особливо короткого терміну для виконання рішень «Пінто» в таких справах не було гарантоване. У цій справі рішення «Пінто» були виконані з наступними затримками від 16 до 23 місяців. Ці періоди не були необґрунтованими для цілей ст. 6 § 1 Конвенції або ст. 1 Протоколу № 1.

Висновок: неприйнятна (явно необґрунтована).

10. Стаття 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя) КЗПЛ (Позитивні зобов'язання).

Можлива неефективність провадження стосовно злочинної недбалості лікаря у справі «Юріца проти Хорватії» (заява № 30376/13, рішення від 02.05.17 р.) не дала підстав ЄСПЛ установити порушення Конвенції²⁰.

Факти. Заявник подала цивільний позов про відшкодування збитків, стверджуючи про злочинну недбалість лікаря, але її скарга була відхилена після того, як національні суди дійшли висновку на підставі висновків експертів стосовно того, що погіршення стану здоров'я заявника було наслідком ускладнень у її лікуванні, а не наслідком медичної недбалості.

Під час розгляду справи відповідно до Конвенції

¹⁸ Case of «Izzo v. Italy». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175039>.

¹⁹ Закон № 89 від 24.03.2001 («Закон Пінто»).

²⁰ Case of «Jurica v. Croatia». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-173261>.

заявник скаржилася, зокрема, на те, що поняття злочинної недбалості лікарів не було належним чином визначене в національному законодавстві, що унеможливило отримання судового визначення відповідальності за злочинну недбалість лікаря. Вона також скаржилася на відсутність можливості забезпечити незалежний та неупереджений висновок експерта з питання про злочинну недбалість лікаря у Хорватії, оскільки всі компетентні експерти працювали та співпрацювали з особами, підозрюваними в злочинній недбалості.

Право. Стаття 8 КЗПЛ. У прецедентному праві Суду було добре встановлено, що держави мали позитивне зобов'язання відповідно до ст. 8 Конвенції для того, щоб забезпечити жертвам злочинної недбалості лікаря доступ до провадження, у якому вони можуть, у випадку необхідності, отримати компенсацію. Проте, з огляду на широкі межі розсуду, якими користуються держави у встановленні політики у сфері охорони здоров'я, а також у виборі того, як виконувати свої позитивні зобов'язання та організовувати свої судові системи, не існувало підстав вважати, що Конвенція вимагає спеціального механізму, який полегшує подання заяв про злочинну недбалість лікаря на національному рівні.

Вимога компенсації за злочинну недбалість лікаря в Хорватії за допомогою позову про відшкодування збитків не була можливістю, яка існувала лише в теорії. На національному рівні існувало присудження компенсації за відповідальність, яка виникала або відповідно до принципу порушення, або, зокрема, за певних обставин, відповідно до принципу об'єктивної відповідальності.

Стосовно об'єктивності доказів експертів той факт, що експерт працював у державному медичному закладі, спеціально призначеному для надання звітів експертів з певної проблеми, яка фінансувалася державою, не обґрунтовував побоювання відсутності нейтральності та неупередженості. Законодавство Хорватії встановило кілька процесуальних гарантій, призначених для забезпечення достовірності доказів експертів: наприклад, закон вимагав від судових експертів надавати свої висновки об'єктивно, неупереджено та підставі існуючих свідчень, а положення про відвід суддів застосовувались також до експертів. Не існувало жодних доказів того, що ці

гарантії не були належним чином застосовані у справі заявника, або експерти, висновки яких стали основою для рішень судів у цій справі, не були достатньо об'єктивними. Крім того, національні суди не лише прийняли письмові звіти як докази, але також заслухали їх докази під час відкритого судового засідання у присутності сторін, які мали можливість поставити питання. Було наказано скласти додаткові та нові звіти нових експертів для додаткового з'ясування пунктів, які залишалися незрозумілими або оскаржуваними.

Отже, неможливо було стверджувати, що влада не забезпечила заявникові ефективну процедуру, яка б дозволила їй отримати компенсацію за злочинну недбалість лікаря, жертвою якої, як вона стверджувала, стала.

Висновок: відсутність порушення (прийняте одностановно).

Суд також одностановно встановив порушення ст. 6 § 1 Конвенції у зв'язку з тривалістю провадження та присудив 3500 євро відшкодування моральної шкоди відповідно до цього пункту.

Практичний інтерес у згадуваному вище контексті становить рішення ЄСПЛ у справі *«Васильєва проти Болгарії»* від 17.03.16 р. (заява № № 23796/10).

11. Стаття 8 (Право на повагу до приватного і сімейного життя) КЗПЛ (позитивні зобов'язання).

У справі «Богомоллова проти Росії» (заява № 13812/09; рішення від 20.06.17 р.) ЄСПЛ визнав порушенням Конвенції недостатній захист зображення дитини²¹.

Факти. У 2007 році заявник, одинока мати, дізналася, що фотографія її сина була відтворена на обкладинці буклета під назвою «Дітям потрібна родина», який був опублікований центром психологічної, медичної та соціальної підтримки. Вона відкрила цивільне провадження проти центру зі скаргою на завдання шкоди її честі та честі її сина, гідності та репутації внаслідок незаконної публікації фотографії її сина в буклеті, який закликав до усиновлення, а також на те, що фотографія була опублікована без її дозволу або повідомлення її. Її вимоги були відхилені.

У Європейському суді заявник скаржилася на те, що національні суди не забезпечили достатній захист

²¹ Case of «Bogomolova v. Russia». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174420>.

її права і права її сина на повагу до приватного та сімейного життя.

Право. Стаття 8 КЗПЛ. Для того щоб почала діяти ст. 8 Конвенції, напад на особисту репутацію повинен досягти певного рівня серйозності і має бути здійснений у такий спосіб, який викликає упередження для особистого користування правом на повагу до приватного життя. Стосовно фотографій, зображення особи складало одну з головних ознак його особистості, оскільки воно демонструвало унікальні характерні риси цієї особи і відрізняли їх від його або її однолітків. Таким чином, право на захист своїх зображень було одним з найважливіших компонентів розвитку особистості і передбачало право контролювати використання цього зображення, у тому числі право на відмову від їх публікації.

Наслідок публікації фотографії досягнув певного рівня серйозності і завдавав шкоди використанню заявником її права на повагу до приватного життя. Основне питання в справі полягало в тому, чи надали національні суди заявникові та її сину достатній захист їх приватного життя. Під час прийняття рішення про відхилення вимог заявника національні суди встановили, що знімок був зроблений із дозволу заявника і заявник не вказувала про будь-які обмеження або умови його використання. Проте національні суди не перевірили, чи надала вона свою згоду на публікацію фотографії.

Справа стосувалася публікації фотографії, яку, принаймні зробивши припущення, можливо було розглядати як таку, яка припускає, що син заявника був сиротою. Отже, оскаржена публікація могла надавати своїм читачам помилкове враження стосовно того, що син заявника не мав батьків або його батьки відмовилися від нього. Будь-яке таке враження, або інші подібні помилкові враження можуть негативно впливати на сприйняття суспільством сімейних зв'язків і стосунків між заявником та її сином.

Висновок: порушення (прийняте одноголосно).

Стаття 41 КЗПЛ: 7500 євро відшкодування моральної шкоди; 130 євро відшкодування матеріальної шкоди.

11.1. З огляду на вищевикладене, практичний інтерес становить *рішення ЄСПЛ у справі «Реклос і Давур-*

ліс проти Греції» від 15.01.09 р. (заява № 1234/05)²², а тому коротко викладемо суть цієї справи, яка стосувалася фотографування новонародженої дитини без згоди її батьків та збереження відповідних негативів.

Факти. Заявниками були батьки дитини, яку відразу після народження помістили до стерильного блоку, до якого мали доступ тільки співробітники персоналу клініки. На наступний день мати отримала як подарунок дві фотографії своєї дитини, зроблені анфас. Заявники поскаржилися керівництву лікарні на те, що фотограф клініки входив до приміщення, доступ до якого повинен мати тільки медичний персонал, на можливе занепокоєння, заподіяне дитині в процесі фотографування, і, більш того, на відсутність їх попередньої згоди. З огляду на байдужість адміністрації лікарні до їхніх скарг і відмови передати їм негативи фотографій, заявники звернулися до суду першої інстанції з позовом про відшкодування шкоди. Суд відхилив їхню вимогу як необґрунтовану. Це рішення було залишено апеляційним судом без зміни, а Касаційний суд відхилив касаційну скаргу на тій підставі, що вона була занадто розпливчата.

Право. Пункт 1 статті 6 Конвенції. Факти цієї справи, які встановлені апеляційним судом, були представлені на розгляд Касаційного суду. Визнання єдиної підстави скарги заявників неприйнятною у зв'язку з тим, що вони не виклали факти, якими апеляційний суд керувався, відхиливши їх скаргу на рішення суду першої інстанції, становило зайвий формалізм і позбавило заявників можливості розгляду суті їх скарги Касаційним судом. Відповідно, Суд відхилив попереднє заперечення Уряду про невичерпання національних засобів правового захисту.

Висновок: порушення (одноголосно).

Стаття 8 Конвенції. У жодному разі ні керівництву лікарні, ні фотографу заявники не давали своєї згоди на фотографування сина. Особа, яка була сфотографована, була малолітньою, і її право контролювати своє зображення здійснювалося батьками. Відповідно, попередня згода заявників на фотографування їх сина було необхідною для визначення того, за яких обставин його фотографії будуть використовуватися. Однак замість отримання згоди батьків керівні особи клініки дозволили фотографу увійти до стерильного приміщення, куди мали доступ тільки лікарі та медсестри, і зробити

²² Case of «Reklos and Davourlis v. Greece». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117069>.

знімки. Фотографу також було дозволено зберегти негативи, незважаючи на пряму вимогу заявників, що мають батьківські права, передати негативи їм. Хоча дитина на фотографіях була зображена анфас, а не в положенні, яке могло б вважатися принизливим або іншим чином завдати шкоди особі, першорядним було не те, чи були вони нешкідливими, а той факт, що фотограф зберігав їх, не отримавши згоди заявників. Зображення дитини було отримано фотографом у такій формі, що воно могло бути ідентифіковано та згодом використано способом, що суперечить бажанням дитини і/або її батьків. Суди не взяли до уваги відсутність батьківської згоди на зйомку або утримання негативів фотографом, і тому не змогли ефективно гарантувати право дитини на повагу до її приватного життя.

Висновок: порушення (одноголосно).

12. Стаття 8 КЗПЛ.

Видалення прізвища колишнього поліцейського слідчого, засудженого в кримінальному порядку, з переліку адвокатів-стажистів, на думку ЄСПЛ, не становить порушення Конвенції (рішення у справі «Янкаускас проти Литви (№ 2)» від 27.06.17 р.; заява № 50446/09)²³.

Факти. У жовтні 2000 року заявник, поліцейський слідчий, був визнаний винним у зловживанні службовим становищем за вимагання й отримання неправомірної вигоди в обмін на закриття кримінального провадження. Він був засуджений до ув'язнення, а також йому було заборонено працювати в правоохоронних органах або судовій системі протягом п'яти років. У 2007 році після його звільнення з в'язниці заявник звернувся до Асоціації адвокатів Литви з проханням прийняти його як стажиста адвоката. Його заява була прийнята. Асоціація адвокатів згодом дізналась про його засудження, про яке він не зазначив у своїй заяві. У провадженні в національних судах було встановлено, що заявник порушив Кодекс професійної етики адвокатів і був вилучений з переліку стажистів адвокатів як дисциплінарний захід. Апеляційні скарги заявника проти цього заходу були відхилені.

У Європейському суді заявник скаржився на рішення про вилучення його з переліку, стверджуючи, що це порушило право на повагу до його приватного життя відповідно до ст. 8 КЗПЛ.

Право. Стаття 8 Конвенції.

(а) *Застосовність.* Поняття приватного життя, у принципі, не виключає діяльність професійного і ділового характеру. Обмеження реєстрації як члена певних професій, які можуть певною мірою вплинути на здатність заявника розвивати відносини із зовнішнім світом, без сумніву, підпадають під сферу його приватного життя.

Заявник мав диплом у сфері права і з 1991 року до його засудження працював поліцейським слідчим. Після того як його судимість було знято, він займався юридичною практикою як штатний адвокат у приватному секторі, а також працював стажистом адвоката протягом десяти місяців. З урахуванням освіти заявника та його попереднього професійного досвіду рішення органів влади Литви вилучити його з переліку стажистів адвокатів вплинуло на його здатність займатися професійною діяльністю, а також був непрямий вплив на здійснення його права на повагу до приватного життя за змістом ст. 8 КЗПЛ.

(б) *Сутність.* Звільнення заявника як стажиста адвоката складало втручання у його право на повагу до приватного життя. Втручання було передбачене законом і переслідувало законну мету, а саме захист прав інших осіб. Стосовно того, чи було втручання необхідним у демократичному суспільстві, Суд наголосив на важливій ролі, яку відіграють адвокати у здійсненні правосуддя. Для того щоб представники громадськості були впевненими у здійсненні правосуддя, вони повинні бути впевнені в здатності юридичної професії забезпечувати ефективне представництво. Ця особлива роль адвокатів як незалежних фахівців у здійсненні правосуддя тягне за собою низку обов'язків і обмежень, особливо у зв'язку з їх професійною діяльністю, яка повинна бути обережною, чесною і гідною.

Будь-які кримінальні провадження викликають певні наслідки для приватного життя особи, яка скоїла злочин. Ці наслідки були сумісні зі ст. 8 Конвенції за умови, що вони не перевищували звичайні і неминучі наслідки такої ситуації.

Національні суди встановили, що заявник не мав високої моральної репутації на основі послідовного національного прецедентного права, у якому надане особливе значення високим стандартам, які застосовуються до професії адвоката. Національні суди

²³ Case of «Jankauskas v. Lithuania (No. 2)». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-174617>.

підкреслили, що заявник скоїв свої злочини під час роботи в правоохоронних органах. Виявивши заявника винним, національні суди також заборонили йому працювати в правоохоронних органах і судовій системі протягом п'яти років. З огляду на характер злочинів, скоєних заявником, висновок національних судів стосовно того, що було необґрунтованим розглядати заявника як особу, яка має високу моральну репутацію для того, щоб претендувати на роботу в системі правосуддя, не був невідповідним. Принципи, застосовні до професії адвокати, містили такі цінності, як честь і гідність професії юриста, непідкупність і гарна репутація окремого адвоката, повага до професійних колег і повага до справедливого здійснення правосуддя.

Крім того, попереднє засудження заявника та характер і масштаби його злочинів були лише однією з підстав для висновку, що він не мав високого морального характеру. Національні органи влади також зазначили, що особа, яка мала намір стати адвокатом, була зобов'язана чесно і в повному обсязі співпрацювати з Асоціацією адвокатів та розкривати всю відповідну інформацію, що заявник не зробив. Не був необґрунтованим той факт, що національні органи влади повинні були зробити висновок, що таке зобов'язання впливали з понять чесності й етики, а також ідеї, що відносини між адвокатом і Асоціацією адвокатів повинні бути засновані на взаємній повазі та допомозі за доброї волі. Заявник повинен був розуміти важливість такої інформації для його заяви і необхідності надавати таку інформацію.

Національні суди провели ретельний аналіз і намагалися встановити баланс між захистом приватного життя заявника та необхідністю захисту прав інших осіб і системи правосуддя загалом.

Висновок: відсутність порушення (прийняте одностановно).

Принагідно зауважимо, що також 27.06.17 р. ЄСПЛ ухвалив ще одне рішення у справі **«Лекавічієне проти Литви»**, яке безпосередньо стосується обов'язку адвокатів дотримуватися вимог професійної етики, переклад якого здійснено авторами цієї статті та розміщено на офіційному веб-сайті НААУ за посиланням: <http://unba.org.ua/publications/2516-rishennya-evropejs-kogo-sudu-z-prav-lyudini-u-spravi-lekavichiene-proti-litvi-vid-27-cherwnya-2017-roku.html> та вже згадуване у цій публікації **«Моріс проти Франції»** від 23.04.15 р.

Також важливе практичне значення під час розгляду зазначених питань мають рішення ЄСПЛ у справах **«Бігаєва проти Греції»** від 28.05.09 р. (заява № 26713/05)²⁴. Зазначимо, що у цій справі заявниця у своїй скарзі до Європейського суду стверджувала, що відмова у її клопотанні про допуск до іспитів для внесення до реєстру адвокатів Колегії адвокатів м. Афіни порушив право на захист її приватного професійного життя і що виключення іноземних громадян з професії адвоката в Греції є дискримінаційним заходом держави. При цьому заявниця посилалася на ст. 8 Конвенції, взяту окремо і в поєднанні зі ст. 14 Конвенції. Вивчивши обставини справи, Європейський суд дійшов висновку, що, фактично відмовивши заявниці, яка має належну юридичну кваліфікацію, у прийомі до адвокатури, влада держави-відповідача допустила порушення її права на повагу приватного життя, гарантованого ст. 8 Конвенції. Троє суддів ЄСПЛ, Вайїч, Малінверні та Ніколау, при цьому склали спільну частково окрему думку.

²⁴ Case of «Bigaeva v. Greece». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-100333>.

РІШЕННЯ ЄСПЛ З ПИТАНЬ МОВИ НЕНАВИСТІ: АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД (ЧАСТИНА 1)

Підготовлено Олександром Дроздовим та Оленою Дроздовою

У цій публікації ми розпочинаємо цикл періодичних оглядів найбільш важливих рішень, винесених ЄСПЛ у справах з питань мови ненависті станом на липень 2017 року.

Свобода вираження поглядів, закріплена в ст. 10 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, грає ключову роль в політичному та соціальному житті сучасного демократичного суспільства. Вона забезпечує вільний обмін ідей і думок, отримання і поширення інформації та сприяє внутрішньому розвитку особистості. Свобода вираження поглядів забезпечує плюралізм поглядів і політичних поглядів, без яких не може існувати правова держава. Однак свобода вираження поглядів не може існувати окремо від інших прав людини, адже завжди знайдуться окремі приватні або публічні особи, які можуть зловживати свободою слова або порушувати права інших суб'єктів інформаційних правовідносин. Саме правильно вибудований баланс інтересів окремих громадян і суспільства загалом може забезпечити нормальне функціонування демократичного суспільства. Цьому сприяє, перш за все, відповідна практика Європейського суду з прав людини, як джерело права. Особливе місце в питаннях забезпечення свободи вираження поглядів посідає заборона мови ненависті. На дослідженні саме цих питань ми і зосередимо нашу увагу¹.

Далі, задля наочності, наведемо текст ст. 10 Конвенції:

«1. Кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду».

Отже, «**Свобода вираження поглядів** становить одну з найважливіших основ [демократичного] суспільства, одну з основних умов для його прогресу і розвитку кожної людини. Відповідно до п. 2 ст. 10 [Конвенції] вона **є застосованою не лише до «інформації» або «ідей», які сприймаються сприятливо або розглядаються як необразливі або байдужі, але і до таких, які ображають, шокують або турбують державу або будь-яку частину населення.** Такими є вимоги цього плюралізму, толерантності та широкого кругозору, без яких не існує «демократичного суспільства». Це означає, окрім усього іншого, що кожна «формальність», «умова», «обмеження» або «санкція», що застосовані в цій сфері повинні бути пропорційними переслідуваній законній меті» (рішення ЄСПЛ у справі «Хендісайд проти Сполученого Королівства» від 07.12.76 р., § 49). Натомість наведене рішення українським суддям відомо, як правило, у контексті застосування ст. 1 (**Захист власності**) Протоколу 1 Конвенції. А саме, у рішеннях національних

¹ У цій публікації використано матеріали «Factsheet — Hate speech», текст якого див.: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_ENG.pdf; «Информационно-тематический листок — О ненависти», текст якого див.: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Hate_speech_RUS.pdf.

судів у адміністративних² господарських³, цивільних⁴ та кримінальних справах⁵ використовується посилання на наведене рішення у такому вигляді: «ЄСПЛ у своїй практиці зауважує, що при визначенні суспільних інтересів завдяки безпосередньому знанню суспільства та його потреб національні органи мають певну свободу розсуду, оскільки вони першими виявляють проблеми, які можуть виправдовувати позбавлення власності в інтересах суспільства та знаходять засоби для їх вирішення (наприклад, рішення у справах **«Хендісайд проти Сполученого Королівства»** від 07.12.76 р., **«Джеймс та інші проти Сполученого Королівства»** від 21.01.86 р.)». І це не дивно, адже у цій справі йшлося про накладення арешту, конфіскацію і знищення всіх наявних у розпорядженні примірників книги, призначеної для дітей та підлітків, що не розглядалося як обмеження свободи видавця на висловлення своєї думки на тій підставі, що вони були співмірні з законною метою охорони моралі. Будучи законними і маючи своєю кінцевою завданням захист спільних інтересів, конфіскація і знищення усіх примірників книги, призначеної для дітей та підлітків, не порушили права власності її видавця.

«<...> Толерантність та повага рівної гідності усіх людей є основою демократичного плюралістичного суспільства. На підставі цього принципово стає необхідною у деяких демократичних суспільствах застосовувати санкції **проти усіх форм самовираження, які розповсюджують, підбурюють, заохочують або виправдовують, засновану на нетерпимості ненависті або навіть запобігти таким формам самовираження** <...> за умови, що будь-які «формальності», «умови», «обмеження» або призначені «санкції» відповідають переслідуваній законній меті» (**«Ербакан проти Туреччини»**, рішення від 06.07.06 р., § 56). Нагадаємо, що у справі **«Ербакан проти Туреччини»**⁶ Суд

постановив, що було порушено ст. 10 Конвенції та ч. 1 ст. 6 (Право на справедливий суд) Конвенції. З огляду на те, що заявник пропустив строк для звернення щодо отримання справедливої компенсації, Суд вирішив, що не було підстав для призначення відповідно до ст. 41 (Справедлива сатисфакція) Конвенції.

Коротко про обставини цієї справи. Заявник Некметтін Ербакан є громадянином Туреччини, народився 1926 року, мешкає в Анкарі. Заявник є політиком. протягом періоду від липня 1996 року до липня 1997 року п. Ербакан був Прем'єр-міністром Туреччини. На час подій, про який йдеться у справі, заявник очолював Партію добробуту. У 1998 році було ухвалено рішення про розпуск цієї партії, зважаючи на порушення його принципу секуляризму.

У лютому 1994 року під час агітаційної кампанії напередодні муніципальних виборів заявник виголосив промову у м. Бінголі, що розташоване в південно-східному регіоні країни. Жодного офіційного аудіо- або відеозапису цієї речі зроблено не було. Більше чотирьох років тому (в липні 1994 року) проти заявника було порушено кримінальну справу та висунуто обвинувачення у спробах людей до взаємної ненависті та ворожнечі. Справа стосується факту виклику заявником промови, у якому він нібито підкреслював відмінності між людьми за релігійною та расою ознаками і за місцем проживання. Під час розгляду справи в місцевому суді безпеки п. Ербакан оскаржував передусім автентичність та надійність відеокaset, що містила запис згаданої промови і була представлена прокурором як доказ. У березні 2000 року заявник був визнаний винним і засуджений до одного року ув'язнення та до сплати штрафу. Суд, який розглядав справу, надав особливо важливу ситуацію, яка на той час панувала у м. Бінголі (мешканці міста часто постраждали від терористичних актів місцевої екстремістської організації). Отож, цей суд відзначив,

² Постанова Окружного адміністративного суду міста Києва від 26.07.17 р. у справі № 826/17425/16. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68002379>.

³ Рішення Господарського суду Чернігівської області від 28.07.17 р. у справі № 927/548/17. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68068576>.

⁴ Рішення Долинського районного суду Івано-Франківської області від 09.08.17 р. у справі № 343/1399/15-ц. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68247017>.

⁵ Ухвала Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 17.05.17 р. у справі № 308/3765/17. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/67522228#>.

⁶ Case of Erbakan v. Turkey — [Ukrainian Translation] summary by the Lviv Laboratory of Human Rights. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-125876>.

що заявник, наголосивши в промові на розмежування між «віруючими» та «невіруючими», перейшов допустимі межі свободи політичних дебатів. У липні 2000 року касаційний суд відхилив скаргу заявниці за мотивами права, підтримавши його засудження. Цей суд, зокрема, зауважив, що заявник у своїй промові «характеризував всі партії, крім своєї, як об'єднання невірних, утворені на засаді власної користі». Це означало, як підкреслив суд, підтримання заявником позиції, згідно з якою «всі Партії оголошували війну корану, а відтак, Аллаху». У січні 2001 року Державний суд безпеки призупинив виконання вироку щодо заявника.

Зміст рішення Суду. Заявник стверджував про порушення ч. 1 ст. 6 та ст. 10 Конвенції. Він зазначив, що засудження порушило його право на свободу вираження поглядів. Також заявник наполягав на тому, що справа не розглядалася незалежним і безстороннім судом, оскільки в складі Державного суду безпеки брала участь військовий суддя. Суд передусім надав оцінку окремими коментарями, які, як стверджувалося, належали заявнику. Суд зауважив, що п. Єрбакан завдяки використанню релігійних понять, зрештою, звів соціальний плюралізм, що є сутнісною ознакою будь-якої суспільства, до простого поділу людей на віруючих та невіруючих. Таким чином, він закликав політиків до групування залежно від їхніх релігійних переконань. Суд також звернув увагу на той факт, що під час подій, про які йдеться у справі, відповідний регіон потерпає від серії трагічних актів, що складаються фундаменталістськими рухами. Суд наголосив, що боротьба з будь-якими формами нетерпимості є невід'ємною складовою захисту прав людини. А тому вкрай важливо, що будь-хто з політиків у своїх промовах утримувалися від заяв, які могли б заохотити нетерпимість. Однак Суд, з іншого боку, підкреслив фундаментальне значення свободи політичних дебатів у демократичній суспільстві. Суд зауважив, що суворе покарання було застосовано до заявника через вираження ним своїх поглядів. Отже, Суд мав оцінити, чи були у справі справді винятково нагальні обставини, які могли б виправдати такий суворий характер покарання. У зв'язку з цим Суд зауважив, що державні органи порушили справи лише через 5 років після мітингу, не використовуючи до цього часу жодних дій, спрямованих на з'ясування обставин ситу-

ації. До того ж справа була порушена лише на підставі відеозапису, автентичність якого оскаржувалася. Дивлячись на особливості справи, Суд дійшов висновку, що було справді важко визнати заявника винним у висловленні заяв, які приписувалися йому в обвинувальному висновку. До того ж не було встановлено, що під час притягнення заявника до відповідальності його промова призвела до існування реального «ризик» чи «неминучої загрози» настання негативних наслідків. Зрештою, Суд взяв до уваги, що винятково суворе покарання було застосовано до відомого політика. Як підсумок, Суд відзначив, що відкриття кримінального провадження щодо заявника після чотирьох років і п'яти місяців після виголошення ним промови, не було належним чином пропорційним цілям, які при цьому ставилися. Суд надав особливу важливість інтересу демократичної суспільства у збереженні та забезпеченні свободи політичних дебатів. Суд, відтак, постановив, що мало місце порушення ст. 10 Конвенції. Стосовно скарги заявника на порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції Суд нагадав свої висновки, які він виклав у попередніх аналогічних справах. Зокрема, Суд зауважив, що цивільні особи мають законні підстави побоюватися незалежності та безсторонності Державного суду безпеки, у складі якого бере участь військовий суддя. Тому Суд одностайно постановив, що мало місце порушення ч. 1 ст. 6 Конвенції.

Зауважимо, що автори Конвенції прагнули створити інституційну правову систему, засновану на демократичних цінностях, щоб подолати екстремізм. Європейський суд визначив цілу низку форм самовираження, які повинні розглядатися як образливі і такі, що суперечать Конвенції (включаючи расизм, ксенофобію, антисемітизм, агресивний націоналізм і дискримінацію щодо меншин та іммігрантів)⁷.

При цьому Суд з обережністю провів в зроблених ним висновках відмінність між, з одного боку, реальним і серйозним провокуванням екстремізму і, з іншого боку, правом людей (включаючи журналістів і політиків) вільно висловлювати свої думки і «ображати, шокувати або турбувати» інших («Хендісайд проти Сполученого Королівства», § 49).

Загальноприйнятого визначення виразу «розпалювання ненависті» не існує. Прецедентне право, вироблене Судом, дозволяє встановити певні параметри,

⁷ Рекомендація № R (97) 20 Комітету міністрів Ради Європи державам-учасникам з питань «розпалювання ненависті». — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_093.

що дозволяють дати характеристику розпалюванню ненависті, щоб виключити її з правового захисту, що надається свободі вираження поглядів (ст. 10 КЗПЛ) або свободі зібрань **та об'єднань** (ст. 11 КЗПЛ).

Європейський суд виключає поширення ненависті з правового захисту на підставі двох передбачених Конвенцією підходів:

а) шляхом застосування ст. 17 (заборона зловживань правами⁸) у випадках, коли висловлювання, про які йдеться, рівнозначні розпалюванню ненависті і підривають фундаментальні цінності, закладені в Конвенції;

б) шляхом застосування обмежень, передбачених ч. 2 ст. 10 та ст. 11⁹ (цей підхід застосовується у випадках, коли виступи, про які йдеться, хоча і є розпалюванням ненависті, не спрямовані на руйнування фундаментальних цінностей Конвенції).

Більше того, інтернет-портали новин, які для комерційних та професійних цілей забезпечують платформу для коментарів, створених користувачами, беруть на себе «обов'язки та відповідальність», пов'язані зі свободою вираження поглядів відповідно до ст. 10 § 2 Конвенції, якщо користувачі поширюють мову ненависті або коментарі, які відповідають прямому підбурюванню до насильства.

ВИКЛЮЧЕННЯ З-ПІД ЗАХИСТУ КОНВЕНЦІЇ

«Не існує сумнівів у тому, що будь-яке зауваження, спрямоване проти цінностей, які знаходяться в основі Конвенції, будуть позбавлені захисту ст. 10 [свобода вираження поглядів] ст. 17 [заборона зловживання правами] <...>» (*«Серо проти Франції»*, рішення про прийнятність від 18.05.04 р.).

Загалом практику Європейського суду з наведених питань умовно можна поділити на наступні види.

ЕТНІЧНА ВОРОЖНЕЧА

«Павло Іванов проти Росії», 20.02.07 р. (рішення щодо прийнятності)¹⁰.

Павло Іванов написав і опублікував низку статей, у яких євреї названі джерелом зла в Росії. Він звинуватив їх у змові проти російського народу, і загальний зміст усіх його висловлювань носив явно антисемітський характер. Він був засуджений за розпалювання етнічної, расової та релігійної ворожнечі. Іванов звернувся зі скаргою, зокрема, на порушення його права на ефективний засіб правового захисту (ст. 13), стверджуючи, що він був засуджений на підставі суперечливих свідчень. Він критикував російські суди за відмову замовити експертну доповідь, яка продемонструвала би правильність його твердження, що євреї не є нацією. Він також стверджував, що зазнав дискримінації через свої релігійні переконання (ст. 14).

Натомість Суд дійшов висновку, що пан Іванов скаржився головним чином на порушення його права на свободу вираження поглядів, закріплену в ст. 10 КЗПЛ. Суд висловив думку, що заявник, який прагнув своїми публікаціями «розпалити ненависть до євреїв» і проповідував насильство по відношенню до конкретної етнічної групи, не може домагатися захисту на підставі ст. 10 КЗПЛ. Суд визнав скаргу неприйнятною.

Практичний інтерес у наведеному контексті становить і рішення ЄСПЛ про прийнятність від 02.09.04 р. у справі «WP і інші проти Польщі» (заява № 42264/98)¹¹, стосовно відмови влади Польщі надати дозвіл на створення асоціації зі статутами, які містять антисемітські висловлювання. Суд постановив, що заявники не могли користуватися захистом, передбаченим ст. 11 Конвенції.

НІГІЛІЗМ І РЕВІЗІОНІЗМ

(Заперечення історичних фактів)

«Гароді проти Франції», 24.06.03 р. (рішення щодо прийнятності)¹².

Роже Гароді, автор книги під назвою «Основні міфи сучасного Ізраїлю», був засуджений за заперечення злочинів проти людства, публічний наклеп на групу осіб,

⁸ Це положення призначене для того, щоб ніхто не міг скористатися наданими Конвенцією правами для заняття діяльністю або здійснення дій, спрямованих на руйнування будь-яких прав і свобод, викладених у Конвенції.

⁹ Обмеження є необхідними в інтересах національної і громадської безпеки, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

¹⁰ Pavel Ivanov v. Russia — [Russian Translation] summary by the COE/ECHR. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-119831>.

¹¹ W.P. and others v. Poland. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-66711>.

¹² Garaudy v. France [Extracts]. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-23829>.

у цьому випадку — на єврейську громаду, і розпалювання расової ненависті. П. Гароді стверджував, що було порушено його право на свободу вираження поглядів.

Суд висловив думку, що зміст висловлювань заявника був рівнозначним запереченню Голокосту і вказав, що «заперечення злочинів проти людства є однією з найбільш серйозних форм расового наклепу на євреїв і розпалюванням ненависті до них». Заперечення історично доведених фактів не є ні науковим, ні історичним дослідженням; справжньою метою цього є спроба реабілітувати націонал-соціалістичний режим і звинуватити самі жертви в фальсифікації історії. Оскільки такі дії очевидно несумісні з основними цінностями, які лежать в основі Конвенції, Суд застосував ст. 17 КЗПЛ і прийняв рішення, що пан Гароді не може посилаватися на права, передбачені ст. 10 КЗПЛ. Скарга визнана неприйнятною.

На окрему увагу заслуговують і рішення Європейської комісії з прав людини у справах «**Хонсік проти Австрії**» від 18.10.95 р. (публікація, у якій заперечується геноцид у газових камерах у концентраційних таборах при націонал-соціалізмі)¹³ та «**MARAIIS проти Франції**» від 24.06.96 р. (стаття в періодичному виданні, покликаючи на показати наукову неправдоподібність «умертвіння, яке нібито мало місце у газових камерах»)¹⁴.

«**М'Бала М'Бала проти Франції**», 20.10.15 р. (рішення щодо прийнятності)¹⁵.

Ця справа стосувалася засудження Діудонне М'Бала М'Бала, комедійного актора, який займався політичною діяльністю, за публічні образи, спрямовані на особу або групу осіб у зв'язку з їх походженням або приналежністю до певної етнічної спільноти, нації, раси або релігії, зокрема, у цій справі, особи єврейського походження або віри. Наприкінці шоу у грудні 2008 року на майдані «Зеніт» у Парижі заявник запросив Роберта Форіссона, професора, який отримав низку засуджень у Франції за його нігілістські та ревізійні погляди, переважно за його заперечення існування газових камер у концентраційних таборах, приєднатися до нього на сцені для того, щоб отримати «нагороду за невинуватість і нахабство». Нагорода, яка отримала форму свічників з трьома розгалужен-

нями з яблуком на кожній гілці, була присуджена йому актором, який був одягнений у одяг, який був описаний як «одяг світла» — смугаста піжама з нашитою жовтою зіркою Давида, який таким чином зіграв роль заслуженого єврея в концентраційному таборі.

Суд визнав заяву **непринятною** (несумісною *Ratione materiae*) відповідно до ст. 35 (Умови прийнятності) Конвенції виявивши, що згідно зі ст. 17 (заборона зловживання правами) заявник не мав права на захист ст. 10 (Свобода вираження поглядів). Зокрема, Суд розглянув питання стосовно того, що під час злочинної вистави виступ неможливо було розглядати як розвагу, а швидше він був схожим на політичний мітинг, який під приводом комедії сприяв нігілізму за допомогою ключової позиції, наданій появі Роберта Фоуріссона та принизливого зображення жертв депортації євреїв, які зіткнулися з особою, яка заперечувала їх знищення. На думку Суду, це не було виступом, який, навіть якщо б він був сатиричним або провокаційним, підпадав під захист ст. 10 КЗПЛ, але, дійсно, за обставин справи, а був демонстрацією ненависті й антисемітизму, та підтримку заперечення Голокосту. Замаскований як твір мистецтва він був дійсно таким небезпечним як прямий та раптовий напад, і надавав платформу для ідеології, яка суперечила цінностям Європейської конвенції. Таким чином, Суд дійшов висновку, що заявник прагнув, так би мовити, відхилити ст. 10 КЗПЛ від її дійсної мети, використовуючи своє право на свободу вираження поглядів для цілей, які були несумісними з духом Конвенції, що, якщо б було прийнято, сприяло б знищенню прав та свобод захищених Конвенцією.

РАСОВА НЕНАВИСТЬ

«**Гліммервеєн і Хагенбеєк проти Нідерландів**», 11.10.79 р. (рішення Європейської комісії з прав людини)¹⁶.

У цій справі заявники були засуджені за володіння листівками, адресованими «білим голландцям», які прагнули переконались, що кожен, хто не був білим, залишив Нідерланди.

Комісія визнала заяву **непринятною**, виявивши, що ст. 17 (заборона зловживання правами) Конвенції

¹³ Honsik v. Austria. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2362>.

¹⁴ Marais v. France. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-88275>.

¹⁵ M'bala M'bala v. France. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-160358>.

¹⁶ Glimmerveen and Hagenbeek v. the Netherlands. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-74187>.

не дозволяла використання ст. 10 (свобода вираження поглядів) для поширення ідей, які є дискримінаційними на підставі раси.

РЕЛІГІЙНА НЕНАВИСТЬ

«Норвуд проти Сполученого Королівства», 16.11.04 р. (рішення про прийнятність)¹⁷.

Марк Ентоні Норвуд помістив у своєму вікні плакат, наданий йому Британською національною партією, членом якої він був, на якому були зображені Вежі-близнюки у вогні. Малюнок був забезпечений підписом «Іслам — геть із Британії! Захистіть народ Британії». У результаті цього він був засуджений за відкрити ненависть до релігійної групи. П. Норвуд серед іншого стверджував, що було порушено його право на свободу вираження поглядів.

Суд зазначив, що такий генералізований лютий випадок проти релігійної групи, пов'язує групу загалом з жорстоким терористичним актом, несумісний з цінностями, заявленими та гарантованими Конвенцією, а саме: толерантністю, соціальним світом і відсутністю дискримінації, і що пан Норвуд не може вимагати захисту на підставі ст. 10 Суд визнав скаргу неприйнятною.

«Белкасем проти Бельгії», 27.06.17 р. (рішення про прийнятність)¹⁸.

Ця справа стосувалася засудження заявника, керівника і представника організації «Sharia4Belgium», яка була розформована у 2012 році за підбурювання до дискримінації, ненависті і насильства через коментарі, які він зробив у відео на каналі YouTube стосовно немусульманських груп і шаріату. Заявник стверджував, що він ніколи не мав наміру підбурювати інших до ненависті, насильства або дискримінації, але лише прагнув просувати свої ідеї та погляди. Він стверджував, що його зауваження були лише проявом його свободи вираження поглядів та релігії, а також не могли скласти загрозу для громадському порядку.

Суд визнав заяву **непринятною** (несумісна *Ratione materiae*). Зокрема, Суд зазначив, що у своїх

зауваженнях заявник закликав глядачів перемогти немусульман, навчити їх і боротися з ними. Суд вважав, що зауваження, про які йдеться, мали помітно ненависний зміст і заявник за допомогою його записів прагнув викликати ненависть, дискримінацію та насильство щодо всіх немусульман. На думку Суду, такий загальний та серйозний напад був несумісним з цінностями толерантності, соціального миру та відсутності дискримінації, які знаходяться в основі Європейської конвенції. Стосовно зауважень заявника щодо шаріату Суд також зазначив, що раніше він постановив, що захист шаріату під час заклику до насильства для його встановлення може розглядатися як мова ненависті та кожна Договірна Держава мала право виступати проти політичних рухів, заснованих на релігійному фундаменталізмі. У цій справі Суд вважав, що заявник намагався відхилити ст. 10 (свобода вираження поглядів) Конвенції від її дійсної мети використовуючи своє право на свободу вираження поглядів для цілей, які явно суперечили духу Конвенції. Відповідно, Суд постановив, що згідно зі ст. 17 (заборона зловживання правами) Конвенції заявник не міг вимагати захисту за ст. 10 Конвенції.

ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТИЧНОМУ ПОРЯДКУ

Як правило, Суд визнає неприйнятними на підставі несумісності з цінностями Конвенції заяви, натхненні тоталітарною доктриною або які висловлюють ідеї, які представляють загрозу для демократичного порядку і можуть викликати відновлення тоталітарного режиму.

У зв'язку з цим практичний інтерес становлять, зокрема, рішення Європейської комісії з прав людини у справах **«Комуністична партія Німеччини проти Федеративної Республіки Німеччина»** від 20.07.57 р.¹⁹; **«В.Н, М.В, Н.Р і Г.К. проти Австрії»** (заява № 12774/87) від 12.10.89 р.²⁰ щодо неонацизму та націонал-соціалізму; **«Нахтманн проти Австрії»** від 09.09.98 р.²¹ та рішення ЄСПЛ щодо прийнятності від 01.02.2000 р. у справі **«Шіманек проти Австрії»**²².

¹⁷ № orwood v. The United Kingdom. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67632>.

¹⁸ Decision Belkacem v. Belgium — hate speech by the leader of a radical Salafist organisation. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng-press?i=003-5795519-7372789>.

¹⁹ Decision by the commission on the admissibility. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-11019>.

²⁰ B.H.; M.W.; H.P.; G.K. v. Austria. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-1039>.

²¹ Nachtmann v. Austria. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4399>.

²² Schimanek v. Austria. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-24075>.

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо звернення стягнення на предмет іпотеки

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 05.07.17 р. розглянув справу № 6-3116цс16, предметом якої був спір про звернення стягнення на предмет іпотеки.

ВСУ зробив такий правовий висновок. За загальним правилом перебіг загальної позовної давності починається з дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 Цивільного кодексу України¹).

За змістом цієї норми початок перебігу позовної давності збігається з моментом виникнення в зацікавленої сторони права на позов, тобто можливості реалізувати своє право в примусовому порядку через суд.

З урахуванням особливостей конкретних правовідносин початок перебігу позовної давності може бути пов'язаний з різними юридичними фактами та їх оцінкою управомоченою особою.

Пред'явивши вимогу про дострокове повернення кредиту та сплату відсотків за користування ним, кредитор відповідно до ч. 2 ст. 1050 ЦК та умов укладеного договору змінив строк виконання основного зобов'язання.

Право задовольнити забезпечені іпотекою вимоги за рахунок предмета іпотеки виникло в кредитора у зв'язку з невиконанням боржником вимоги про дострокове повернення кредиту в повному обсязі.

При цьому таке право згідно з умовами укладених договорів виникає через тридцять календарних днів з дати одержання позичальником відповідної вимоги та за умови її невиконання.

У справі, яка є предметом перегляду, позивач міг пред'явити позов до іпотекодавця протягом 3 років, починаючи від дати невиконання боржником забезпеченого іпотекою зобов'язання (тридцять перший день після отримання вимоги про дострокове повернення кредиту в повному обсязі).

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/608EE7E128CFC9BDC225815A00414E16](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/608EE7E128CFC9BDC225815A00414E16)

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

щодо розмежування цивільної та адміністративної підсудності у справах про відшкодування шкоди

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 05.07.17 р. розглянув справу № 6-1094цс17, предметом якої був спір до управління соціального захисту населення виконавчого комітету С-ї міської ради К-ї області про відшкодування шкоди, посилаючись на те, що у зв'язку з виконанням Особою_1 службових обов'язків з ліквідації наслідків на ЧАЕС з квітня 1986 року по 1999 рік на роботах у зоні іонізуючого випромінювання його здоров'ю було завдано шкоди, внаслідок чого він отримав II групу інвалідності довічно.

ВСУ висловив таку правову позицію. Відповідно до ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України² у порядку цивільного судочинства суди розглядають справи про захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин, а також з інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ за Кодексом адміністративного судочинства України³ (ст. 17), Господарським процесуальним кодексом України (ст. 1, 12), Кримінальним процесуальним кодексом України або Кодексом

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Далі за текстом — ЦПК.

³ Далі за текстом — КАС.

України про адміністративні правопорушення віднесено до компетенції адміністративних, господарських судів, до кримінального провадження чи до провадження в справах про адміністративні правопорушення. Законом може бути передбачено розгляд інших справ за правилами цивільного судочинства.

Згідно з пп. 1, 5 ч. 2 ст. 17 КАС компетенція адміністративних судів поширюється, зокрема, на спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності, а також спори за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, встановлених законом.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3 КАС справа адміністративної юрисдикції — це переданий на вирішення адміністративного суду публічно-правовий спір, у якому хоча б однією зі сторін є орган виконавчої влади, орган місцевого самоврядування, їхня посадова чи службова особа або інший суб'єкт, який здійснює владні управлінські функції на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень.

Характерною ознакою публічно-правових спорів є сфера їх виникнення — публічно-правові відносини, тобто передбачені нормами публічного права суспільні відносини, що виражаються у взаємних правах та обов'язках їх учасників у різних сферах діяльності суспільства, зокрема пов'язаних з реалізацією публічної влади.

Публічно-правовим вважається також спір, який виник з позовних вимог, що ґрунтуються на нормах публічного права, де держава в особі відповідних органів виступає щодо громадянина не як рівноправна

сторона у правовідносинах, а як носій суверенної влади, який може вказувати або забороняти особі певну поведінку, надавати дозвіл на передбачену законом діяльність тощо.

Отже, основною визначальною рисою адміністративних правовідносин є владне підпорядкування однієї сторони цих відносин іншій стороні. Сторони в адміністративному спорі ще до його виникнення повинні перебувати у відносинах вертикального підпорядкування.

З огляду на положення ст. 1 та 15 ЦПК, ст. 2 КАС не вважається публічно-правовим і розглядається у порядку цивільного судочинства спір між органом державної влади та/або органом місцевого самоврядування та суб'єктом приватного права — фізичною особою, в якому фізична особа звернулася до суду за захистом права не публічного, а цивільного, зокрема права на відшкодування завданої шкоди. У такому випадку це спір про цивільне право, незважаючи на те, що у спорі бере участь суб'єкт публічного права.

Оскільки, як зазначає ОСОБА_1, невиплатою управлінням С-ї міської ради К-ї області щорічної допомоги на оздоровлення за 2014 рік йому завдано шкоди, тобто порушено цивільне право, то такий спір підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7B917641A5E4A180C225815B0030BB45](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7B917641A5E4A180C225815B0030BB45)

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ

щодо визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 05.07.17 р. розглянув справу № 6-887цс17, предметом якої був спір про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню.

ВСУ висловив таку правову позицію. З урахуванням приписів ст. 15, 16, 18 ЦК, ст. 50, 87, 88 Закону України «Про нотаріат» захист цивільних прав шляхом вчинення нотаріусом виконавчого напису полягає в тому, що нотаріус підтверджує наявне у стягувача право на стягнення

грошових сум або витребування від боржника майна. Це право існує, поки суд не встановить зворотного. Тобто боржник, який так само має право на захист свого цивільного права, в судовому порядку, може оспорювати вчинений нотаріусом виконавчий напис: як з підстав порушення нотаріусом процедури вчинення виконавчого напису, так і з підстав неправомірності вимог стягувача (повністю чи в частині розміру заборгованості або спливу строків давності за вимогами в повному обсязі чи їх

частині), з якими той звернувся до нотаріуса для вчинення виконавчого напису.

Тому суд при вирішенні спору про визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, не повинен обмежуватися лише перевіркою дотримання нотаріусом формальних процедур і факту подання стягувачем документів на підтвердження безспірної заборгованості боржника згідно з Переліком документів. Для правильного застосування положень ст. 87, 88 Закону України «Про нотаріат» у такому спорі суд повинен перевірити доводи боржника в повному обсязі й установити та зазначити в рішенні, чи справді на момент вчинення нотаріусом виконавчого напису боржник мав безспірну заборгованість перед стягувачем, тобто чи існувала заборгованість взагалі, чи була заборгованість саме такого розміру, як зазначено у виконавчому написі, та чи не було невирішених по суті спорів щодо заборгованості або її розміру станом на час вчинення нотаріусом виконавчого напису.

Зокрема, спростовує безспірність заборгованості боржника той факт, що на час вчинення нотаріусом

виконавчого напису в суді розглядається по суті спір щодо розміру цієї заборгованості.

Проте не свідчить про наявність спору щодо заборгованості лише та обставина, що у виконавчому написі зазначена більша сума заборгованості, ніж у повідомленні, надісланому стягувачем боржнику в процедурі звернення до нотаріуса за вчиненням виконавчого напису.

Разом із тим законодавством не визначений виключний перелік обставин, які свідчать про наявність спору щодо заборгованості. Ці обставини встановлюються судом відповідно до загальних правил цивільного процесу за наслідками перевірки доводів боржника та оцінки наданих ним доказів.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/2E99E9C297FBC8C2C225815B0030EE96](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/2E99E9C297FBC8C2C225815B0030EE96)

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ ВСУ щодо встановлення строку позовної давності

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 05.07.17 р. розглянув справу № 6-3030с16, предметом якої був спір про стягнення заборгованості.

ВСУ висловив таку правову позицію. Правовідносини з постачання фізичним особам електричної енергії регулюються ст. 714 ЦК, ст. 24 — 27 Закону України «Про електроенергетику», Правилами користування електричною енергією для населення, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України № 1357 від 26.07.99 р.⁴ та Методикою визначення обсягу та вартості електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачами правил користування електричною енергією, затвердженою постановою Національної комісії регулювання електроенергетики України № 562 від 04.05.06 р.

У справі, яка переглядається, суди встановили, що ОСОБА_1 з 29.06.09 р. є власником житлового будинку за АДРЕСА_1. 14.08.09 р. під час перевірки дотримання споживачем Правил контролерами енергопостачальника було виявлено факт підключення електропроводки

до електромережі поза приладом обліку, а саме підключення електророзетки із ввідних дротів, розташованих у туалетній кімнаті на стелі. За фактом порушення контролери склали акт НОМЕР_1 від 14.08.09 р. відносно попереднього власника будинку ОСОБА_2. Згідно з Методикою визначено обсяг та вартість електричної енергії, не облікованої внаслідок порушення споживачем Правил за 3 роки, які передували виявленню порушення, на суму 11 373,22 грн.

Задовольняючи частково позов, суд першої інстанції, з висновками якого погодилися й суди апеляційної та касаційної інстанцій, виходив з того, що власник будинку ОСОБА_1 порушив Правила, а тому зобов'язаний відшкодувати позивачеві вартість необлікованої електроенергії, розраховану за Методикою, за 36 календарних місяців, що передували виявленню такого порушення.

За положеннями ст. 26 Закону України «Про електроенергетику» споживання енергії можливе лише на підставі договору з енергопостачальником. Споживач

⁴ Далі за текстом — Правила.

енергії несе відповідальність за порушення умов договору з енергопостачальником та правил користування електричною і тепловою енергією та виконання приписів державних інспекцій з енергетичного нагляду за режимами споживання електричної та теплової енергії згідно із законодавством України.

Відповідно до п. 48 Правил споживач несе відповідальність згідно із законодавством за порушення правил користування електричною енергією; розкрадання електричної енергії у разі самовільного підключення до електромереж і споживання електричної енергії без приладів обліку.

Згідно зі ст. 256, 257 ЦК позовна давність — це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у 3 роки.

Частинами 1, 5 ст. 261 ЦК встановлено, що перебіг позовної давності починається від дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ч. 4 ст. 267 ЦК).

Відповідно до ст. 264 ЦК перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку. Після переривання перебіг позовної давності починається заново. Час, що минув до переривання перебігу позовної давності, до нового строку не зараховується.

У кожному випадку необхідно встановлювати, коли конкретно боржник вчинив відповідні дії, адже перебіг позовної давності може перериватися лише в межах строку давності, а не після його спливу.

Проте всупереч вищезазначеним вимогам закону у справі, яка переглядається, суди не встановили, чи дотримано позивачем строків позовної давності при зверненні до суду з позовом, про застосування яких заявлено відповідачем.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/84AFAABC782D38A5C225815C004DC6A0](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/84AFAABC782D38A5C225815C004DC6A0)

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо визнання правочинів недійсними

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 05.07.17 р. розглянув справу № 6-11743цс16, предметом якої був спір про визнання правочинів недійсними, визнання права власності, повернення майна із чужого незаконного володіння.

ВСУ зробив такий правовий висновок. Частиною 2 ст. 369 ЦК встановлено, що згода співвласників на вчинення правочину щодо розпорядження спільним майном, який підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена.

Відповідно до ч. 3 ст. 65 Сімейного кодексу України для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово. Згода на укладення договору, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, має бути нотаріально засвідчена.

Разом з тим відсутність такої згоди сама по собі

не може бути підставою для визнання договору, укладеного одним з подружжя без згоди другого з подружжя, недійсним.

Пунктом 6 статті 3 ЦК до засад цивільного законодавства віднесено, серед іншого, добросовісність.

Відповідно до частини другої статті 369 ЦК в разі вчинення одним зі співвласників правочину щодо розпорядження спільним майном вважається, що він вчинений за згодою всіх співвласників.

Укладення одним з подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо суд установить, що той з подружжя, хто уклав договір щодо спільного майна, та третя особа — контрагент за таким договором діяли недобросовісно, зокрема, що третя особа знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності і що той з подружжя, хто укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрис-

дикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/7C28AAE17840FC6C225815C004DCE94](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7C28AAE17840FC6C225815C004DCE94)

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо стягнення аліментів

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 05.07.17 р. розглянув справу № 6-835цс17, предметом якої був спір про стягнення аліментів.

ВСУ зробив такий правовий висновок. Згідно з ч. 1 ст. 10 та ст. 11 Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах⁵ від 22.01.93 р., запитувана установа юстиції здійснює вручення документів відповідно до порядку, що діє в її державі, якщо документи, що вручаються, написані її мовою або російською мовою або забезпечені завереним перекладом на ці мови. В іншому випадку вона передає документи одержувачеві, якщо він згодний добровільно їх прийняти. Вручення документів засвідчується підтвердженням, підписаним особою, якій вручений документ, і скріпленням офіційною печаткою запитуваної установи, із зазначенням дати вручення і підписом працівника установи, що вручає документ або виданий цією установою інший документ, у якому повинні бути зазначені спосіб, місце і час вручення.

Порядок опрацювання доручень про вручення документів на виконання чинних міжнародних договорів України з питань надання правової допомоги в цивільних справах визначено в Інструкції про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень⁶, затвердженій наказом Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27.06.08 р. № 1092/5/54.

Відповідно п. 1.8 розд. I Інструкції головні територіальні управління юстиції взаємодіють з іноземними компетентними органами з питання надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах через Міністерство юстиції України, яке відповідно до положень міжнародних договорів є центральним

органом України з питань надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах.

Якщо при розгляді цивільної справи в суду України виникає необхідність у врученні документів за кордоном, суд України, який розглядає справу, складає доручення про надання правової допомоги за кордоном та направляє його через головне територіальне управління юстиції до Міністерства юстиції України, якщо інше не передбачено міжнародним договором. Міністерство юстиції України опрацьовує доручення та направляє його до центрального органу з питань надання міжнародної правової допомоги у цивільних справах запитуваної держави, а також отримує від іноземних компетентних органів інформацію та документи щодо виконання доручень компетентних органів України і направляє їх через головні територіальні управління юстиції відповідному органу (пп. 1.10.1, 1.10.2 п. 1.10 розд. I, пп. 2.5, 2.7 розд. II Інструкції).

Аналіз зазначених правових норм дає підстави для висновку про те, що у разі, якщо відповідач у справі є громадянином однієї з держав — учасниць Конвенції і проживає на її території, він має бути повідомлений про час і місце судового розгляду справи за позовом до нього відповідно до положень Конвенції: за дорученням суду України, направленим через головні територіальні управління юстиції до Міністерства юстиції України, якщо інше не передбачене міжнародним договором України.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/DFAFA02437F2902CC225815D0041F4A6](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/DFAFA02437F2902CC225815D0041F4A6)

⁵ Далі за текстом — Конвенція.

⁶ Далі за текстом — Інструкція.

ПРАВОВИЙ ВИСНОВОК ВСУ

щодо нарахування та виплати зарплати за час вимушеного прогулу

Верховний Суд України на засіданні Судової палати у цивільних справах 12.07.17 р. розглянув справу № 6-2470цс16, предметом якої був спір про нарахування та виплату заробітної плати за час вимушеного прогулу.

ВСУ зробив такий правовий висновок. У ч. 4 ст. 235 КЗпП передбачено, що виплата середнього заробітку за час вимушеного прогулу здійснюється у випадках: звільнення без законної підстави або незаконного переведення на іншу роботу (частина перша); у разі визнання формулювання причини звільнення неправильним або таким, що не відповідає чинному законодавству (частина третя); у разі затримки видачі трудової книжки з вини власника або уповноваженого ним органу.

У ч. 2 цієї статті визначено, що при винесенні рішення про поновлення на роботі орган, який розглядає трудовий спір, одночасно приймає рішення про виплату працівнику середнього заробітку за час вимушеного прогулу або різниці в заробітку за час виконання нижчеоплачуваної роботи, але не більш як за один рік. Якщо заява про поновлення на роботі розглядається більше одного року, не з вини працівника, орган, який розглядає трудовий спір, виносить рішення про виплату середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Однак у справі, яка переглядається, позивачку не було звільнено з роботи, на підставі наказу ро-

ботодавця від ІНФОРМАЦІЯ_1 (який вона не оспорювала) змінено істотні умови її праці, зокрема, починаючи з 05.04.11 р. і до покращення фінансового стану відділення встановлено неповний робочий тиждень з виплатою 0,2 ставки посадового окладу. Позивачка була повідомлена про зміну істотних умов праці з дотриманням вимог ч. 3 ст. 32 КЗпП, трудових відносин після цієї зміни умов праці не припинила, її вихід на роботу у спірний період один раз на тиждень підтверджується табелями обліку робочого часу, оплата праці в цей період проводилась пропорційно відпрацьованому часу, що відповідає вимогам ст. 56 цього Кодексу.

Отже, положення ст. 235 КЗпП передбачають виплату середнього заробітку за час вимушеного прогулу у визначених цією статтею випадках, перелік яких є вичерпним і не передбачає виплати різниці в заробітку в разі зміни істотних умов праці, зокрема встановлення неповного робочого часу при продовженні роботи за тією ж спеціальністю, кваліфікацією чи посадою.

З повним текстом постанови Верховного Суду України у цій справі можна буде ознайомитися на офіційному веб-сайті Суду (<http://www.scourt.gov.ua>) у підрозділі «Постанови у справах цивільної юрисдикції» розділу «Рішення Верховного Суду України» за посиланням:

[http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/BBDB6D8B6D17779CC225815D004346C1](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/BBDB6D8B6D17779CC225815D004346C1)

НОВА МОНОГРАФІЯ

«АДВОКАТИ У СУДОЧИНСТВІ РАННЬОМОДЕРНОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНЩИНИ»

5 серпня 2017 року на засіданні Ради адвокатів України керівник Центру досліджень адвокатури і права при НААУ **Ірина Василик** презентувала нову історичну монографію «Адвокати у судочинстві ранньомодерної держави Гетьманщини». Цим виданням Центр започаткував монографічну серію «Загальна історія адвокатури».

Автори книги — доктор історичних наук, професор **Віктор Брехуненко** та кандидат історичних наук **Іван Синяк** на основі судових справ та документів з архівів Києва, Варшави і Кракова довели, що в період Гетьманщини адвокатура не тільки існувала, а й була важливим правовим інститутом, існувала змагальність процесу.

Їхнє дослідження ґрунтується на основі джерел з Центрального державного історичного архіву України у місті Києві, матеріалів Інституту рукописів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, відділу рукописів Національної бібліотеки у Варшаві та рукописів Бібліотеки Польської національної академії наук у Кракові. Окрім того, вперше в історіографії показано персональний склад та соціальне походження адвокатів Гетьманщини; проаналізовано ознаки становлення професійної адвокатури; з'ясовано законодавче поле діяльності адвокатів; досліджено роль адвоката у судовому процесі Гетьманщини та «адвокатські будні». Авторі також проаналізували промови адвокатів на судових засіданнях того часу. Дослідникам вдалося віднайти 135 адвокатів цього періоду, встановити їхнє соціальне становище, походження, клієнтів та справи, у яких вони були захисниками. Серед них стало відомо про адвокатів, які представляли в судах інтереси гетьманів Кирила Розумовського, Павла Полуботка, Михайлівського золотоверхого монастиря, Софії Київської, Києво-Печерської Лаври тощо.

«Національна асоціація адвокатів України, дбаючи про створення оптимальних умов для всебічного розвитку нашої професії та її конкурентоспроможності у світовому вимірі, ініціювала кілька серій наукових досліджень з історії української адвокатури. Глибокому вивченню будуть піддані адвокатські практики кожного з історичних періодів їхнього існування. Ок-

рім праць із загальної історії адвокатури, планується підготувати окремі монографії про особливості розвитку адвокатської справи в різних українських регіонах, розкрити діяльність провідних адвокатів у працях серії «Адвокатська біографістика», а також упорядкувати якомога повніший список українських адвокатів з давніх часів і до сьогодення», — ідеться у передмові голови НААУ, РАУ **Лідії Ізовітової** до нового видання.

«У наш час, як і в середині XVII ст., Україна переживає зміну еліт, найважче випробовування для суспільства. Нині, як і тоді, глибокі суспільні трансформації докорінно змінили склад адвокатської спільноти та й самі умови її функціонування. І в Гетьманщині, і в сучасній Україні на порядку денному проблема ставлення до спадщини бездержавного періоду у правовій сфері та адекватної реакції на сучасні зовнішні впливи, що ціннісно перегукуються з тими обставинами, у яких значну частину свого історичного шляху перебувала Гетьманщина. Наукові уявлення про розвиток адвокатської справи в Гетьманщині важливі для нас ще й тому, що допоможуть краще зрозуміти, чи українське суспільство принципово спроможне сприйняти функцію адвоката у європейському розумінні, тобто як уособлення не тільки змагальності судового процесу, а й правової держави загалом», — зазначив у своїй передмові до монографії заступник Голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій**.

ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ РАДИ ПРИСЯЖНИХ ПОВІРЕНИХ (АДВОКАТІВ) КИЇВСЬКОГО ОКРУГУ (1916 — 1919 роки): ПЕРЕДВИБОРНА КАМΠΑНІЯ Й УТВОРЕННЯ КОАЛІЦІЙ

Олексій Барановський, дослідник всеукраїнського проекту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права при НААУ

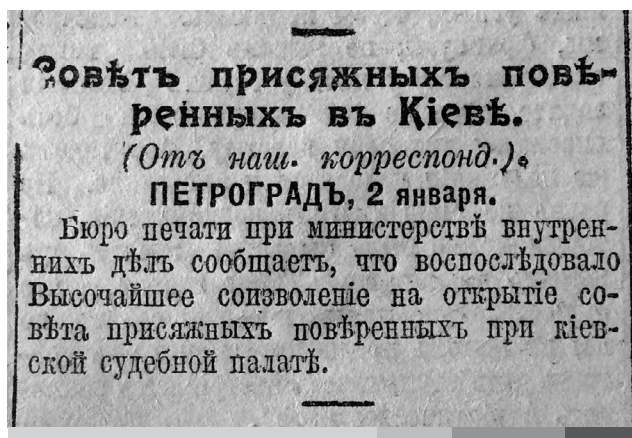
Історія київської присяжної адвокатури (періоду існування Київської судової палати 1880 — 1919 рр.) нині досліджена дуже слабо, однак абсолютно незаслужено. Усі лаври отримали Харків та Одеса, де органи адвокатського самоврядування — Ради присяжних повірених — були засновані набагато раніше, у 1874 і 1904 роках відповідно. У Києві ж Рада з'явилася лише навесні 1916 року і частково саме цим фактом зумовлена мала обізнаність про неї серед дослідників. Проте вже у першій половині 1917 року в Україні розпочалися бурхливі політичні процеси, і вся увага й

досі залишається прикута до них. Тим часом, Рада присяжних повірених проіснувала в Києві з березня 1916 року і до кінця осені 1919 року, коли в Києві закріпилася влада більшовиків. Історія створення і роботи, хоч і не довготривалої, Київської ради присяжних повірених вкрай цікава й у чомусь навіть повчальна. Сьогодні ми публікуємо першу частину дослідження, присвяченого цьому питанню.

У кінці грудня 1915 року в адвокатських колах Києва панувало велике пожвавлення. З'явилася інформація про те, що готується царський дозвіл на відкриття Ради присяжних повірених при місцевій судовій палаті. Чутки виявилися правдою, і вже в перших числах січня 1916 року в офіційній пресі вийшли друком публікації, присвячені цьому питанню, опубліковані циркуляри тощо.

Натхненні перспективою, що відкрилася, численні групи присяжних повірених Києва та околиць негайно приступили до підготовки майбутнього загального з'їзду адвокатів округу Київської судової палати. Розділившись на групи та курії, адвокати почали складати альтернативні списки кандидатів до майбутньої Ради і висували необхідні для такої нагоди передвиборні програми.

Після того як на початку січня 1916 року було офіційно оголошено про «найвищий дозвіл» відкрити в Києві Раду, голова Розпорядчого комітету консультації присяжних повірених при Київському окружному суді І. М. Пересвіт-Солтан і адвокати (присяжні повірені)

Повідомлення з газети «Київська думка» від 3 січня 1916 року

Д. М. Григорович-Барський, Я. С. Гольденвейзер і І. В. Малиютін подали особисто старшому голові Київської судової палати Ф. О. Болдиреву прохання, підписане багатьма адвокатами, з клопотанням дозволити обрання

Ради¹, для чого було необхідно призначити одного із членів судової палати головувати на загальних зборах присяжних повірених округу.

Одночасно в самому Розпорядчому комітеті була утворена комісія з підготовки до з'їзду. До її складу були обрані адвокати (присяжні повірені) Д. М. Григорович-Барський, М. С. Мазор і М. Д. Пухтинський. До їхніх завдань входило складання загального списку присяжних повірених округу Київської судової палати, які мають право брати участь у виборах до Ради², а також підготовка пропозицій щодо регламенту проведення голосування.

ПЕРЕДВИБОРНА КАМПАНІЯ І ПОДІЛ НА ГРУПИ

Передвиборна агітація навколо представництва в майбутній Раді почалася ще раніше — у листопаді 1915 року, як тільки стало відомо, що питання про створення в Київському окрузі Ради має шанси на сприятливе вирішення. Одним з проявів цієї боротьби, і до того ж найбільш яскравим, стало утворення серед членів адвокатської спільноти так званої групи молодих адвокатів, яка, уклавши союз із впливовою **«польською групою»**, відразу набула такої сили, що на виборах 20 листопада 1915 року у Розпорядчий комітет консультацій присяжних повірених («сурогат Ради» — термін вживався самими адвокатами, що існував у той час) провела список своїх кандидатів повністю, потіснивши позиції **«старо-комітетської групи»**. Коли створення Ради вже було вирішено остаточно і стало зрозуміло, що вибори до неї відбудуться, група молодих адвокатів розгорнула особливо активну діяльність. 22 січня 1916 року під головуванням присяжного повіреного Л. М. Бріліанта відбулося скликане бюро цієї групи — велелюдні передвиборні збори, на яких група остаточно уконституювалась, виробила виборчу програму і надала собі найменування **«групи оновлення»**.

Виборча програма «оновленців», яку було розіслано всім адвокатам (присяжним повіреним) округу, свідчила: *«Група членів стану, які згуртувалися для проведення виборної кампанії, кладе в основу своєї діяльності наступні начала: новозаснований орган станового представництва повинен бути повністю проникнутий духом «демократизму», під останнім розуміється дійсна близькість до загальної адвокатської маси, до середовища всіх то-*

варишів; не повинно бути відокремлення і олігархічного характеру утворюваного представницького органу, не повинно бути такого порядку, за якого доступ членам стану до Ради був би хоч у малому ступені утруднений сформованими традиціями. Для уникнення і на противагу зазначеним небажаним засадам повинен бути введений обов'язковий, після закінчення певного періоду часу перебування в членах Ради, вихід із нього частини складу без права бути обраним знову протягом встановленого проміжку років. Таким чином буде досягнуто: по-перше, періодичне оновлення Ради і зменшення тенденції застою та замкнутості, а, по-друге, відійде в область минулого погляд, що вихід зі складу представницького органу є чимось образливим для того, хто йде»³.

Також «група оновлення» розглянула питання про кількість членів майбутньої Ради. Було вирішено, що вона повинна складати не менше п'ятнадцяти осіб — тобто максимуму, що допускався законом. Потім перед зборами групи постало питання про іногородніх представників у Раді. Досвід Рад, що існували в інших округах, показав, що представники провінції не в змозі більш-менш регулярно приїжджати на засідання, і що «їх абсентеїзм заважає систематичній роботі», тому «оновленці», що брали участь у дебатах з цього питання, висловилися за скорочення числа провінційних представників, у той же час вважаючи справедливим здійснити хоча б символічне представництво провінції. Як підсумок — збори дійшли висновку про бажаність проведення в Раду хоча б одного такого представника, особливо в тому випадку, якщо буде названа особа, яка відома і за межами того міста чи округу, де вона значилася в адвокатурі.

Після цього збори проголосували записками за висунення від групи кандидата на посаду голови майбутньої Ради. Переважну більшість голосів отримав Д. М. Григорович-Барський. При цьому було вирішено, що кандидати в товариші (заступники) голови й у члени Ради від «групи поновлення» будуть названі пізніше.

Проте на цьому процес розшарування київської адвокатури в ході передвиборної боротьби за представництво в Раді присяжних повірених не зупинився. Крім основних згаданих вище «старо-комітетської», «польської» і «групи оновлення», утворилася ще **«група ідейного об'єднання»**, яка звернулася до товаришів з викладом своєї виборчої програми: *«Ми відстоюємо значення*

¹ Газета «Київська думка» від 21.01.1916 р.

² Там само.

³ Газета «Київська думка» від 24.01.1916 р.

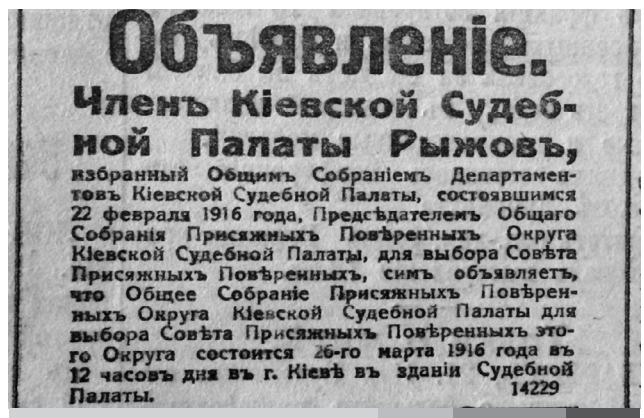

ідейного елемента при виборах до Ради з тієї великою переконаністю, що від першого нашого представництва залежить не тільки влаштування форм корпоративного життя нашого стану, який не мав досі самоврядування, а й створення в ньому тих етичних начал і традицій, які сприяють розвитку і вдосконаленню адвокатури набагато повніше, ніж написані норми». І далі: «Сходячись з «групою оновлення» у визнанні начал демократизму, ми, однак, рішуче заперечуємо проти її вимог обов'язкового виходу членів Ради без права їх переобрання протягом певного проміжку часу, оскільки це в своєму послідовному застосуванні легко може призвести до торжества саме тих течій в адвокатському середовищі, проти яких ця вимога наставляється»⁴.

Збори «групи ідейного об'єднання», на яких були проголошені ці тези, відбулися під головуванням адвоката (присяжного повіреного) М. М. Садовського, однак на них були присутні лише близько п'ятнадцяти осіб. З окремих виступів з'ясувалося, що учасники зборів — переважно особи, що відкололися від «групи оновлення» після зборів «оновленців», на яких, за висловом одного з ораторів, — заговорив адвокат-ділок, який показав той тон, у який впаде становий орган, якщо вибори його будуть проводитися на основі принципів «групи оновлення»⁵.

Тим часом Розпорядчий комітет консультації присяжних повірених при Київському окружному суді за два тижні до виборів Ради звернувся до присяжної адвокатури із таким закликком: «Товариші! Наша заповітна мрія збулася! За півстоліття очікування київській адвокатурі дане самоврядування. На 26 березня 1916 року призначені загальні збори присяжних повірених округу Київської судової палати для вибору органу цього самоврядування — Ради присяжних повірених. Згідно із законом (359 ст. Заснування судових установ) вибори можуть відбутися лише в тому випадку, якщо на збори з'явиться не менше половини загального числа присяжних повірених всього округу. Нагадуючи про це, Розпорядчий комітет сподівається, що всі товариші, як один, виконують свій становий обов'язок, з'являться на збори 26 березня і нададуть можливість київській адвокатурі вступити на новий шлях самостійного станового життя»⁶.

Зауважимо, що тільки при Київському окружному суді тоді перебувало близько 370 присяжних повірених.

Повідомлення з газети «Київська думка» від 23 березня 1916 року

УТВОРЕННЯ КОАЛІЦІЙ

Процес розколу київської адвокатури продовжився й далі, крім уже названих «старо-комітетської», «польської», «групи оновлення» і «групи ідейного об'єднання», оформилася «група безпартійних» і, врешті-решт, було безліч «диких», як їх тоді називали, адвокатів, які ні до кого не приєдналися. На думку київської преси того часу, такий стан справ загрожував небезпекою для адвокатури округу зовсім залишитися без Ради — оскільки жодна з груп, що боролись, не мала більшості і голоси при підсумковому підрахунку могли розділитися так, що не обрали би взагалі нікого. Розуміючи це, «група оновлення» зробила спробу домовитися щодо питання виборів до Ради присяжних повірених із «старо-комітетською» і «польською» групами, але цей маневр не мав успіху з огляду на відмову останніх двох від усякого роду відносин з «оновленцями». Виходячи з цього, «група оновлення» стала шукати угоди з «безпартійною» групою (до складу якої значною мірою входили так звані «праві елементи»), та з новоутвореною «єврейською групою», у союзі з якими «група оновлення» сподівалася провести свій список кандидатів, трохи змінений відповідно до нової коаліції.

Одночасно в Розпорядчий комітет надійшла заява за підписом 30 адвокатів (присяжних повірених), які просили скликати екстрене зібрання адвокатів для обговорення ситуації і досягнення компромісу по списку кандидатів до Ради⁷. Комітет підтримав цю ініціативу,

⁴ Газета «Київська думка» від 06.03.1916 р.

⁵ Газета «Київська думка» від 07.03.1916 р.

⁶ Газета «Київська думка» від 11.03.1916 р.

⁷ Газета «Київська думка» від 10.03.1916 р.

і вже 20 березня 1916 року відбулись загальні збори адвокатів з питань пов'язаних із майбутніми виборами до Ради присяжних повірених. Головою передвиборних зборів обрано І. В. Малютіна, були присутні близько 150 осіб, у тому числі і кілька представників від так званої провінційної адвокатури. У ході дебатів представники «оновленців» підтвердили, що вони блокуються з «безпартійними» або, як їх називають деякі, «правими». На що голова «безпартійних» адвокат І. С. Rogozin вказав, що, хоча «групу безпартійних» і називають «правою» або «чорною», але це не так: до неї дійсно входять деякі праві, але є в ній і багато людей «іншого способу мислення». Представники «старо-комітетської» і «польської» груп, у свою чергу, заявили, що вони вступили в блок⁸.

Адвокат О. О. Радецький запропонував створити погоджувальну комісію для складання загального списку кандидатів до Ради. Після бурхливих дебатів було вирішено запропонувати кожній конкуруючій групі обрати по дві людини зі свого складу в цю комісію, щоби вона склала єдиний список кандидатів до Ради, прийнятний для всіх. Цей узгоджений компромісний список планувався затвердити на загальних передвиборних зборах прямо напередодні виборів — за день до їх проведення.

Однак не чекаючи рішень погоджувальної комісії, «старо-комітетська група» зіграла на випередження і випустила свою довгоочікувану заяву, опублікувавши її в газеті «Київська думка»: «З огляду на майбутні вибори до київської Ради присяжних повірених в стані утворилося кілька груп, що виробили кожна свою платформу. Не входячи в критичну оцінку платформ інших груп, ми, спільно з товаришами поляками, в цьому зверненні коротко формулюємо ті основні вимоги, які, з нашої точки зору, треба пред'являти до кандидатів в члени Ради. Ці вимоги такі: 1) бездоганна в моральному і професійному відношенні репутація; 2) член Ради повинен бути перш за все і найбільше адвокатом (*avocat*), а не повіреним (*avoué*), бо в нашій діяльності повинен переважати елемент суспільного служіння і правозаступництва. Якщо ми і є повіреними (*avoué*), то лише тою мірою, як це вимагається існуючими законоположеннями, що об'єднують в одній особі і адвоката, і повіреного. З цього випливає і наш погляд на Раду як на установу станового, а не професійного характеру; 3) член Ради повинен бути тісно

пов'язаний з корпорацією. Зв'язок цей встановлюється в процесі спільної тривалої адвокатської роботи, тому не може бути членом Ради особа, яка тільки формально належить до стану; 4) член Ради зі свого досвіду, знання життя і станових традицій повинен бути особою, підготовленою до відповідального виконання високих обов'язків судді у товариських справах; 5) член Ради повинен бути особою прогресивного способу мислення, але його політичні переконання в жодному разі не повинні перешкоджати абсолютно неупередженому відправленню ним судових функцій; 6) Член Ради є спадкоємним носієм свято шанованих традицій, вироблених півстолітнім громадським служінням руської адвокатури; 7) члени Ради повинні бути особами, незалежними від будь-яких установ, і тим більше від будь-яких осіб; 8) членами Ради повинні бути товариші, які зуміли завдяки особистим якостям і праці завоювати собі популярність як в рядах стану, так і в суспільстві»⁹. До своєї заяви «група старого комітету» доклала список рекомендованих кандидатів в члени Ради (див. табл. нижче).

У відповідь коаліція з «групи оновлення», «групи безпартійних» і «єврейської групи» випустила своє звернення до представників стану: «Товариші! Попри вотум загальних зборів 20 березня про утворення погоджувальної комісії з представників всіх груп для складання загального списку кандидатів до Ради, попри повну можливість здійснення цього вотуму, так як всі групи виявили готовність йти на поступки в своїх вимогах, така угода не відбулася тому, що невелика старо-комітетська група, за підтримки польської групи, вирішила дати стану Раду в особі старого розпорядчого комітету і розіслала свій список раніше, ніж зібралася погоджувальна комісія, проявивши тим самим своє небажання рахуватися з постановою загальних зборів ...».

На жаль, «польська група», що йшла на останніх виборах (20 листопада 1915 р.) в Розпорядчий комітет пліч-о-пліч з «групою оновлення», на поточних виборах повернулася до «старого комітету», оскільки побачила, що «група оновлення» не схильна приймати куріальність¹⁰, тому що це не відповідало інтересам корпорації. Відбувся розкол, але цей розкол, перед загрозою залишитися зовсім без Ради або мати Радою старий комітет, об'єднав інші групи, незважаючи на існуючі між ними

⁸ Газета «Київська думка» від 21.03.1916 р.

⁹ Газета «Київська думка» від 23.03.1916 р.

¹⁰ Мається на увазі національне квотування, резервування місць у списку. — Прим.

розбіжності, і ці групи згуртувалися для досягнення однієї кінцевої мети — обрання Ради, побудованої на тих станових і професійних вимогах, про які говорить «платформа» старого комітету і, крім того, на підкреслюваних нами засадах: стійкості, широкої громадськості, діловитості і працездатності...

Майбутнє з новим головою обіцяє нам кращі надії, минуле — зі старим представником стану — створило безнадійність! Голосуйте, товариші, за весь пропонування нами список (Див. табл. нижче. — Прим.), не керуючись симпатіями або антипатіями до окремих осіб, інакше наші голоси розіб'ються»¹¹.

<p align="center">Список кандидатів до Ради присяжних повірених Київської судової палати від блоку «старо-комітетської» та «польської» груп:</p> <p>Голова Ради — І. М. Пересвіт-Солтан; товариш голови — В. К. Калачевський; члени Ради — Б. А. Белявський, Г. І. Вільчинський, Я. С. Гольденвейзер, С. І. Горбунов, Д. М. Григорович-Барський, С. Г. Крупнов, А. І. Лещинський, І. В. Малютін, М. С. Мазор, Т. А. Попов, В. Е. Тарнавський, М. А. Хондзинський, І. Л. Шраг</p>	<p align="center">Список кандидатів до Ради присяжних повірених Київської судової палати від коаліції «групи оновлення», «групи безпартійних» і «єврейської групи»:</p> <p>Голова Ради — Д. М. Григорович-Барський; товариш голови — І. В. Малютін; члени Ради — Л. М. Бріліант, Б. Є. Гісен, С. М. Гусковський, М. М. Корнейчик-Севастьянов, Ф. Б. Кржижановський, М. С. Крижановський, М. Л. Литвяк, М. С. Мазор, Д. В. Міяковський, І. М. Пересвіт-Солтан, М. Д. Пухтинський, С. Т. Рижков, І. Л. Шраг</p>
--	---

За таких обставин прямо напередодні виборів до Ради відбулося, як і передбачалося, останнє передвиборне і вельми велелюдне зібрання київських та іногородніх адвокатів. Його головуючим знову був обраний І. В. Малютін. Голова створеної на зборах 20 березня погоджувальної комісії присяжний повірений А. К. Міхаловський констатував, що компромісу між групами, що розкололись, досягти не вдалося, проте зазначив, що в обох конкуруючих списках є імена 5 кандидатів¹², обрання яких забезпечено — це І. М. Пересвіт-Солтан, Д. М. Григорович-Барський, І. В. Малютін, І. Л. Шраг і М. С. Мазор. Також погоджувальна комісія запропонувала до Ради кандидатури Б. Є. Гісена і Я. С. Гольденвейзера — по одній людині з кожного альтернативного списку.

Далі з'ясувалося, що «єврейська група» не уповноважувала своїх представників — присяжних повірених І. О. Лейтмана і С. І. Доброва — підтримувати список кандидатів від «групи оновлення» і «безпартійних», оскільки вони були делеговані лише в загальну погоджувальну комісію. Однак присяжний повірений І. О. Лейтман пояснив зборам, що питання підтримки списку «оновленців» обговорювалося ним телефоном з представниками бюро «єврейської групи»¹³.

Як би там не було, але за підсумками подальших тривалих дебатів і взаємної критики ніяких резолюцій

Присутственні місця — місце розташування Київської судової палати, Київського окружного суду та інших закладів. Саме у цій будівлі відбувалися збори і з'їзди присяжних повірених київського округу, розташовувався Розпорядчий комітет присяжних повірених при окружному суді, а потім — Рада присяжних повірених Київського округу

і рішень загальними передвиборчим зборами прийнято не було. До виборів Ради київська адвокатура підійшла з двома списками кандидатів від груп впливу, що розкололись, і 5 загальноновизнаними кандидатами. Далі буде...

**При підготовці матеріалу використані
відомості з газети «Київська думка»
за березень 1916 року**

¹¹ Газета «Київська думка» від 25.03.1916 р.

¹² Саме така мінімальна кількість осіб необхідна була для створення Ради згідно з законом. — Прим.

¹³ Газета «Київська думка» від 26.03.1916 р.

Як захиститися від психопата

Олексій Зімовін, практикуючий психолог

Люди бувають різними, дуже і дуже різними. З одними неймовірно легко — доброзичливі, розуміючі, з гумором. З іншими складніше — собі на думці, вибухові, вимогливі, перфекціоністи. Є ті, з якими дуже складно, — усе контролюють, образливі, мовчуни. Але є й ті, з ким зв'язуватися взагалі не варто, їх основна мета — використати вас, зовсім незважаючи на ваші почуття, так уже вони влаштовані від самого початку — психопати. І найцікавіше, що вони можуть зустрітися і серед ваших клієнтів, і колег, і свідків. Як виявити психопата і що робити, щоб себе захистити?

НИЗКА ТЕРМІНІВ

Давайте спершу трохи порозбираємося в термінології. Дуже часто в буденній культурі змішують поняття «психопат» і «соціопат». Більше того, психопатом можуть назвати людину, у якої існує психічний розлад, вона втратила зв'язок з реальністю, що зовсім неправомірно. Щоправда, психопатом можуть не лише назвати, але обізвати, щоб образити, або щоб підкреслити емоційну нестабільність.

Фахівець у сфері дослідження психопатів зі світовим ім'ям Роберт Хаер так пише про психопатів:

«**Психопати** — це соціальні хижаки, які зачаровують, використовують у власних цілях людей і безжально пробивають собі дорогу, залишаючи за собою широкий слід з розбитих сердець, нездійснених надій і порожніх гаманців».

Він же наводить приголомшливі цифри, цілих 2 мільйони психопатів мешкають у Північній Америці, з них — 200 тисяч у Нью-Йорку.

Що стосується співвідношення термінів «психопат» і «соціопат», існує декілька думок. Перша група вчених використовує ці терміни як синоніми. Друга вважає застосування категорії «соціопат» бажанішим, оскільки зі словом «психопат» занадто багато недосвідчених у психології і психіатрії людей пов'язують уже згадані психічні розлади. Часто застосування одного або іншого слова вказує на те, як вважає вчений, що виникнення психопатії обумовлене соціальними причинами — соціопат, або психологічними, біологічними і генетичними чинниками — психопат.

Найбільш зваженою і підтвердженою нам видається позиція, що психопатія обумовлена біологічними та генетичними чинниками, але певні соціальні умови можуть як сприяти її прояву, так і забезпечувати певне якісніше пристосування людини до суспільства. Та все ж психопат так влаштований, як він влаштований. Саме тому ця важлива обізнаність суспільства про те, з ким воно може зіткнутися.

Ще одне поняття, яке застосовують для того, щоб говорити про психопатів, — «антисоціальний особистісний розлад». Зокрема його включено до МКХ-10 (Міжнародної класифікації хвороб десятого перегляду). Ось тільки діагностичні критерії, які запропоновані в класифікації, занадто зосереджені на правопорушеннях і антисоціальній поведінці. Водночас психопат може вдало приховувати свої правопорушення, досягати певних висот у соціальному житті, а виявити його потрібно. Саме тому Хаер розробив Контрольний перелік ознак психопатів.

Також варто відокремити психопатію в розумінні Р. Хаера від психопатії в розумінні психіатра П. Б. Ганнушкіна. Останній використовував цей термін для позначення всього спектра особистісних розладів, а не тільки антисоціальних.

А тепер запитання до вас, шановані читачі: як ви уявляєте собі психопата? У багатьох, напевно, спливає у пам'яті доктор Ганнібал Лектор з фільму, знятого за однойменною книгою «Мовчання ягнят»? Так, яскравий був персонаж, їв мозок, поведився екстравагантний і взагалі, як усі психопати, викликав симпатію в оточення. Ось тільки реальність дещо простіша, не така яскрава й однозначна.

Психопати цілком можуть посідати високі управлінські і політичні пости, вести бізнес, заводити сім'ї тощо.

Хаер використовує словосполучення «психопати в білих комірцях». Цинічність і прагнення до влади часто роблять їх успішними в сучасному світі, особливо доти, поки вони не попадуться на своїх правопорушеннях.

Чим такі небезпечні психопати? Вони схильні використати іншу людину, часто завдаючи їй психологічної або навіть фізичної шкоди. Усе, що їх цікавить, — це тільки їх власні цілі і бажання. При цьому вони неймовірно привабливі, легко завойовують довіру, викликають симпатію.

Як же розгледіти психопата в людині, яка знаходиться поряд з вами? І що робити, коли ви його виявили? Звернемося до ознак психопатів, які вивів Хаер. Він ділить їх на дві великі групи: емоційні і міжособистісні особливості, особливості соціальної поведінки. Таким чином, його перелік враховує не лише поведінкові прояви як МКХ-10, але й інші особливості.

Підкреслимо, ви не маєте права ставити іншій людині відповідний діагноз. Також варто врахувати, якщо ви знайшли одну або іншу ознаку в себе або своїх знайомих, про психопатію говорити не можна, вона є синдромом, тобто сукупністю всіх ознак, які ми розглянемо нижче. Цей перелік покликаний швидше уберегти вас від небажаної взаємодії. Забігаючи вперед, зазначимо, найкраще, що можна зробити, якщо ви запідозрили в комусь психопата — не спілкуватися із цією людиною.

ЕМОЦІЙНІ І МІЖОСОБИСТІСНІ ОЗНАКИ

Балакучість і поверховість. Психопати вміють дуже красиво говорити, обіцяти, манити золотими горами. Їх історії завжди захопливі. Вони вміють дотепно жартувати. Сформульовані ними думки здаються оригінальними і цікавими. Загалом, язик у них підвішений дуже добре. Що повинне насторожити, відрізняючи звичайного базіку або талановитого оратора від психопата? Зайва краса мови, максимальна, продумана стикованість фактів змісту. У багатьох слухачів психопата складається враження, що той лише грає роль, вимовляючи завчені фрази. Звісно, часто історії психопатів про самих себе нещирі і неправдиві, тому перебільшене прагнення виглядати хорошим, навіть перекручуючи факти, може свідчити на користь психопатії.

Психопати люблять виставляти себе фахівцями в найрізноманітніших сферах діяльності. Що дозволяє їм підтримувати всі ці образи так легко? Повна байдужість до викриття.

На відміну від людини з нарцистичним характером психопатові байдуже, що про нього думає оточення в принципі, його цікавить тільки як це можна використати для себе.

Егоцентричність і претензійність. На світі є лише одна річ, яка щиро турбує психопатів, — це їх власне «Я». Їх переконаність у тому, що вони є Пупом Землі, дозволяє їм вважати себе вище за всі правила, адже такому «обраному» створінню однозначно дозволене те, що заборонено всім іншим. При цьому психопати надзвичайно завищують свої здібності. Наприклад, багато хто з них відмовляється від адвокатів у суді, висловлюючи бажання захищати себе самостійно. Ні до чого хорошого це, звісно, не приводить. Психопат ставить цілі, але завжди абсолютно нереалістичні. Він може повідомити, що після виходу з в'язниці стане президентом. Звичайно, нереалістичність мети не забезпечує її способами досягнення.

Відсутність почуття провини і жалю. Психопатам абсолютно, тотально наплювати на руйнівні наслідки своїх вчинків. Кому б і який біль вони не заподіяли, вони вважають це цілком нормальним, допустимим і природним. Коли одного психопата спитали, чому він убив тримісячну дитину своєї співмешканки, він відповів: «А що я повинен був зробити? Адже вона мені заважала». Цей критерій — відсутність совісті — здається нам одним з найважливіших у діагностиці психопатії.

Якщо звичайний цинік, вчиняючи несправедливо, умовляє себе й інших у припустимості і нормальності своєї поведінки, психопат навіть не ставить такого запитання. Йому байдуже, усе одно і крапка. Ми наводили приклад психопата-вбивці, але поряд з вами цілком може виявитися колега або знайомий, який втягує якусь дівчину, якій він подобається, в особливу гру — спеціально залицяється до неї, щоб змусити жінку-директора, що також симпатизує йому, ревнувати. Ви думаєте, він хоче бути з нею? Це був би не психопат, а простий маніпулятор. Психопат хоче її використати, а потім також якимсь чином її позбутися, скажімо, підставивши і посівши її місце.

Відсутність емпатії. Психопат не здатний співчувати, співпереживати. Уявити, зрозуміти, що відчуває інша людина, він не може. Стати на місце іншого, що, мабуть, є основою етики соціальних відносин, — цієї загальнолюдської здатності психопат позбавлений. Таким чином, він нагадує робота, бездушну машину, яка управляється цілями, але не переживаннями. Так, є професії, у яких людині доводиться утихомирювати свою

емпатію і формувати певну бездушність, — ті ж лікарі (не повинні вони під час операції уявляти, як їм роблять операцію), поліцейські, військові — але тут людина нечутлива тільки у сфері професійної діяльності, в одній сфері свого життя, психопат бездушний апіорі. Інша людина для нього — тільки засіб задоволення потреб. Тому особливо чутливі, жалісливі і тривожні натури часто стають жертвами психопатів.

Підступність і схильність до маніпулювання оточенням. Краще за все психопатам вдається брехати, будувати підступні плани і маніпулювати оточенням. Як ми вже зазначали, допомагає їм у цьому — повна байдужість до можливості викриття. Якщо ви впіймаєте психопата на протиріччях у фактах, він і оком не змигне, просто змінить тему або понапридумує чогось ще менш імовірного. Ураховуючи, що більшість звичайних людей скажуть — ні, ну так сильно брехати просто не має сенсу, а отже, це правда — психопат знову вийде сухим з води. Не варто забувати, що психопат відчуває просто неймовірну насолоду від того, що йому вдалося обдурити іншого. П. Екман називає це «захватом обдурювання». Будь-яка інша людина — тільки пішак у багатоходовій грі психопата. Він постарается використати її, а потім «викинути» як відпрацьований матеріал. У цей момент викидання інший і може взнати багато правди, наприклад, обдурена дівчина дізнається, що в психопата є ще дві сім'ї й інше ім'я тільки тоді, коли вона допомогла йому виплатити кредит за машину.

Поверховість емоцій. Психопати не здатні до глибоких і тривалих почуттів, при цьому їх емоційний спектр, у принципі, вкрай мізерний, тобто не лише якість, але і кількість їх переживань дуже обмежені. Психопат може зіграти, зобразити якийсь стан, але тільки не дуже довго. Крім того, як показали дослідження, навіть якщо психопат і заявляє про почуття страху, то насправді його не відчуває, відповідних фізіологічних змін (почастішання серцебиття, потіння долонь, напруження м'язів) прилади не фіксують. Багато медиків вважають, що психопати здатні тільки на протоемоції — примітивний відгук організму на безпосередні потреби. Про жодну любов, прихильність не йдеться. Психопат підносить сексуальний потяг до ступеня любові, розчарування — смутку, роздратування — гніву. Коли одного психопата, що пограбував банк, запитали, як би він почував себе, якби грабували його, наставивши на нього пістолет, він відповів: «Ну, я б віддав гроші!». Звісно, ця відповідь нічого спільного з почуттями не має, йдеться про дію.

ПРОЯВИ В СОЦІАЛЬНІЙ ПОВЕДІНЦІ

Тепер розглянемо, як проявляється психопатія в соціальній поведінці. Загалом психопат поводить себе нестабільно, порушуючи всілякі соціальні правила.

Імпульсивність. Психопат рідко обмірковує, що і як він робитиме. Він просто робить, оскільки йому хочеться. Психопат немов маленька дитина живе своїми миттєвими бажаннями і потребами.

Більшість з нас уже в ранньому дитинстві знайомиться з неможливістю задоволення потреб прямо зараз і в повному обсязі, стикаючись з обмеженнями і вимогами, ми навчаємося переживати фрустрацію, тобто стан незадоволення. Психопат не навчається цього.

Слабкий поведінковий контроль. Будь-яка звичайна людина вміє стримувати власне роздратування. У відповідь на образи або зневагу вона спочатку подумає, як вчинити. Психопатові це невідомо. На будь-яке найнезначніше зауваження або критику він реагує гнівним спалахом. Якщо хоч хтось викличе невдоволення психопата, йому доведеться зіткнутися з його запальністю і вислухати чергу найрізноманітніших та найжахливіших загроз. Один з психопатів, знайомих авторові, ще в ранньому дитинстві погрожував батьку, що виховував його, різними формами розправи: «Я тобі руки відірву! Я тебе вниз річкою пушу!». Коли вихователька в дитячому саду попросила його розібрати вежу і прибрати іграшки перед тихою годиною, той відповів: «Коли ти помреш, тебе їстимуть черв'яки, а я реготатиму».

Потреба в психічному збудженні. Подібно до того як психопати отримують істинне задоволення, обманюючи когось, їм узагалі подобається ризикувати, наповнювати своє життя найрізноманітнішими подіями і діями, пробувати щось нове та небезпечне. Психопати в гонитві за інтенсивними відчуттями можуть порушувати закон, зловживати алкоголем або вживати наркотики. Більш-менш соціально адаптовані психопати саме в стані алкогольного сп'яніння б'ють, ображають або гвалтують жінок.

Безвідповідальність. Почуття обов'язку психопатові невідоме. Жодній з їх обіцянок не можна вірити, оскільки тримати слово психопати не вміють. Їх безвідповідальність проявляється і в професійній поведінці — вони завжди спізнюються, прогулюють, зловживають фінансами організації, у якій працюють. Якщо психопат когось щось винен, то ця людина ніколи не отримає того, що її заборговували. Психопат може говорити про те, що готовий зробити для своєї дитини все, що завгодно,

але аліментів він не виплатить ніколи. Психопати дуже люблять брати гроші в борг, оскільки їм не доведеться їх віддавати. Люблять укладати договори, адже виконувати зобов'язання деякий час буде тільки одна сторона. Вони легко переконують інших здійснювати безвідповідальні і ризиковані вчинки. Наприклад, один психопат переконав своїх батьків узяти кредит на його власну справу. Усі гроші він витратив, а батьки залишилися без житла. Узагалі психопати люблять залучати інших до своїх ризикованих проєктів, адже борги доведеться віддавати цим самим іншим.

Проблемна поведінка в дитинстві. Ураховуючи генетичну заданість психопатії, вона виявляється ще в дитинстві. Вони крадуть, обманюють, шахраюють, підпалюють школи або будинки сусідів, здійснюють акти вандалізму, прогулюють уроки, грубіянять учителям або витончено з них знущаються («одна дівчинка плюнула вчительці в сумку»), уживають наркотики й алкоголь, залякують і б'ють інших дітей, убивають тварин, рано починають статеве життя. Мабуть, жорстокість стосовно тварин та інших дітей — найгучніший дзвіночок психопатії, як у тому випадку, якщо ви спостерігаєте її у якої-небудь дитини, так і тоді, коли вам про це розповідає вже доросла людина: «А що ми на собаку брызкали бензином, підпалювали її, а потім сміялися».

Антисоціальна поведінка в дорослому житті. Антисоціальність, що рано почалася, у дорослому віці, звісно, не припиняється. Психопати здатні на будь-які злочини, у тому числі вбивства, але частіше обмежуються фінансовими махінаціями або ще чимось таким. Їх повне нехтування будь-якими законами і правилами виливається в найрізноманітніші антисоціальні вчинки. Підозрілі професійні починання, розтрата, зради, жорстоке поводження з дітьми або чоловіком/дружиною легше приховувати, ніж убивство або інший серйозний злочин, проте вони стають важливими частинами в синдромі психопатії.

ЯК ЗАХИСТИТИСЯ

Ми розглянули ознаки психопатів. Якщо людина має більшість з них, то найкраще, що ви можете зробити — триматися від неї якнайдалі. Запідозривши психопатію в людини, постарайтеся не спілкуватися з нею.

Радикальна порада в той же час часто буває складно здійснима на практиці. Щоб підвищити шанси виявлення психопатії або хоча б мінімізувати ту шкоду, якої вона може завдати, пам'ятайте, що психопати трапляються

на всіх рівнях соціальної організації, тобто не лише в підвортті, але й у великій і солідній організації.

Якщо людина занадто чудова, хороша, чарівлива, будьте напоготові. Не забувайте ставити собі запитання: «Навіщо він так поводиться? Чому так добре ставиться до мене?». Якщо ви помічаєте, що в спілкуванні з кимось забуваєте про сенс розмови, але при цьому ця людина вам уже дуже подобається, то це може бути як ознакою вашої закоханості, так і того, що ви заворожені прийомами і «постановкою» психопата.

Узагалі, зав'язуючи знайомство з новою людиною, постарайтеся одразу помічати не лише її переваги, але й недоліки. Відсутність надмірної зачарованості не лише вбереже вас від можливого розчарування, але і захистить від психопата.

Ще одна ознака, про яку повідомляли багато жертв психопатів, — гіпнотизуючий, проникливий, але порожній погляд. Багато людей схильні дивитися в очі іншим, це ознака їх зацікавленості і відкритості. Тільки психопати дивляться занадто пильно, демонструючи свою силу, ті, хто стикався з таким поглядом, описують його як «хижацький».

Так, будьте уважні до невербальних проявів інших людей — занадто розмашисті рухи руками, яскравий наряд, той самий «хижацький» погляд цілком можуть видати психопата.

Будьте пильні в тих місцях, де перебуваєте одні і водночас на очах у всіх — громадські заходи, бари, потяги тощо. Тут психопат може цілком стихійно розгледіти у вас свою жертву.

Крім того, дуже важливо знати свої слабкі місця. Чи одразу ви «здаєтеся», коли вас хвалять, чи боїтеся критики до тремтіння в колінах, чи «йдете» за занадто впевненими від своєї власної невпевненості, вас усе дістало і ви хочете нових вражень, невдоволені своїм життям? Психопат відразу ж з'ясує усі ваші больові точки і давитиме саме на них.

Отже, що маємо в сухому залишку? Усім, кому доводиться спілкуватися і працювати з іншими людьми, слід знати ознаки психопатів. Запідозривши таку людину, краще припинити спілкування з нею. Повірте, навіть, якщо вам здається, що через це ви втратили гроші, ви збережете найголовніше — комфорт, час, психологічне і фізичне здоров'я.

Нехай вас оточують тільки чутливі, етичні та розуміючі люди. І жодних «соціальних хижаків»! Ось таке вам побажання — утопічне, як і всі побажання...

НАЗВА СУДУ

КОГО

**Цивільна справа № _____
за позовом Особа 1
«Про зміну розміру аліментів»**

ЗАПЕРЕЧЕННЯ

на позовну заяву

У провадженні Вашого суду знаходиться вищевказана цивільна справа. У своєму позові позивач просить змінити розмір аліментів та стягнути з мене на її користь на утримання дитини Особа 2 аліменти в твердій грошовій валюті, а саме в розмірі 2000 грн., але не менше 30 % прожиткового мінімуму на дитину відповідного віку щомісячно, починаючи стягнення з дня подачі заяви і до повноліття.

Із позовними вимогами я не погоджуюсь категорично, у зв'язку із чим, користуючись своїм правом, передбаченим ст. 27 і 128 Цивільного процесуального кодексу України, бажаю надати свої письмові заперечення.

Підставою для зміни розміру аліментів на утримання неповнолітніх дітей відповідно ст. 192 Сімейного кодексу України є зміна матеріального або сімейного стану, погіршення або поліпшення здоров'я когось із них та в інших випадках, передбачених цим Кодексом.

Свій позов позивач обґрунтовує тим, що я, нібито, останнім часом не беру участі у вихованні та утриманні нашої спільної дитини. Вказана інформація не відповідає дійсності, оскільки я справно сплачую аліменти, розмір яких встановлено рішенням суду від 10.12.2014 року (400 грн. щомісячно), заборгованості не маю, а маю навіть і переплату станом на 01.05.2017 року у розмірі 1226,70 грн., що підтверджується довідкою державного виконавця (додається). Також зауважую, що раніше встановлений розмір аліментів, визначений на підставі позовної заяви позивачки, яка самостійно запросила саме 400 грн. на місяць, позов було задоволено в повному обсязі.

У вихованні нашої дитини я також беру активну участь: бачу сина регулярно, постійно забираю його до себе, відвідуємо разом з ним місця відпочинку, намагаюсь цікаво проводити час із дитиною. Відіграю активну роль у формуванні сином світобачення та світосприйняття. Зустрічами із сином не нехтую, оскільки дуже сильно його люблю та сумую за ним, як і він за мною. У підтвердження фактів участі у вихованні дитини надаю суду фотокартки з червня 2015 року по червень 2017 року.

Вважаю надану позивачем довідку із дитячого садку неналежним доказом відсутності моєї участі у вихованні сина, оскільки остання стосується лише однієї частини життя сина — дитячого садочка, та не може містити інформацію щодо інших моментів життя. Більше того, у мене збереглися квитанції про оплату дитячого садка з вересня по листопад 2014 року, а в довідці навчального закладу вказано, що оплату здійснює мати самостійно, що спростовується зазначеним вище.

Також позивач вказує на той факт, що я, нібито, не надаю жодної додаткової матеріальної допомоги у добровільному порядку, що спростовується розпискою позивача від 20.07.2015 року про отримання від мене на лікування сина лікарських засобів на суму 621 грн., копіями чеків на лікарські засоби за лютий, травень та липень 2015 року, а також чеками на придбання дитячого одягу для сина на суму 2625 грн. На жаль, не на все придбане у мене збереглись чеки та квитанції. Хоча згідно з рішенням суду про стягнення аліментів я маю сплачувати лише 400 грн. на місяць, я додатково та добровільно беру участь у витратах на утримання сина.

На підставі ст. 182 Сімейного кодексу України при визначенні розміру аліментів суд враховує:

1) стан здоров'я та матеріальний стан дітей: стан здоров'я сина такий самий, як і під час вирішення справи судом про визначення розміру аліментів;

2) стан здоров'я та матеріальний стан платника аліментів: я є досить здоровою людиною, маю лише варикозну хворобу лівої нижньої кінцівки, у зв'язку із чим проходив лікування у березні 2016 року. Я офіційно не працевлаштований, що підтверджується копією трудової книжки, як фізична особа — підприємець не зареєстрований, що підтверджується відомостями із Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань, жодних видів допомоги не отримую (довідка з УПСЗН від 15.05.2017 року). Я офіційно одружений із Особа 3, яка є єдиним годувальником у нашій сім'ї;

3) наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних дружини, батьків: інших дітей у мене немає. Членами моєї сім'ї (окрім сина та дружини) також є мати, батько, сестра та племінник. Моя мати, Особа 4, 1952 р. н., є пенсіонером, отримує пенсію з урахуванням останнього підвищення у розмірі 1412 грн. на місяць, є хворою людиною (їй поставлені такі діагнози: ішемічна хвороба серця, стабільна стенокардія, гіпертонічна хвороба, сечокам'яна хвороба, рак молочних залоз та хронічний калецистопанкреатит), внаслідок чого остання не може забезпечити своє проживання та лікування лише тільки на одну свою пенсію. Мій батько, Особа 5, 1951 р. н., також є пенсіонером, отримує пенсію з урахуванням підвищення 1766, 41 грн. на місяць, є хворою людиною — інвалід III групи, має такі встановлені діагнози: ішемічна хвороба серця, стабільна стенокардія, гіпертонічна хвороба, сечокам'яна хвороба, варикозне розширення вен, багатовузловий зоб, конкремент лівої нирки, внаслідок чого потребує постійного та коштовного лікування. Через скрутне матеріальне становище нами навіть була оформлена субсидія на оплату житлово-комунальних послуг.

З огляду на зазначене, підстав для зміни розміру аліментів у бік збільшення не існує. Я намагаюсь підтримувати сина в можливих для всіх членів моєї сім'ї розмірах, не обмежуюсь лише сплатою встановленого розміру аліментів, якщо маю можливість — витрачаю на сина навіть більше, ніж встановлено рішенням суду. Збільшення розміру аліментів поставить мене у вкрай не вигідне становище, коли я не зможу сплачувати аліменти у повному розмірі, внаслідок чого утвориться заборгованість. Я маю допомагати не тільки своєму сину, а й непрацездатним батькам, які також розраховують на мою матеріальну підтримку.

Встановлений раніше розмір аліментів відповідає вимогам чинного законодавства, необхідність виплати аліментів співмірна із моїми матеріальними можливостями з їх виплати.

На підставі вищевикладеного відповідності до ст. 180, 182, 192, 202 — 206 Сімейного кодексу України, керуючись ст. 27, 60 і 128 Цивільного процесуального кодексу України —

ПРОШУ:

1. Під час слухання цієї цивільної справи врахувати наведені мною заперечення.
2. У задоволенні позовних вимог Особа 1 до мене про зміну розміру аліментів на утримання сина у твердій грошовій сумі до 2000 грн. на місяць відмовити у повному обсязі.

Додатки:

ПЕРЕЛІК ДОДАТКІВ

ДАТА

ПІДПИС